संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती संलग्नित,

डी.व्ही.एस.पी. मंडळ, दिग्रस द्वारा संचालित,

बापूरावजी बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान महाविद्यालय, दिग्रस जि. यवतमाळ

नॅक द्वारा मानांकित ('ब' दर्जा)

लोकशाहीर
अण्णाभाऊ साठे
साहित्यविषयक
प्रबोधन विशेषांक

ज्ञानतुषार

वार्षिकांक २०२०-२१

डी.व्ही.एस.पी.मंडळ, दिग्रस – कार्यकारिणी

|| तमसो मा ज्योतिर्गमय ||
B.B. Arts, N.B. Commerce & B.P. Science College
DIGRAS, Dist. Yavatmal

DVSP Mandal, Digras
57 Yrs

श्री. विजयकुमारजी बंग
अध्यक्ष

श्री. श्याम महिन्द्रे (पाटील)
सचिव

डॉ. श्री. अभय पाटील
सचिव

डॉ. श्री. प्रदीप मेहता
उपाध्यक्ष

डॉ. श्री. चंद्रशेखर भोंगाडे
उपाध्यक्ष

श्री. पांडूरंग महिन्द्रे पाटील
उपाध्यक्ष

डॉ. श्री. श्रीकांत महल्ले
सभासद

श्री. कैलास बाजोरिया
सभासद

श्रीमती मीनाताई पाटील
सभासद

श्री. रघुराजसिंह चौहान
सभासद

श्री. अजय ढोले
सभासद

श्री. शेखर टाके
सभासद

श्री. विवेक बुटले
सभासद

डॉ.श्री. राजेश अग्रवाल
सभासद

येथे कर अमुचे जुळती

आमच्या संस्थेचे दिवंगत आधारस्तंभ

स्व.श्री.बापूसाहेब बुटले

स्व.श्री.नानासाहेब भट

स्व.श्री.बापूसाहेब पाटील

स्व.श्री.मारोतीराव पाटील

स्व.प्राचार्य एस.यू.चौहान

स्व.प्राचार्य एम.एम.महल्ले

स्व.श्री.सुधाकरराव पाटील

स्व.डॉ.एस.एस.भोंगाडे

स्व.श्री.एम.व्ही.ढोले

स्व.श्री.माधवराव पाटील

स्व.श्री.ईश्वरमलजी मेहता

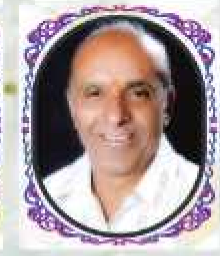
स्व.श्री.प्रकाशराव बुटले

स्व.श्री.ज्ञानेश्वर पाटील

स्व.श्री.दिनेश भट

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती संलग्नित,

डी.व्ही.एस.पी. मंडळ, दिग्रस द्वारा संचालित,

बापूरावजी बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान महाविद्यालय दिग्रस,

जि. यवतमाळ

(नॅक द्वारा 'ब' मानांकीत)

ज्ञानतुषार

वार्षिकांक २०२०-२१

अर्पण पत्रिका

'सांगा आम्हाला बिर्ला, बाटा, टाटा, धनाचा साठा, आमचा वाटा कुठं हाय वो....।'

काव्यसंग्रह व गद्य

'वाटचाल' (१९७३)
'मोहळ' (१९७६)
'हे गीत वामनाचे' (१९७७)
'माझ्या जीवनाचं गाणं' (१९९६)

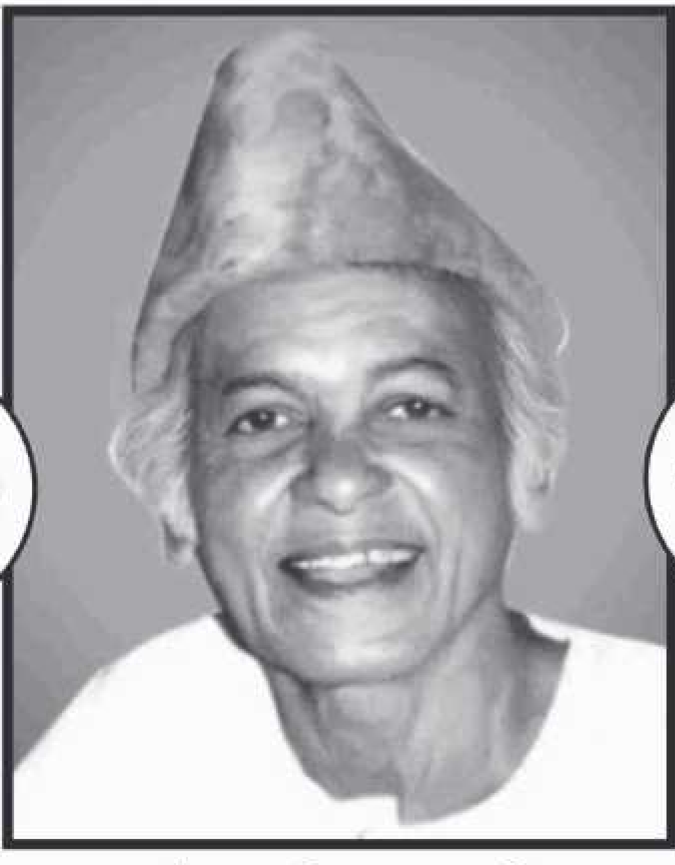

पुरस्कार व सन्मान

'डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर दलित मित्र पुरस्कार'
'युगांतर पुरस्कार' (१९९७)
'संत नामदेव पुरस्कार'
'भीमस्मृती पुरस्कार'

लोकशाहीर, महाकवी

वामनदादा कर्डक

यांना त्यांच्या जन्मशताब्दी वर्षानिमित्त हा 'ज्ञानतुषार' वार्षिकांक २०२०-२१ अर्पण.....

डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे कोषाध्यक्ष आणि
माजी कार्यालयीन अधिक्षक

स्व.श्री दिनेशजी भट

यांना विनम्र श्रद्धांजली

शुभेच्छा...!

बापूरावजी बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान महाविद्यालय, दिग्रस या आपल्या महाविद्यालयाच्या 'ज्ञानतुषार २०२०-२०२१' या वार्षिक विशेषांकाची निर्मिती परिश्रमपूर्वक संपादक मंडळाने केलेली आहे. यावर्षीच्या वार्षिकांकाची मुख्य संकल्पना 'लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे साहित्यविषयक प्रबोधन विशेषांक' या पल्लेदार सुंदर शिर्षकांअतर्गत महाविद्यालयातील तिन्ही शाखांच्या विद्यार्थ्यांकडून दर्जेदार लेख, कविता, अनुभव कथन यांची उत्कृष्ट बौद्धिक मेजवाणी आपणास आस्वादायला मिळणार आहे. त्याचा वाचक-रसिकांनी आस्वाद घ्यावा, हीच अपेक्षा !

याच वार्षिकांकाचे प्रकाशक कार्यकारी प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर तसेच प्रमुख संपादक प्रोफेसर डॉ. रूपेश कऱ्हाडे, सहसंपादक प्रा.डॉ.सौ. अपर्णा पाटील आणि सर्व संपादक मंडळ यांनी प्रामाणिकपणे परिश्रम घेतले. सदर वार्षिकांक सर्वांगसुंदर, दर्जेदार व अत्यंत वाचनीय व्हावा यासाठी 'ज्ञानतुषार' या वार्षिकांकाला माझ्याकडून अगदी मनापासून

हार्दिक
शुभेच्छा !

मा.श्री रघुराजसिंह चौहान
व्यवस्थापक मंडळाकडून नियुक्त सदस्य
'ज्ञानतुषार' वार्षिकांक २०२०-२१

* सुयशप्राप्ती *

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावतीच्या उन्हाळी २०२०
परीक्षेत एम.ए. (मराठी) विषयात

कु. गीता भाऊराव गावंडे

७ वी मेरीट (CGPA - 8.40) आल्याबद्दल व मराठी विषयात सेट (SET)
परिक्षा उत्तीर्ण झाल्याबद्दल महाविद्यालयातर्फे
तसेच पदवी व पदव्युत्तर मराठी भाषा व साहित्य विभागातर्फे

हार्दिक अभिनंदन

- शुभेच्छुक -

प्रोफेसर डॉ.रूपेश कन्हाडे

प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल.खळतकर

प्रा. निलेश गायकवाड

प्रा.डॉ.सौ.अपर्णा पाटील

प्रा. अभिषेक शिरमवार

प्रा. ज.सा. गवळीकर

प्रमुख सल्लागार समिती

कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर
कार्यकारी प्राचार्य
प्रकाशक, 'ज्ञानतुषार'

श्री रघुराजसिंह सु. चौहान
व्यवस्थापक
मंडळाकडून नियुक्त सदस्य

प्रमुख संपादक
प्रोफेसर डॉ. रूपेश कऱ्हाडे

सहसंपादक
प्रा. डॉ. सौ. अपर्णा पाटील

वरिष्ठ महाविद्यालय भाषानिहाय संपादक मंडळ

मराठी विभाग

प्रा.एन.एस.गायकवाड

हिन्दी विभाग

प्रा.आर.आर.भोवते

प्रा.पी.व्ही.गावंडे

इंग्रजी विभाग

प्रा.डॉ.कु.पी.डी.भट

प्रा.डॉ.एम.एन.भगत

विद्यार्थी संपादक मंडळ

मराठी विभाग

कु. शब्दाली महिन्द्रे
बी.कॉम. भाग-१

कु. विरेका चव्हाण
बी.ए. भाग-३

हिन्दी विभाग

कु. दुर्गा गुलबाके
बी.ए. भाग-३

तौफीक पठाण
बी.ए. भाग-२

इंग्रजी विभाग

कु. सपना चव्हाण
बी.ए. भाग-१

शे. समीर शे. अय्युब
बी.एस्सी. भाग-१

हार्दिक अभिनंदन

प्रोफेसर डॉ. रूपेश कऱ्हाडे यांचा कुलगुरु डॉ. मुरलीधर चांदेकर यांच्या हस्ते ऑनलाईन सत्कार

वरिष्ठ महाविद्यालयातील मराठी भाषा व साहित्य विभागप्रमुख प्रोफेसर डॉ. रूपेश कऱ्हाडे यांनी सं.गा.बा. अमरावती विद्यापीठ, अमरावतीच्या शारीरिक शिक्षण विभागाच्या वतीने मुलींच्या ज्यूदो टीमचे 'टीम मॅनेजर' म्हणून अत्यंत अभिमानास्पद कामगिरी केली. दि. २१ डिसें. २०१९ ते १६ डिसें. २०१९ पर्यंत छत्रपती शाहूजी महाराज विश्वविद्यालय, कानपूर (उत्तर प्रदेश) येथे अखिल भारतीय महिला व ज्यूदो स्पर्धेत प्रोफेसर डॉ. रूपेश कऱ्हाडे (टीम मॅनेजर) यांच्या नेतृत्वात कु. हेमा मलिये,मूर्तिजापूर या महिला ज्यूदोपटूने ६० किलो वजन गटात पहिल्यांदाच 'कांस्यपदक' मिळवून दिले. यासाठी प्रशिक्षक म्हणून प्रा. इंगोले (ह.व्या.प्र. अमरावती) यांचे महत्त्वपूर्ण सहकार्य लाभले. मुलींच्या या ज्युदो स्पर्धेत मागील १० वर्षापासून सं.गा.बा. अमरावती विद्यापीठाला एकही पदक प्राप्त झाले नव्हते.

त्यामुळे उपरोक्त अभिमानास्पद कामगिरीमुळे सं.गा.बा. अमरावती विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. मुरलीधरजी चांदेकर यांच्या शुभहस्ते कोरोना निर्बंधामुळे ऑनलाईन पद्धतीने प्रमाणपत्र, ट्रॅक सुट व पुष्पगुछ प्रदान करुन प्रोफेसर डॉ. रूपेश कऱ्हाडे यांचा सत्कार करण्यात आला.

प्रा. डॉ. कऱ्हाडे यांच्या या आपल्या मराठी विषयापेक्षा वेगळ्या अशा क्रिडा क्षेत्रात मिळविलेल्या यशाबद्दल डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे अध्यक्ष, मा.श्री. विजयकुमारजी बंग आणि डी.व्ही.एस.पी.मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, प्राचार्य कॅप्टन प्रा.व्ही.एल. खळतकर, डॉ.आर.एम.कदम कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयातील प्राध्यापक वृंद, शिक्षकेत्तर कर्मचारी, ग्रंथालय कर्मचारी यांच्याकडून हार्दिक शुभेच्छा, हार्दिक अभिनंदन.... ।

प्रा. कु. पी.डी. भट यांना पीएच.डी. पदवी प्रदान

महाविद्यालयातील इंग्रजी विभागात कार्यरत सहायक प्राध्यापक कु. प्रियंवदा दिनेश भट यांना राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ, नागपूर तर्फे दि. १ सप्टेंबर २०२० रोजी पीएच.डी. पदवी प्रदान करण्यात आली.

"From Modernism to Postmodernism - An Analysis of Rabindranath Tagore's Selected Short Stories" या विषयावर डॉ. प्रणोती चक्रवर्ती, पी.डब्ल्यू.एस. कॉलेज, नागपूर यांच्या मार्गदर्शनात त्यांचा शोधप्रबंध सादर केला होता.

त्यांच्या या यशाबद्दल डी.व्ही.एस.पी. मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, कार्यकारी प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयातील प्राध्यापक वृंद व सर्व शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांच्याकडून त्यांचे हार्दिक अभिनंदन ।

सेवानिवृत्ती.....!

श्री कृष्णा कोंडबाजी घोलप

आपल्या महाविद्यालयातील ग्रंथालय लिपिक श्री कृष्णा कोंडबाजी घोलप हे नियत वयोमर्यादिनुसार दि. ३० नोव्हेंबर २०२० रोजी सेवानिवृत्त झाले. श्री कृष्णा के. घोलप दि. १ नोव्हेंबर १९८३ रोजी आपल्या महाविद्यालयात ग्रंथालय लिपिक म्हणून रुजू झाले. दि. १ नोव्हेंबर १९८३ ते ३० नोव्हेंबर २०२० या कालावधित ३७ वर्षे १ महिना प्रदीर्घ सेवा महाविद्यालयाला मिळाली.

श्री के.के. घोलप यांचा सेवानिवृत्ती नंतरचा काळ आनंददायी, सुखमय आणि आरोग्यसंपन्न जावो हि महाविद्यालयाचे प्राचार्य, सर्व प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेतर कर्मचारी यांची मनापासून सदिच्छा !

प्रा. रमेश रामजी भोवते

आपल्या महाविद्यालयातील वाणिज्य विभागप्रमुख प्रा. रमेश रामजी भोवते हे नियत वयोमर्यादिनुसार दि. ३० जून २०२१ रोजी सेवानिवृत्त झाले. प्रा. रमेश रामजी भोवते दि. ४ ऑगस्ट २००३ रोजी आपल्या महाविद्यालयात सहायक प्राध्यापक म्हणून रुजू झाले. दि. ४ ऑगस्ट २००३ ते ३० जून २०२१ पर्यंत च्या कालावधित एकूण १८ वर्षे प्रदीर्घ सेवा महाविद्यालयाला मिळाली.

प्रा. रमेश रामजी भोवते यांचा सेवानिवृत्ती नंतरचा काळ आनंददायी, सुखमय आणि आरोग्यसंपन्न जावो हिच महाविद्यालयाचे प्राचार्य, सर्व प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांची मनापासून सदिच्छा !

प्रा. शेषराव वसराम राठोड

आपल्या कनिष्ठ महाविद्यालयाचे मराठी विभागाचे प्रा. शेषराव वसराम राठोड नियत वयोमर्यादिनुसार दि. ३१ जुलै २०२१ रोजी सेवानिवृत्त झाले. प्रा. एस.व्ही.राठोड सर आपल्या महाविद्यालयात रुजू होण्यापूर्वी श्रीमती राधाबाई सारडा कनिष्ठ महाविद्यालय, अंजनगांव (सूर्जी) येथे दि. २९ जुलै १९८९ ते २८ फेब्रुवारी २०१४ पर्यंत मराठी विषयाचे प्राध्यापक म्हणून कार्यरत होते. आपल्या महाविद्यालयात १ मार्च २०१४ पासून कामावर रुजू झाले. दि. २९ जुलै १८८९ ते ३१ जुलै २०२१ अशी त्यांची सलगपणे ३२ वर्षाची सेवा पूर्ण झाली.

प्रा. शेषराव व्ही. राठोड यांचा सेवानिवृत्ती नंतरचा काळ आनंददायी, सुखमय आणि आरोग्यसंपन्न जावो हीच प्राचार्य, सर्व प्राध्यापक व शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांची मनापासून सदिच्छा !

प्राचार्यांच्या लेखणीतून....

बापूरावजी बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान महाविद्यालय, दिग्रस या आपल्या सर्वांगसुंदर महाविद्यालयाच्या नियमित 'ज्ञानतुषार २०२०-२१' या वार्षिकांकाचे प्रकाशन करतांना मला अत्यानंद होत आहे. २०२०-२१ या वर्षाचा सदर वार्षिकांक लोकशाहीर, साहित्यसम्राट अण्णाभाऊ साठे सारख्या भारतमातेच्या महान सृजनशील सुपुत्राच्या व्यक्तिमत्त्व आणि साहित्याच्या अनुषंगाने निर्माण करण्याचा प्रयत्न आहे. भारतच नव्हे, तर जागतिक पातळीवर आपल्या सर्जनशील साहित्याच्या जोरावर वाचक-रसिकांच्या मनाचा ठाव घेणाऱ्या महान साहित्यसम्राटाची, त्यांच्या अनमोल साहित्याची ओळख आमच्या महाविद्यालीन विद्यार्थ्यांना व्हाची हाच एकमेव उद्देश समोर ठेऊन या वार्षिकांकाची निर्मिती संपादन मंडळाने केली आहे.

२०२०-२१ या सत्राचा महाविद्यालयीन वार्षिकांक 'लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विषयक प्रबोधन विशेषांक' या नावाने प्रकाशित करण्याचे आमच्या सृजनशील संपादक मंडळाने ठरविलेले आहे. आपल्या महाविद्यालयातील तिन्ही शाखेच्या विद्यार्थ्यांच्या अतिशय चोखंदळ, चौकस-चिकित्सक आणि रसिकपूर्ण उत्साहाने भरलेल्या प्रबोधनात्मक वैचारिकतेचे विविध लेख, कविता, संकलन, साहित्य समीक्षा यांनी सजलेला एक सुगंधित पुष्पांचा गुलदस्ताच आपणांसमोर आम्ही साकार करीत आहोत. आमच्या विद्यार्थ्यांच्या या ताज्या दमाच्या लेखणीची मेजवानी आपल्या सारख्या सुजाण वाचकांनी अत्यंत सावकाशपणे, सकारात्मकतेने ग्रहण करावी, अशी अपेक्षा मी महाविद्यालयाचा प्राचार्य या नात्याने व्यक्त करतो.

मराठी साहित्यातील अथांग सागरातील अत्यंत महत्त्वपूर्ण साहित्यरत्न म्हणजे लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यिक व्यक्तिमत्त्वाची आणि त्यांच्या अजरामर साहित्याची ओळख कला, वाणिज्य व विज्ञान शाखेतील आमच्या ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांना व्हावी आणि त्यांच्या प्रतिभासंपन्न चौकस लेखणीतून सकारात्मकतेने आपण रसिक-वाचकांपूढे 'ज्ञानतुषार' या वार्षिकांकाच्या निमित्ताने साकार करण्याचा संपादक मंडळाचा प्रयत्न खरोखरच प्रशंसनिय आहे, याचेही मला प्रचंड समाधान आहे.

आपल्या महाविद्यालयाच्या स्थापनेपासून पुढे काही वर्षे लिखित स्वरुपाचे वार्षिकांक प्रकाशित होत होते. त्यानंतर मागील २३-२४ वर्षापासून मुद्रित-छापील स्वरुपात हे 'ज्ञानतुषार' वार्षिकांक प्रकाशित करण्याची, शुद्ध सुवर्णविचार पेरण्याची ही सुवर्ण परंपरा, ज्ञान प्रबोधक परंपरा आमच्या या ग्रामीण भागातील महाविद्यालयाने अतिशय प्राणपणाने जपलेली आहे. यापूर्वीही **'व्यसनमुक्ती विशेषांक', 'मैत्री विशेषांक', 'स्त्रीभ्रूण वाचवा प्रबोधन विशेषांक', 'महिला सुरक्षा विशेषांक' 'बालकामगार समस्या प्रबोधन विशेषांक', 'काव्याशय सौंदर्य विशेषांक', 'महापुरुषांचे विचार सौंदर्य विशेषांक', 'भ्रष्टाचार निर्मूलन विषयक प्रबोधक विशेषांक', 'पर्यावरणविषयक जाणीव-जागृती प्रबोधक विशेषांक', 'प्लास्टिक निर्मूलन व स्वच्छता विषयक विशेषांक', 'जलसाक्षरता व जलसंवर्धन विषयक प्रबोधन विशेषांक'** यासारख्या आजच्या काळातील अतिशय ऐरणीवरच्या वास्तव व ज्वलंत विषयावर विद्यार्थ्यांच्या वैचारिकतेचे बौध्दिक सॅटेलाईट प्रसारित करण्याचे कार्य या विशेषांकांच्या संपादकांनी अत्यंत जबाबदारीने व सातत्याने केलेले आहे. याआधीच्या सर्वच विशेषाकांना विद्यार्थी आणि वाचक रसिकांचा उदंड प्रतिसाद लाभलेला आहे. अशा सुजाण रसिक-वाचकांच्या प्रेरणा आणि प्रतिसादातूनच प्रमुख संपादक प्रा.डॉ. रुपेश कऱ्हाडे आणि सहसंपादक प्रा.डॉ.सौ. अपर्णा अभय पाटील तसेच संपादक मंडळातील सर्व सदस्य यांनी 'लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विषयक प्रबोधन विशेषांक' जास्तीत जास्त दर्जेदार व नाविन्यपूर्ण करण्याचा चिकाटीपूर्ण प्रामाणिक प्रयत्न केलेला आहे. कोरोनाच्या भयग्रस्त संक्रमनाच्या काळातही संपादक मंडळाने या वार्षिकांकाचे काम यशस्वीरित्या पार पाडले, याचेही मला मनापासून समाधान आहे. संपादकांच्या या प्रामाणिक प्रयत्नांचे विद्यार्थी, पालक, प्राध्यापक वृंद, शिक्षकेत्तर कर्मचारी आणि मोठ्या मनाचे आमचे डी.व्ही.एस.पी.एम. व्यवस्थापक मंडळ अशा सर्वच पातळ्यांवरुन जोरकसपणे सकारात्मकतेने स्वागत होवो, तसेच या वार्षिकांकातील अण्णाभाऊ साठेंच्या प्रबोधक विचारांचा प्रचंड विलक्षण प्रभाव पडून नवीन तरुण पिढीतील लेखकांना प्रबोधनपूर्ण लेखनाची सातत्याने प्रेरणा मिळून साहित्याची प्रचंड सेवा घडो, हीच मनापासूनची सदिच्छा......!

धन्यवाद !

कॅप्टन प्रा.व्ही.एल.खळतकर
कार्यकारी प्राचार्य,
प्रकाशक 'ज्ञानतुषार' वार्षिकांक २०२०-२१

संपादकीय दृष्टिक्षेपातून....

बापूरावजी बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापूसाहेब पाटील विज्ञान महाविद्यालय, दिग्रस या आपल्या महाविद्यालयाच्या ५७ व्या वर्षी अत्यंत दिमाखदारपणे आपल्या शैक्षणिक प्रगतीच आलेख सातत्याने उंचावत ठेवणाऱ्या महाविद्यालयाच्या 'ज्ञानतुषार २०२०-२१' या नियमित वार्षिक विशेषांकाची निर्मिती करताना यावर्षीच्या वार्षिकांकाची मुख्य रुपरेखा काय असावी ? असा प्रश्न आम्हाल पडलेला असतांना आणि कारोनाच्या संकटामुळे शाळा-कॉलेजेस विद्यार्थ्यांसाठी बंद असतांना एखाद्या समस्येपेक्षा महत्त्वपूर्ण अशा साहित्यिक-लेखक व्यक्तिमत्त्वाचा सांगोपांग परिचय होण्याच्यादृष्टिने साहित्यिक-लेखक व्यक्तिमत्त्वाचा शोध सुरु केला. २०२०-२१ हे वर्ष साहित्यरत्न, लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे यांचे जन्मशताब्दी वर्षे असल्याचे लक्षात येताच या सत्रातील वार्षिकांकाचा लेखन विषय **'लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे साहित्यविषयक प्रबोधन विशेषांक'** असेल असे ठरविण्यात आले. त्यानुसारच ऑनलाईन पद्धतीने बी.ए.,बी.कॉम.,बी.एस्सी., एम.ए. आणि एम.एस्सी. च्या विद्यार्थ्यांकडून लेख, कविता, साहित्यसमीक्षा, संकलन मागविण्यात आले. या सर्व विद्यार्थ्यांच्या नाविन्यपूर्ण चिंतनाचा **'ज्ञानतुषार'** आपण वाचक-रसिकांना ज्ञानाने परिपुष्ठ करण्याकरीताच मोठ्या उत्साहपूर्ण आनंदाने आम्ही प्रकाशित करीत आहोत. आपणही मोठ्या हर्षभराने या ज्ञानतुषारातील ज्ञानकणांचा आस्वाद घ्यावा, हीच महत्तम अपेक्षा.

लोकशाहीर, साहित्यसम्राट, साहित्यरत्न अण्णाभाऊ साठे सारख्या अत्यंत जागतिक दर्जाच्या साहित्यिकाच्या साहित्याचे आमच्या विद्यार्थ्यांच्या सर्जनशील मनावर उत्कृष्ठ संस्कार व्हावे या महत्तम उद्देशाने प्रेरित होऊन सदर **'ज्ञानतुषार'** या वार्षिकांकाची निर्मिती करुन प्रकाशित करण्यात येत आहे. **'लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे साहित्यविषयक प्रबोधन विशेषांक'** या वार्षिकांकात विद्यार्थ्यांच्या कल्पनेतून, त्यांच्या व्यासंगपूर्ण चिंतनातून काही दर्जेदार लेख, प्रबोधनपर लेख, साहित्य समीक्षात्मक लेख, कथात्मक अनुभव, कविता, शाहीरीगीतांचे संकलन, लोकगीतांचा सार तसेच नाविन्यपूर्ण माहिती यासारख्या विविध दृष्टिकोनातून आलेल्या लिखित साहित्याचे एकत्रित संपादन रसिक-वाचकांपुढे सादर करीत आहोत. सदर वार्षिकांकामध्ये मराठी, हिन्दी आणि इंग्रजी या तिन्ही भाषांच्या माध्यमाने वाचनीय साहित्याचा ठेवा रसिकार्पण करीत आहोत.

'जग बदल घालुनि घाव, सांगुनि गेले मज भीमराव' असे बिनदिक्कतपणे, बेधडकपणे तत्कालिन बिकट परिस्थितीच्या काळातही अण्णाभाऊ साठेंनी आपली वैचारिकता आंबेडकरी विचारांशी नाते सांगणारी आहे, असे स्पष्टपणे उजागर केलेले आहे. अण्णाभाऊ साठे हे सामाजिक बांधिलकी मनापासून जपणारे, समग्र समाज परिवर्तनाचे शस्त्र लेखणीच्या माध्यमातून हाती घेऊन लेखन करणारे मर्मज्ञ साहित्यरत्न म्हणून आपणांस ज्ञात आहेत. अण्णाभाऊ साठेंचे समग्र लेखन दलित, पीडित, वंचित, उपेक्षित समाजाच्या परिवर्तनाचे, त्यांच्या दररोजच्या संघर्षमय जगण्यातील प्रखर अनुभवविश्वाचे वास्तव साकारणारे साहित्यलेखन आहे, असे प्रकर्षाने जाणवते. **'फकिरा'** सारखी अजरामर कादंबरी लेखन करणाऱ्या अण्णाभाऊंनी ३७ कादंबऱ्या, १९ कथासंग्रह, १४ लोकनाट्ये, ११ पोवाडे, ३ नाटके, शेकडो गाणी, लावण्या, छकडी, गण लिहून अत्यंत विपूल प्रमाणात साहित्यसंपदा निर्माण केलेली आहे. दि. १ ऑगस्ट १९२० रोजी जन्मलेल्या आणि १८ जुलै १९६९ रोजी अत्यंत हलाखीच्या परिस्थितीत मुंबई येथे मृत्यु पावलेल्या अण्णाभाऊंना अवघे ४९ वर्षाचे आयुष्य लाभले.एवढे कमी आयुष्य लाभलेल्या आणि शाळेची पायरीही फारच अल्प प्रमाणात चढलेल्या अण्णाभाऊ साठेंनी जी भरघोस प्रमाणात परिवर्तनवादी साहित्यनिर्मिती केलेली आहे, ती खरोखरच अत्यंत अद्भूत, प्रचंड विलक्षण आणि विस्मयचकीत करणारे वास्तव आहे. हे आपणास स्वीकारावेच लागते.

भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाच्या कार्यासोबतच संयुक्त महाराष्ट्राच्या चळवळीमध्ये अण्णाभाऊ साठे चांगलेच अग्रेसर होते. **'ही पृथ्वी शेषनागाच्या मस्तकावर तरलेली नसून दलित व कामगार लोकांच्या तळहातावर तरलेली आहे'** असे क्रांतीकारी विधान १९५८ साली संपन्न झालेल्या पहिल्या दलित साहित्य संमेलनात अण्णाभाऊंनी करुन जागतिक संरचनेमध्ये दलित आणि कामगार वर्गाचे अनन्यसाधारण महत्त्व स्पष्ट केलेले आहे.

अशा या अष्टपैलू व्यक्तिमत्व लाभलेल्या अत्यंत महत्त्वपूर्ण साहित्यिकाच्या म्हणजेच अण्णाभाऊ साठेंच्या २०२० या जन्मशताब्दी-वर्षानिमित्त आमच्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या मनातील अण्णाभाऊ साठेंविषयीच्या, त्यांच्या साहित्याविषयीच्या विविधरंगी भावनांना **'ज्ञानतुषार'** या वार्षिकांकाच्या माध्यमातून संपादित करुन आपण रसिक-वाचकांपुढे ठेवत आहोत. या वार्षिकांकाचे आपण सकारात्मकतेने नक्कीच स्वागत कराल ही अपेक्षा प्रमुख संपादक या नात्याने व्यक्त करतो.

अत्यंत विलक्षण समाजोपयोगी वैचारिकतेने हे **'ज्ञानतुषार'** वार्षिकांक मी संपादित करीत आहे. या वार्षिकांकाचे सहसंपादन-संपादन मी मागील अठरा वर्षापासून करीत आहे. ही समग्र संपादकीय जबाबदारी पार पाडण्याची प्रचंड उर्जा आणि प्रेमळ प्रेरणा आमच्या महाविद्यालयाच्या व्यवस्थापक मंडळानेच मला सातत्याने दिलेली आहे. मा.श्री विजयकुमारजी बंग (अध्यक्ष,डी.व्ही.एस.पी.मंडळ),मा.श्री श्यामभाऊ महिन्द्रे-पाटील व डॉ.अभयजी पाटील (सचिव,डी.व्ही.एस.पी.मंडळ), मा.डॉ.प्रदीपजी मेहता आणि डॉ. चंद्रशेखर भोंगाडे (उपाध्यक्ष,डी.व्ही.एस.पी.मंडळ), मा.श्री रघुराजसिंह चौहान (**'ज्ञानतुषार'** वार्षिकांकाचे व्यवस्थापन मंडळाकडून नियुक्त सल्लागार सदस्य), महाविद्यालयाचे कार्यकारी प्राचार्य कॅप्टन प्रा.व्ही.एल.खळतकर तसेच तसेच कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाच्या संपादक मंडळातील सर्व सन्माननीय प्राध्यापक सदस्य, विद्यार्थी संपादक मंडळ सदस्य, सर्व कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयीन प्राध्यापक वृंद, शिक्षकेत्तर कर्मचारी, ग्रंथपाल व ग्रंथालय कर्मचारी तसेच मीना प्रिंटर्स, दिग्रस या सर्वांच्या कोरोना संक्रमणाच्या काळातही अत्यंत स्नेहपूर्ण सहकार्यशीलतेचे मी संपादक म्हणून अगदी अंर्तमनाच्या तळापासून अनंत, आभाळभर आभार व्यक्त करतो.

धन्यवाद !

प्रोफेसर डॉ. रुपेश नरहरी कऱ्हाडे
पदवी व पदव्युत्तर मराठी भाषा व साहित्य विभाग प्रमुख,
प्रमुख संपादक 'ज्ञानतुषार २०२०-२१'

सहसंपादकीय

साहित्यरत्न, लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे यांच्या जन्मशताब्दी वर्षाच्या समारोपीय कार्यकाळात हा अंक त्यांच्याच विचारांवर, त्यांच्याच साहित्यावर आधारित असा काढतांना आम्हाला मनापासून आनंद होतो आहे.

मराठी साहित्यामध्ये दर्जेदार, वास्तववादी लेखन करणारे 'साहित्यसम्राट', तमाशा या लोककलेत 'शिवरायांना, प्रथम वंदन करण्याची प्रथा सुरु करणारे', 'सच्चे शिवप्रेमी' छत्रपती शिवरायांना रशियात पोहचविणारे खरे 'शिवशाहीर'. पृथ्वी शेषनागाच्या मस्तकावर तरलेली नसून कष्टकरी, श्रमकरी शेतकऱ्यांच्या हातावर तरलेली आहे, असे सांगणारे बळीवंशीय.

अंधश्रध्दा, नशिबवाद, जातीयवाद, यावर आपल्या साहित्यातून प्रहार करुन लोकांची कानउघडणी करणारे सच्चे तुकाराम !

''यह आझादी झुठी है । देश की जनता भुखी है''

असे सांगणारे 'प्रबोधनकार.....'

संयुक्त महाराष्ट्राच्या लढ्यात सहभाग घेणारे 'महाराष्ट्रभूषण' ज्यांच्या साहित्यावर आठ-दहा चित्रपट निघाले. पण साधा फोटो आपल्याला त्यात दिसणार नाही. 'जत्रा' चित्रपट व 'फकीरा' हा चित्रपट त्यांच्या कादंबरीवर आधारित आहे. 'जग बदल घालुनी घाव, मज सांगून गेले भिमराव' असे म्हणून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना प्रेरणास्थानी मानणारे.....

शिवराय....फुले....शाहू....आंबेडकर यांचे सच्चे वारसदार.... 'प्रथम मायभूमीच्या चरणा, छत्रपती शिवाजी चरणा स्मरोणी गातो कवणा' या जय घोषासह छत्रपती शिवरायांचा पोवाडा सातासमुद्रापार नेणारे अण्णाभाऊ !

अशा या महान विभूतीच्या लिखाणाची वैचारिक श्रीमंती त्या निमित्ताने आमच्या विद्यार्थ्यांनी अभ्यासली, त्यावर चिंतन, मनन केले. आणि भरभरून प्रतिसाद दिला.....! आणि हा अंक अण्णाभाऊचे वैचारिक मोठेपण मिरवित सजला ! समाजाला आरसा दाखविण्याचे कार्य या निमित्ताने घडले.... म्हणूनच संपादन मंडळाचे सर्व विद्यार्थी मित्रांचे मनापासून अभिनंदन....!

प्रा. डॉ. अपर्णा अ. पाटील
सह-संपादक, 'ज्ञानतुषार २०२०-२१'

ज्ञानतुषार २०२०-२१

अंतरंग

✻ मराठी विभाग ✻

अ.क्र.	लेखांचे / कवितांचे शीर्षक	विद्यार्थ्यांचे नांव	वर्ग	पृष्ठ क्र.
१	एक उपेक्षित साहित्यरत्न : अण्णाभाऊ साठे	कु. शब्दाली महिन्द्रे	बी.कॉम. १	१
२	अण्णाभाऊ साठे यांचे वैयक्तिक जीवन	कु. सपना चव्हाण	बी.ए. १	३
३	जग बदल घालूनी घाव... (कविता)	कु. अंकिता सुधार डव्हाणे	बी.ए. २	४
४	गण (कविता)	आर्शिया आजम शेख	बी.एस्सी.३	५
५	अण्णाभाऊ साठे यांचे राजकीय जीवन	कु. मोनिका जाधव	बी.ए. १	५
६	साहित्यसम्राट अण्णाभाऊ म्हणजे उच्चकोटीचा साहित्यरत्न	कु. शारदा विनेश चव्हाण	बी.ए. १	६
७	अण्णाभाऊ साठे यांचे जीवन चरित्र	अरविंद सिताराम डोंगरे	बी.कॉम. ३	८
८	साहित्य सम्राट (कविता)	स्वप्नील प्रल्हाद राठोड	बी.कॉम. ३	८
९	लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे (कविता)	ऋषिकेश रमेश गावंडे	बी.एस्सी.२ (गणित)	९
१०	साहित्याचा सम्राट अण्णाभाऊ साठे (कविता)	ऋषिकेश रमेश गावंडे	बी.एस्सी.२ (गणित)	९
११	अण्णाभाऊ साठे यांचे जीवन चरित्र	कु. विरेका अमरसिंग चव्हाण	बी.ए. ३	१०
१२	आरक्षण (कविता)	कु. मुक्ता तुकाराम साठे	एम.ए. २	११
१३	कविता	अर्जुन शामराव खापरकर	बी.एस्सी. ३	११
१४	मानवमुक्तीचे शिलेदार	नारायण शंकर सालोडकर	बी.ए. २	१२
१५	अण्णाभाऊ साठे यांच्या प्रकाशित साहित्याचा कालानुक्रम	कु. मोनिका जाधव	बी.ए. १	१५
१६	अण्णाभाऊ साठे यांच्या समग्र साहित्याची सूची	कु. सपना चव्हाण	बी.ए. १	१९
१७	अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यकृतींवरील संपादित ग्रंथ, रेखाटन	कु. दिपाली पुसांडे	बी.एस्सी.३	२३

❊ हिन्दी विभाग ❊

१	अण्णाभाऊ से लेकर अण्णाभाऊ साठे तक का सफर	तौफीकखाँ नजीरखाँ पठाण	बी.ए. २	२५
२	अण्णाभाऊ साठे रचित पोवाडा महाराष्ट्र की परंपरा का महत्व	कु. श्रध्दा बळीराम काळे	बी.ए. ३	२६
३	अण्णाभाऊ साठे रचित गण	कु. कोमल संजय मदनकार	बी.ए. २	२८
४	अण्णाभाऊ साठे का महाराष्ट्र प्रेम	सुलताना परवीन शेख ईब्राहीम	बी.ए. ३	२८
५	दुनिया बदल दो अण्णाभाऊ की ललकार	कु. दुर्गा संतोष गुलबाके	बी.ए. ३	३०
६	लावणी और अण्णाभाऊ साठे	कु. शारदा विनेश चव्हाण	बी.ए. १	३०
७	दलित क्रांती के कवि अण्णाभाऊ साठे	कु. विशाखा सुरेश राठोड	बी.कॉम. ३	३३
८	अण्णाभाऊ साठे का जीवन और उनके कार्य	कु. अंजली संतोष रत्नपारखी	बी.कॉम. २	३३
९	अण्णाभाऊ साठे	अकिद आबेद मलनस	बी.कॉम. ३	३४
१०	आज के युग में अण्णाभाऊ साठे की आवश्यकता	हूसेन बाळापूरे	बी.ए. ३	३६
११	याद अण्णाभाऊ की (कविता)	कु. राणी डांगरकर	बी.ए. ३	३६
१२	अण्णाभाऊ : एक दिपस्तंभ	कु. दिव्या जाधव	बी.ए. २	३७
१३	प्रकाश के अग्रदूत अण्णाभाऊ साठे	कु. आचल मराठे	बी.ए. ३	३७
१४	सलाम : क्रांतीकारी अण्णाभाऊ साठे (कविता)	कु. श्रद्धा काळे	बी.ए. ३	३८
१५	क्रांती की मशाल अण्णाभाऊ (कविता)	इकराम शेख	बी.ए. ३	३८

English Section

1	Annabhau Sathe	Ku. Harshali Sanjay Pusande	B.A. II	39
2	Annabhau Sathe : A Social Reformer	Ku. Ankita Sudhir Dhavne	B.A. II	40
3	Annabhau Sathe	Ku. Monika Ganesh Jadhao	B.A. I	41
4	Annabhau Sathe	Ku. Sharda Vinesh Chavhan	B.A. I	42
5	Annabhau Sathe	Ku. Sapana Vasudeo Chavhan	B.A. I	44
6	Annabhau matured the purpose of literature to serve the Dalit Cause	Ku. Janvi Kiran Shinde	B.Com. III	46
7	Annabhau Sathe great poet and writer	Sk. Samir Sk. Ayyub	B.Sc. I	47
8	Annabhau Sathe : The Tiger of Warne in poetry & Literature	Ku. Komal Sanjay Madankar	B.A. II	48
9	Annabhau Sathe	Shaikh Ikram Shaikh Ajis	B.A. III	49
10	Annabhau Sathe	Akid Abed Malnas	B.Com III	50

महाविद्यालयातील विविध उपक्रम आणि महाविद्यालयाचे यश .... पृष्ठ क्र. ५१ ते ५९

या अंकात प्रकाशित झालेल्या साहित्यातील मतांशी संपादक, सहसंपादक व प्रकाशक (प्राचार्य) सहमत असतीलच असे नाही.

एक उपेक्षित साहित्यरत्न : अण्णाभाऊ साठे

कु. शब्दाली महिन्द्रे
बी.कॉम. भाग-१

साहित्यातील रत्न म्हणून प्रसिद्ध असलेले अण्णाभाऊ साठे मानवतावादी लेखक होते. शोषणमुक्ती हा त्यांचा ध्यास होता. कष्टकरी, शोषित, पीडित यांचे शोषण संपविण्यासाठी त्यांनी आयुष्यभर लढा दिला. येत्या १ ऑगस्टपासून त्यांच्या जन्मशताब्दी वर्षाला सुरुवात होत आहे त्या निमित्याने.....

अनेक नामवंत साहित्यिकांच्या वाट्याला त्यांच्या हयातीत उपेक्षा आली. तशीच उपेक्षा अण्णाभाऊ साठे यांचीही झाली. अण्णाभाऊ साठेंचे साहित्य रूपवादी, रंजनपर, वरधार्जिणे आणि भडक आहे. ते साहित्यबाह्य प्रेरणेवर आधारलेले आहे अशी टीका झाली. मराठी ''कांदबरीचे शतक'' लिहिणाऱ्या कुसुमावती देशपांडे यांनी तर कोण हे अण्णाभाऊ साठे ? असा प्रश्न केला होता. होय, अण्णाभाऊ साठे सामाजिक बांधिलकी मानणारे, समाज परिवर्तनाचे शास्त्र हाती घेऊन लेखन करणारे साहित्यिक होते. कम्युनिस्ट चळवळीशी त्यांचा जवळून संबंध होता. पण सर्वसामान्य कष्टकरी, दलित, उपेक्षित आणि धर्मव्यवस्थने हक्क नाकारलेले स्त्री-पुरुष हे त्यांच्या साहित्याच्या केंद्रस्थानी होते. समीक्षकांना त्यांचे साहित्य, प्रचारकी, रंजनपर वाटले असेल, पण हजारो वाचकांनी त्यांच्या कथा-कादंबऱ्यांची अक्षरक्षः पुनःपुन्हा पारायणे केली, त्यांच्या साहित्यातून प्रगट झालेली त्यांची सर्वसामान्य माणसाविषयीची आंतरिक तळमळ व त्यांच्या सुखदुःखाचे चित्रण करण्याची ओढ वाचकांच्या मनाला भुरळ घातलत असेल. वाचनियता हे तर त्यांच्या साहित्याचे महत्त्वाचे वैशिष्ट्ये होतेच. पण त्याचबरोबर मराठी मनाचा आणि महाराष्ट्रीय सांस्कृतिक विशेषांचा अत्यंत मनोज्ञ आविष्कार त्यांच्या कथा-कादंबऱ्यांची सर्वच लेखनातून समृद्ध स्वरुपात झालेला असल्याने त्यांच्या साहित्याला वाचकांची अधिक पसंती असेल.

पट्ठे बापूरावांना मुंबई गर्भश्रीमंत दिसते, तर अण्णाभाऊंना तीच मुंबई विषम व्यवस्थचे प्रतिक वाटते. अण्णाभाऊंच्या वेगळ्या जीवनदृष्टीचा येथे प्रत्यय येतो. ही पृथ्वी शेषनागाच्या मस्तकावर तोललेली नसून ती श्रमिकांच्या तळहातावर उभी आहे, अशी त्यांची विज्ञाननिष्ठ भूमिका होती, **'जग बदल घालूनी घाव, सांगून गेले मला भीमराव'** अशी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांवर त्यांची निष्ठा होती, अण्णाभाऊंचे सारेच लेखन उपेक्षितांच्या बाजूचे आणि त्यांच्या अटीतटीच्या जगण्यातील संघर्षाचे व अनुभवविश्वाचे प्रखर वास्तव अधोरेखित करणारे आहे. अत्यंत शौर्यवान, स्वामीनिष्ठ, प्रामाणिक, धैर्यशिल, निडर आणि कलंदर कसबी कलावंताच्या मांग जातीत १ ऑगस्ट १९२० रोजी वाटेगांव जि. सांगली येथे अण्णाभाऊंचा जन्म झाला होता आणि १८ जुलै १९६९ रोजी मुंबईच्या चिरागनगरीच्या झोपडपट्टीत अत्यंत हलाखीच्या अवस्थेत त्यांचा मृत्यु झाला. शाळेची पायरीदेखील न चढलेल्या अण्णाभाऊ साठे यांनी ३७ कादंबऱ्या, १९ कथासंग्रह, १४ लोकनाट्ये, ११ पोवाडे, ३ नाटके, शेकडो गाणी, लावण्या, छकडी अशी विपूल साहित्यसंपदा निर्माण केली. ही खरोखरच अचंबित करणारी गोष्ट आहे. त्यांनी त्यांच्या लहान वयात वाटेगावच्या परिसरातील पाटील-कुलकर्णींच्या बेमुर्वत-खोर वागण्याचा त्यांच्या अत्याचाराच्या आणि चांगुलपणा-चाही अनुभव घेतला होता, त्यासंबंधीच्या अनेक कथा तेथील जाणत्या लोकांकडून ऐकलेल्या होत्या.

इंग्रजी अधिकाऱ्यांच्या अमानुष अत्याचाराच्या विरोधात बेरड-मांग-रामोशांनी केलेल्या संघर्षाच्या कथा त्यांच्या सतत कानावर पडत होत्या, त्यातल्या अनेक गोष्टी त्यांनी उघड्या डोळ्यांनी पाहिल्या होत्या. वाटेगावच्या परिसरातील पाण्याने तुडूंब भरुन वाहणाऱ्या नद्या आणि नद्यांच्या काठांवरचा समृद्ध हिरवागार संपन्न निसर्ग त्यांनी डोळ्यांत साठवून ठेवला होता. ग्रामदेवतांच्या यात्रेतील उत्सवी वातावरणात त्यांचे बालपण गेले होते. जत्रेत अनेक वाद्ये वाजवण्यापासून दांडपट्यासारखे मर्दानी खेळ त्यांनी सवंगड्यासह खेळले होते. अवतीभोवतीच्या आयाबायांच्या तोंडची गाणी, ओव्या, गोष्टी, आख्यायिकांचा ठसा त्यांच्या कोवळ्या मनावर कोरला गेला होता. पतिव्रत्य धर्माचे पालन करणाऱ्या अनेक स्त्रिया त्यांच्या भोवताली वावरत होत्या. त्या निष्ठावान स्त्रियांचे राजरोस होणारे शोषण त्यांनी उघड्या डोळ्यांनी पाहिले होते आणि त्याविषयीचा संताप व चीड त्यांच्या मनात धुमसत असावी. पुढे मुंबईला गेल्यानंतर तेथील झोपडपट्टीतील उघडेवाघडे जगणे, त्यांच्या जगण्यातील भयाण वास्तव त्यांनी पाहिले. त्यांच्या भूकेकंगालपणा आणि भूकेची आग शांत करण्यासाठी होणारी ससेहोलपट, अवैध मार्गाचा अवलंब या साऱ्या गोष्टी त्यांनी जवळून अनुभवल्या आणि ते विदारक आणि अद्‌भूत वास्तव त्यांनी साहित्यातून मांडले. शिक्षणापेक्षा अनुभव हाच मोठा गुरु असतो या गोष्टीची अनुभूती त्यांचे साहित्य वाचनात येते.

अण्णाभाऊ साठे यांच्या लेखनात अद्‌भूतता, विलक्षणता, तार्किकता हे तर आहे. त्यासोबत त्यातून जीवनातील विदारक वास्तवही प्रगट झाले आहे. लोककथेतील अद्‌भूतता, विलक्षणता मानवी मनाला भुरळ घालते. पण त्यातून प्रगट झालेले जीवनातील तत्त्वज्ञान व वास्तवाचे दर्शन मनाला अंतर्मूख करुन विचार करायला लावते. रंजन करता-करता व्यापक जीवन दर्शन घडविण्याचे सामर्थ्य लोककथेत असते. लोकपरंपरेतील मौखिक साहित्याचे वैशिष्ट्ये अण्णाभाऊ साठे यांच्या कथा-कादंबऱ्यांमधून कलात्मक रुप घेवून आविष्कृत झालेले आहे. या संदर्भात त्यांची 'स्मशानातील सोनं' ही कथा लक्षात घेता येईल. गाव सोडून मुंबईला पोट

भरण्यासाठी गेलेला भीमा दगडाच्या खाणीत काम करीत असतो. पण ती खाण अचानक बंद होते. उपाशी असलेला भीमा स्मशानातून-प्रेतातून सोने शोधण्याचे काम सुरु करतो आणि एका रात्री भीमा पुरलेले प्रेत उकरत असतांना कोल्ह्या-लांडग्यांचा प्रेतावर हल्ला होतो. भीमा आणि त्या हिंस्त्र प्राण्यात झुंज सुरु होते. त्या झुंजीचे अद्‌भूत चित्रण अण्णाभाऊ करतात. त्या झटापटीत प्रेताच्या जबड्यात भीमाचा हात अडकून त्यांच्या हाताची बोटे तुटतात. आता बंद पडलेल्या खाणीचे काम सुरु होते, पण काम करणाऱ्या भीमाच्या हाताला बोटे नसतात. पोट जाळण्यासाठी भीमाने केलेल्या घनघोर लढाईचे वर्णन अण्णाभाऊंनी समर्थपणे केले आहे. भूकेची तिव्रता व भयानक दारिद्र्याचे वास्तव चित्रण कथेत आहे. अशाप्रकारच्या अनेक कथामध्ये अद्‌भूत आणि वास्तव एकाचवेळी अवतरते. हे अण्णाभाऊंनी मौखिक साहित्याच्या परिचयातून आत्मसात केले आहे. अण्णाभाऊ साठे यांनी ज्या काळात लेखनाला सुरुवात केली. त्यावेळी वि.स.खांडेकर आणि ना.सी. फडके वाङ्‌मय विश्वाच्या यशोशिखरावर आरुढ झालेले होतो. ना. सी. फडके यांच्या लेखनाने प्रेमाची स्वप्नचित्रे रेखाटून तरुण-तरुणींची मने काबीज केली होती आणि वि.स. खांडेकरांनी देशप्रेमाच्या अणि ध्येयवादाच्या स्वप्नाळू दुनियेत तरुण पिढीला गुंतवून त्यांना आकर्षित केले होते.

अण्णाभाऊ साठे यांचे वैयक्तिक जीवन

कु. सपना चव्हाण
बी.ए. भाग-१

अण्णाभाऊ साठे : (१ ऑगस्ट १९२० - १८ जुलै १९६९). कथा, कादंबरी, लोकनाट्य, नाटक, पटकथा, लावणी, पोवाडे, प्रवास वर्णन अशा वेगवेगळ्या साहित्य प्रकारांतील लेखन केलेले, आंतरराष्ट्रीय किर्तीचे थोर, ख्यातनाम मराठी साहित्यिक. अण्णाभाऊंचा जन्म सांगली जिल्ह्यातील वाटेगावचा, उपेक्षित समजल्या गेलेल्या मातंग समाजातील. त्यांच्या वडिलांचे नाव भाऊ सिधोजी साठे, तर आईचे नाव वालबाई होते. त्यांनी दोन लग्ने केलीत कोडांबाई व जयवंताबाई ह्या त्यांच्या दोन पत्नी होत्या. तसेच मधुकर शांता आणि शकुंतला हे आपत्ये होती. त्यांचे मूळ नाव तुकाराम. जन्मस्थळ वाटेगाव (ता.वाळवा जि. सांगली). त्यांचे शालेय शिक्षण झालेले नव्हते; तथापि त्यांनी प्रयत्नपूर्वक अक्षरज्ञान मिळविले. १९३२ साली वडिलांसोबत ते मुंबईला आले. चरितार्थासाठी कोळसे वेचणे, फेरीवाल्यांच्या पाठीशी गाठोडे घेऊन हिंडणे, मुंबईच्या मोरबाग गिरणीत झाडूवाला म्हणून नोकरी, अशी मिळतील ती कामे त्यांनी केली. मुंबईत कामगारांचे कष्टमय, दुःखाचे जीवन त्यांनी पाहिले. कामगारांचे संप, मोर्चे पाहून त्यांचा लढाऊपणाही त्यांनी अनुभवला. १९३६ मध्ये भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाचे नेते कॉ. श्रीपाद अमृत डांगे यांच्या प्रभावाखाली आल्यावर ते कम्युनिस्ट पक्षाचे क्रियाशील कार्यकर्ते झाले. मुंबईत डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांपासून ते स्वातंत्र्यवीर सावरकरांपर्यंत अनेक नेत्यांची भाषणे त्यांनी ऐकली. पक्षाचे कामही ते करीत होतेच, तथापि वडिलांच्या निधनानंतर कुटुंबाची सगळी जबाबदारी अंगावर पडल्याने ते पुन्हा आपल्या गावी आले. तेथे बापू साठे या चुलतभावाच्या तमाशाच्या फडात ते काम करू लागले. तमाशातून जुन्या चालीचा सुरवातीचा साठा अण्णाभाऊंनी आत्मसात केला. मुंबईत परतताच त्यांना मॅक्झिम गोर्कीचे साहित्य वाचायला मिळाले. लिखाणाची उर्मी त्यांना याच साहित्यानं दिली. तो काळ १९४२ च्या चळवळीचा. ते स्वातंत्र्य समरांगणात सहभागी झाले, म्हणून इंग्रज सरकारने त्यांच्यावर पकड वॉरंट काढले. पोलिसांना चुकवीत ते मुंबईला आले, त्याच काळात त्यांची भेट शाहीर अमर शेख, द. ना. गव्हाणकरांशी झाली. आपसातले हेवेदावे, गरीब जनतेला, शेतकऱ्यांना मिळणारा, छळणारा दारिद्र्याचा झगडा त्यांनी न्याहाळला होता. त्यातच मॅक्झिम गोर्कीच्या साहित्यानं प्रभावित झालेल्या त्यांच्या अंतरीच्या उर्मी प्रतिभेला बहर आला. त्यावेळी अमर शेख या ख्यातनाम मराठी लोकशाहीरांबरोबर अण्णाभाऊंचेही नाव लोकशाहीर म्हणून गाजू लागले. त्यांनी लिहिलेला 'स्टॅलिनग्राडचा पवाडा' १९४३ साली 'पार्टी' या मासिकात प्रसिद्ध झाला. त्यांनी १९४४ साली शाहीर अमर शेख व गव्हाणकर यांच्या मदतीने 'लाल बावटा' कलापथक स्थापन केले. या कलापथकावर सरकारने बंदी घातली. 'अमळनेरचे अमर हुतात्मे' आणि 'पंजाब-दिल्लीचा दंगा' या त्यांच्या काव्यरचना १९४७ साली प्रसिद्ध झाल्या. 'पंजाब-दिल्लीचा दंगा' या रचनेत सर्व प्रागतिक शक्तींना एकत्र येऊन शांतता प्रस्थापित करण्याचे आवाहन त्यांनी केले होते. वर्गीय क्रांतीची उकल करण्यासाठी त्यांनी तमाशाचा बाज नेमकेपणानं उचलला. तमाशातल्या नृत्यांगनेचे चाळ काढून टाकले आणि वीररसाच्या अंगाराचे चाळ चेतावणारा बंडखोर बंडागळी उभा केला. जुन्या कथेचा ढाचा ठेऊन नव्या युगाचा अकलेचा मोर्चा बांधला. तमाशात परंपरेने चालत आलेला गण बदलून टाकला. त्याजागी श्रमशक्तीला अभिवादन करणारा गण मोठ्या तडफेनं साकारला.

आरंभालाच खऱ्या-खोट्याचे कोडे घालून सामान्यातल्या सामान्य माणसाचं कुतूहल वाढवित त्यांनी आदिवासींची, कोळी-भिल्लांची, मांग-महार, रामोशांच्या व्यथा वेदनांचा हुंकार शाहीरीच्या लोकबाजातून कथा-कादंबऱ्यांतून मांडला. अण्णाभाऊंनी अन्यायाविरुद्ध झगडणाऱ्या महाराष्ट्राच्या परंपरेचं स्मरण देऊन, संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलनासाठी उभ्या महाराष्ट्राला प्रेरणा दिली. शाहीर अमरशेख, शाहीर गव्हाणकरांसमवेत 'माझी मैना गावावर राहिली, माझ्या जीवाची होतेया कायली' ही लावणी अजरामर केली.

अण्णाभाऊ साठे यांची दलित, पददलितांचा व्यथा-वेदना कथा कादंबऱ्यांमधून प्रकषनि उमटाव्यात अशी धारणा होती. अण्णाभाऊंचे साहित्य देशाबाहेर अगदी पोलंड, रशियातही लोकप्रिय झालं.

अण्णाभाऊंच्या मते ग्रामीण जीवन टिकाऊ काया आहे, तर शहरी जीवन दिलखुलास आहे. महात्मा फुले, शाहू महाराज, आगरकर, लोकहितवादी, महर्षी शिंदे, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या समाजक्रांतीचा ग्रामीण दलित जीवनातच पाया आहे आणि त्याच पायावर लिहिलेल्या अण्णा भाऊंच्या कथा-कादंबऱ्या ही साहित्यक्षेत्रात समाज संक्रमणाची पहिली किमया आहे. अत्यंत अल्पशिक्षित असला तरी उपजत शाहिराला चिंतनाची जोड आणि वैश्विक कार्याची जोड असेल तर तो अजोड साहित्यिकही होऊ शकतो, हे अण्णा भाऊंनी दाखवून दिले. अण्णाभाऊंची लेखणी धारदार होती. पृथ्वी शेषाच्या मस्तकावर तारली नसून ती श्रमिकांच्या तळहातावर तरलेली आहे, असं ते म्हणत. यांच्या लेखनाचा प्रेरणास्त्रोत सोशीत-उपेक्षितच होता.

अण्णाभाऊंची निरीक्षण शक्ती अत्यंत सूक्ष्म आहे. नाट्यमयता हाही त्यांच्या लेखनशैलीचा आगळा-वेगळा गुण. ज्या उपेक्षितांच्या जीवनातून अण्णाभाऊंनी अनुभूती घेतली, त्यातील क्षणाचा वेग आणि आवेग त्यांच्या लेखनात जाणवत राहतो. लेखनातील लवचिक भावचित्रे अंगासरशा मोडीने साकार करण्याची त्यांची लकबही स्वतंत्र आहे. लेखन शैलीवर त्यांनी सर्वस्व अर्पण केलं होतं.

रशियाच्या 'इंडो-सोव्हिएत कल्चरल सोसायटी' च्या निमंत्रणावरुन ते १९६१ साली रशियात गेले. त्यांवर त्यांनी लिहिलेले प्रवासवर्णन लोकप्रिय झाले. त्यांचे व्यक्तिमत्व विविध कलागुणांनी भरलेले होते. ते उत्तम अभिनय करीत. हातात डफ घेऊन शाहिरी कवने मोठ्या तडफेने गात. बुलबुल, बासरी, हार्मोनियम अशी वाद्येही ते वाजवीत. दांडपट्टा फिरवित. शिवाय स्वतःच्या लिखाणाव्यतिरिक्त त्यांनी नवयुग, युगांतर आणि आचार्य अत्रेंच्या मराठा वर्तमान पात्रातून अनेक लेख व पुस्तकांची परीक्षणे लिहिली. अण्णाभाऊंच्या शेवटच्या काळ मात्र हलाखीत गेला. दारिद्र्य आणि एकाकी आयुष्य त्यांच्या वाट्याला आले. मराठी साहित्यातील प्रतिष्ठानांकडून त्यांची तशी उपेक्षाच झाली. विपन्नावस्थेत गोरेगावच्या सिध्दार्थनगरात त्याचं निधन झाले.

अनेक विद्यापीठातून अण्णाभाऊंच्या साहित्यावर अनेक प्रबंध सिद्ध केले आहेत. त्यांच्या कथा-कादंबऱ्यांवर केवळ भारतीयच नव्हे, तर २२ परकीय भाषांत विपूल भाषांतरे झाली आहेत.

।। जग बदल घालूनी घाव....।।

संकलन - कु. अंकिता सुधीर डव्हाने
बी.ए. भाग - २

जग बदल घालूनी घाव । सांगुनी गेले मज भीमराव ।।
गुलामगिरीच्या या चिखलात । रुतुन बसला का ऐरावत ।।

अंग झाडूनी निघ बाहेरी । घे बिनीवरती घाव ।।
धनवंतांनी अखंड पिळले । धर्मांधांनी तसेच छळले ।।

मगराचे जणू माणिक गिळीले । चोर जहाले साव ।।
ठरवून आम्हा हिन अवमानित । जन्मोजन्मी करुनी अंकित ।।

जिणे लादून वर अवमानित । निर्मून हा भेदभाव ।।
एकजुटीच्या या रथावरती । आरुढ होऊनी चलबा पुढती ।।
नव महाराष्ट्रा निर्मून जगती । करी प्रगट निज नाव ।।

गण

संकलन - आर्शिया आजम शेख
बी.एस्सी. भाग - ३

प्रथम मायभूच्या चरणा
छत्रपती शिवबा चरणा
स्मरोनि गातो । कवना ।।धृ।।

स्वराज्य माझा जन्मसिध्द हक्क करुनिया गर्जना
लोक उठविला जागा केला त्या लोकमान्यांना

कठीण काळी राष्ट्रनौकांना
मार्ग दाखविला तयांना
देशा दिली ज्यांनी प्रेरणा ।।१।।

क्रांतीकारी वीरांना आणि त्यागी हुतात्म्यांना
देशासाठी देह झिजविला त्या नररत्नांना

महाराष्ट्रभूच्या भूषणा ।
पणा लावुनिया प्राणा ।
अर्पियले ज्यांनी जीवन ।।२।।

आठवून मनी ही शुभनावे करुनिया स्तवना
आशीर्वाद मागतो आम्ही गावया कवना

सभापती आणि सुजना,
कलावंत आणि रसिकांना
स्फूर्ती द्यावी हिच प्रार्थना

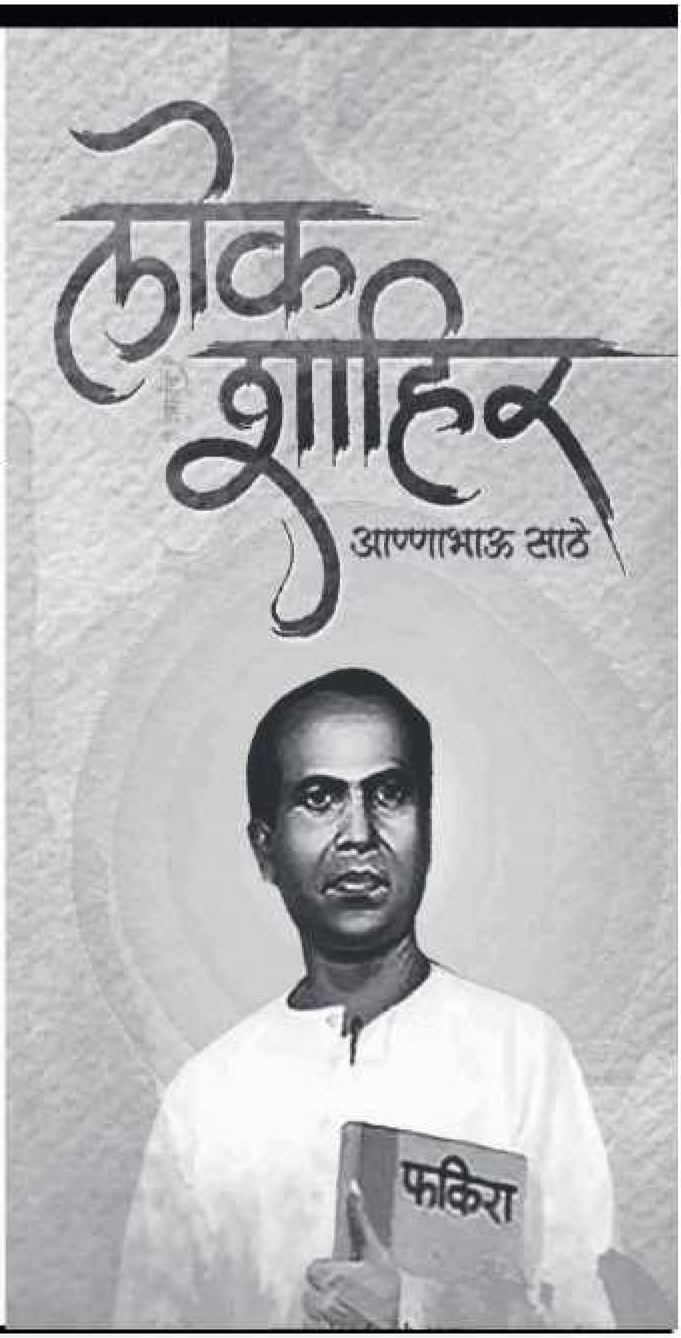

अण्णाभाऊ साठे यांचे राजकीय जीवन

कु. मोनिका जाधव
बी.ए. भाग-१

साठे पहिल्यांदा कॉ. श्रीपाद अमृत डांगे यांच्या कम्युनिस्ट विचारसरणीने प्रभावित झाले. १९४४ मध्ये दत्ता गवाणकर आणि अमर शेख या शाहिरांच्या सोबत त्यांनी लालबावटा कला पथक स्थापन केले. याद्वारे त्यांनी अनेक सरकारी निर्णयांना आव्हान दिले होते. ते १९४० च्या दशकामध्ये कार्यरत राहिले आणि तेविया अब्राम्स यांच्यानुसार,

भारतातील साम्यवादाच्या आधी स्वातंत्र्याच्या नंतरची '१९५० च्या दशकातील सर्वात रोमांचक नाटकीय घटना' होती. भारतीय स्वातंत्र्यानंतर उच्चवर्णीयांचे भारतावरील शासन त्यांना मान्य नव्हते म्हणून त्यांनी १६ ऑगस्ट १९४७ रोजी मुंबई येथे वीस हजार लोकांचा मोर्चा काढला आणि त्या मोर्च्यातील घोषणा होती, 'ये आझादी झूठी है, देश कि जनता भूखी है!' इंडियन पीपल्स थिएटर असोसिएशनमध्येही ते एक महत्त्वपूर्ण व्यक्तिमत्त्व होते, जी भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाची एक सांस्कृतिक शाखा होती आणि संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीमध्ये, ज्याने भाषिक विभागातून वेगळे मराठीभाषिक राज्य (बॉम्बे राज्य) निर्माण करण्याची मागणी केली होती.

अण्णाभाऊ साठे नंतर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या शिकवणुकींना अनुसरत दलित समाज कार्याकडे वळले आणि दलित व कामगारांच्या जीवनातील अनुभवांना प्रकट करण्यासाठी त्यांच्या कथांचा वापर केला. इ.स. १९५८ मध्ये, बॉम्बेमध्ये स्थापन केलेल्या पहिल्या दलित साहित्य संमेलनात आपल्या उद्घाटन भाषणात त्यांनी म्हटले की, **'पृथ्वी ही शेषनागाच्या मस्तकावर तरलेली नसून दलित व कामगार लोकांच्या तळहातावर तरलेली आहे.'** यातून त्यांनी जागतिक संरचनांमध्ये दलित आणि कामगार वर्गांचे महत्त्व स्पष्ट केले. या काळातील बहुतांश दलित लेखकांच्या विपरित, साठेंचे कार्य बौद्ध धर्मऐवजी मार्क्सवादाच्या प्रभावाखाली होते. त्यांनी म्हटले आहे की, 'दलित लेखकांना सध्याच्या सांसारिक व हिंदू अत्याचारांपासून दलितांना मुक्त करणे आणि त्यांचे संरक्षण करण्याची जबाबदारी देण्यात आली आहे. कारण दीर्घकालीन पारंपरिक श्रद्धांना त्वरित नष्ट केले जाऊ शकत नाही.

साहित्यसम्राट अण्णाभाऊ म्हणजे उच्चकोटीचा साहित्यरत्न

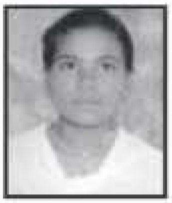

कु. शारदा विनेश चव्हाण
बी.ए. भाग-१

नैराश्य हे धारदार तलवारीवर साचलेल्या धुळीसारखे असते
धूळ झटकली की ती तलवार पून्हा धारदार बनते......

नैराश्याचं कधीही भांडवल न करणारे अण्णाभाऊ साठे यांनी आपल्या संपूर्ण आयुष्यामध्ये पीडित आणि शोषित वर्गाच्या निराशेला दूर सारुन आयुष्याला एक वेगळी चकाकी आणण्याचा जीवनभर प्रयत्न केला. त्यांची लेखनी आणि वाणी आजही आमच्या तरुण आणि शोषित वर्गाला प्रेरणादायी ठरत आहे. अस्पृश्य समाजात जन्म झाला असला तरी निराशा किंवा हतबलता अण्णाभाऊ साठे यांनी कधी शिवली नाही.

समाजाला जगण्यासाठी दिले ज्यांनी अभिमानाचे स्थान,
लोककलेतून केले त्यांनी जन्माचे पुनर्निमाण....

महार, मांग,रामोशी माकडवाले, डोंबारी ही माणसे साहित्यात नगन्य होती. त्याचे आभाळाएवढे दुःख साहित्याचा विषय कधी झाला नव्हता. दलित नायकालाही सुख दुःख आहेत. आशा-आकांक्षा आहेत. जगण्याची ओढ आहे. त्यांचा मरणयातनांना अंत नाही. हे अण्णाभाऊंनी मुक्तपणे आपल्या साहित्यातून मांडले.

दलित नायकांना त्यांनी उंची आणि प्रतिष्ठा दिली. त्यांच्या संघर्षवृत्तीला अक्षर दिले. त्यांच्यातील न्युनगंड अव्हेरला आणि त्यातील सृजनशीलतेला आव्हान करुन नवे जग निर्माण करण्याची उर्मी जगासमोर मांडली. साहित्याने समाजक्रांती घडते काय ? हा प्रश्न नेहमीच विचारला गेला आहे. एवढे मात्र निश्चित की साहित्य विचार क्रांती घडविते

जात हे वास्तव आहे, गरीबी ही कृत्रिम आहे
गरीबी नष्ट करता येऊ शकते, जात नष्ट करणे आपले सर्वांचे काम आहे....

माणसांची मने बदल्याची शक्ती क्रांतीकारी विचारात असते. विषमतावादी, अनर्थकारी विध्वंसक समाजव्यवस्थेवर जेव्हा घणाघाती प्रहार होतात तेव्हा निश्चितच नवा समाज घडविण्याची क्रिया आरंभ पावते. उगाच नाही अण्णाभाऊ म्हणाले.

अन्यायाची आणि शोषणाची केंद्रे उद्ध्वस्त करण्याची ताकद विचारक्रांतीत असते. अण्णाभाऊ साहित्यातून केवळ माणसे उभी करित नाहीत तर त्याच्याबरोबर ते क्रांतीगर्भ विचारही घेवून येतात. कधी सप्तपणे तर कधी प्रगटपणे अंधारातून प्रकाशाकडे वाट चालणारा, दास्यातून मुक्ततेकडे वाट चालणारा माणूस त्यांनी आपल्या निर्मितीतून शब्दांकित केला.

शोषणाची केंद्र मग ती राजकीय सत्ता असेल, सामंतशाही असेल, भांडवलशाही असेल त्याविरुद्ध अण्णाभाऊंनी ललकारी दिली. त्यासाठी त्यांनी काही वेळा त्यांना शोषणालाही समोर जावे लागले. निंदा सहन करावी लागली परंतु त्यांची लेखणी बोथट झाली नाही. त्यांना परिवर्तनवादी, निर्भय,मानवतावादी, शोषणमुक्त व अन्यायमुक्त माणूस आणि समाज हवा होता.

अण्णाभाऊ साठे यांनी वैयक्तिक दुःखाचा विचार न करता आपले विचार कार्य केले व प्रतिभा यांच्या सहाय्याने लोककलेला प्रतिष्ठा प्राप्त करुन दिली. आणि वंचिताच्या व्यथा प्रभावीपणे मांडणारे लोकशाहीर, शाहीर अण्णाभाऊ साठे म्हणजे जातीभेदामुळे जातीच्या उतरंडीमुळे शिक्षणापासून समग्र विकासापासून वंचित राहिलेल्या मातंग समाजातील एक समृद्ध व्यक्तिमत्त्व. त्याच्या जातीवर ब्रिटीशांनी गुन्हेगार जात म्हणून शिक्का मारलेला असल्याने त्यांचं बालपणीचं जीवन हे काही प्रमाणात भटक्या अवस्थेत गेलं.

त्या गाळातील कुरुंदवाड संस्थानात दि. १ ऑगस्ट १९२० साली वाटेगांव ता. वाळवा जि. सांगली येथे त्यांचा जन्म झाला. वर्चस्व आणि श्रेष्ठत्वाच्या कल्पनेतून हिंदू धर्माने काही जातींना गावाच्या बाहेर ठेवले होते. अशाच वस्तीतील एका छपरात अण्णांचा जन्म झाला.अण्णांची आई दालूबाई भाऊराव साठे आणि घरातील मोठे लोक दोर वळण्याच्या कामाला जात. त्याचे वडील भाऊराव साठे पोटापाण्यासाठीच मुंबईत राहत असत, त्यामुळे लहान भावडांना सांभळण्याची जबाबदारी तुकारामावर म्हणजेच अण्णाभाऊ साठे वर होती.

मी एकटा नाही, युगा युगाची साथ आहे,
अरे सावध व्हा प्रस्थापितांनो ही तर तुफानाची सुरुवात आहे....

तसेच या समाजात अण्णाभाऊ साठे यांनी लोकांच्या निर्जिव मनात जीव आणण्यासाठी त्यांनी विविध साहित्य प्रकार हाताळले. कथा-कादंबऱ्या, पोवाडे, लावण्या, लोकनाटके, पदे, गीते अशा विविध क्षेत्रात त्यांनी सहजगत्या स्थान मिळवले. आपल्या साहित्यातून शोषण, अन्याय, अत्याचाराला विरोध करणे हेच त्यांनी ध्येय मानले व मानवी दुःखाचे वास्तव, दर्शन वाचकांना घडविले.

शब्दांना अंगीचे रुप देऊन व दलितांच्या निर्जिव मनाला चेतवून अण्णाभाऊ साठे मराठी साहित्यातील अढळ पदावर विराजमान झाले आहेत.

अण्णाभाऊ साठे यांचे जीवन चरित्र

अरविंद सिताराम डोंगरे
बी.कॉम. भाग-३

आजच्या युगात शिक्षणाला अत्यंत महत्व लाभले आहे. पूर्वी शिक्षणाला फारसे महत्व नव्हते मात्र तशातही थोर युगप्रवर्तक होऊन गेले. ज्यांनी समाजासाठी विविध साधनांच्या आधारे प्रबोधनाचे कार्य केले आहे. तसेच महाराष्ट्राच्या धर्तीवर जन्माला आलेले थोर समाज सुधारक ज्यांना 'साहित्य सम्राट' म्हणून ओळखले जाते असे महाराष्ट्राचे लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे. अण्णाभाऊ साठे यांना शिक्षणाची आवड असतांना सुद्धा त्यांना समाजातील कंटकामुळे शिक्षण घेता आले नाही पण त्यांनी शिक्षणाची आवड मात्र कधीच नाहिशी केली नाही.

त्यांना शिक्षण घेता आले नाही हे जरी खरे असले तरी त्यांची शिक्षणाविषयी आवड अधिकच 'वृध्दिंगत' होत गेली त्यांना शाळेत काय शिक्षण दिले जात हे माहित नव्हतं मात्र अक्षरांची ओळख त्यांना होती.

शिक्षण न घेताच त्यांनी आपल्या तल्लख बुद्धीचा वापर करुन, अक्षरांची जुळवणी करुन ३५ पेक्षा जास्त कादंबऱ्या लिहिल्या त्यांनी कथा नाटके सुध्दा मोठ्या प्रमाणात लिहिली. अण्णाभाऊ साठे यांनी आपल्या मेहनतीवर भारतातच नव्हे तर इतर देशातही त्यांच्या कारकिर्दीचा ठसा उमटविला.

त्यांनी प्रकाशित केलेली 'फकीरा' ही कादंबरी विशिष्ट प्रमाणात प्रचलित झाली. तसेच त्यांचे **'लाल बावटा'** हे नाटक सुद्धा प्रचंड प्रसिद्ध झाले.

शिक्षणाशिवाय माणूस काहीच करु शकत नाही. पण समाजात अण्णाभाऊ सारखे विचारवंत होवून गेले. ज्यांनी आपल्या लेखनांच्या जोरावर अनेक कथा, कादंबऱ्या प्रकाशित केल्या व समाजातील अज्ञानाचा ऱ्हास केला.

संयुक्त महाराष्ट्राच्या कारकिर्दीतसुद्धा त्यांच नाव घेतलं जात. त्यावेळेस त्यांच 'मुंबई कुणाची' हे नाटक फार प्रसिद्ध झालं होत. त्यांनी मुंबई ही संयुक्त महाराष्ट्राशी जोडण्याविषयी जनजागृती केली. लोक त्यांना 'शाहीरांचा शाहीर' म्हणून संबोधतात असे मोजकेच लोक इतिहासात होऊन गेले.

साहित्य सम्राट

स्वप्नील प्रल्हाद राठोड
बी.कॉम. भाग-३

लोकांचा शाहीर तू
दलीतांचा कैवारी
तुझ्या सारखा तुच-सम
या भु तलावरी ।।१।।
अज्ञानाची झळ न लागता
केली अक्षराची जुळवणी
अक्षरांची जुळवणी करुन
दिली ज्ञानाची साक्ष तू ।।२।।
शिक्षण न घेता
शाहीर म्हणून जन्मास आला
अक्षरांची जुळवणी करुन
लोकांना मोहीत करुन गेला ।।३।।
शिक्षण न घेताच अनेक
कथा, कादंबऱ्या लिहून गेला
महाराष्ट्राच्या या मातीवर
अण्णाभाऊ शाहीर होवून गेला ।।४।।

लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे

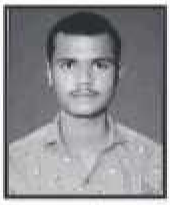

ऋषिकेश रमेश गावंडे
बी.एस्सी. भाग-२ (गणित)

आज जयंतीदिनी झाला मला हर्ष ।
कारण अण्णाभाऊ साठेंचा घेतला मी आदर्श ।।

एक एक शब्द त्याने जोडियला ।
शब्दातून ओळींचा प्रसार घडविला ।

अत्याचार त्याने मागे दडवला ।
असा महान साहित्यिक या मातीत धडकला ।

केला त्याने कामगारांच्या प्रश्नांला स्पर्श
म्हणून अण्णाभाऊ साठेंचा आज घेतला मी आदर्श ।।

संयुक्त महाराष्ट्रात मोठी जबाबदारी वाहिली ।
तेव्हा गाजली माझी मैना गावावर राहीली ।

कामगारांची व्यथा डोळ्यांनी पाहिली ।
आणि हसत हसत ती लावणी गायली ।

किती छान होता त्यांच्या कार्याचा निष्कर्ष ।
म्हणून अण्णाभाऊ साठेंचा आज घेतला मी आदर्श ।

एक वेगळीच होती त्याच्या शब्दाला धार ।
'चित्रा' कादबंरीतून झळकवली संघर्षमय नार ।

केला अचूकपणे अन्याय अत्याचाराचर वार ।
कवी म्हणे, किती छान होते अण्णांच्या जीवनाचे सार

असा अण्णाभाऊंच्या साहित्याचा महाउत्कर्ष
म्हणून अण्णाभाऊ साठेंचा आज घेतला मी आदर्श ।।

साहित्याचा सम्राट अण्णाभाऊ साठे

ऋषिकेश रमेश गावंडे
बी.एस्सी. भाग-२ (गणित)

साहित्याचा निर्मीतीचा इतिहास हा पाहू
साहित्याचा सम्राट बनलाय माझा अण्णाभाऊ

करुनी परिस्थितीचे वाचन केले साहित्याचे लेखन
दलिताच्या प्रश्नालाही दिली साहित्याची भाषा

वास्तवादी साहित्याचा केंद्र बिंदू आज पाहू
साहित्याचा सम्राट बनलाय माझा अण्णाभाऊ ।।१।।

हातात डफ घेवुनी तलवार लेखणी करुनी
दु:ख शोषितांचे ज्यांनी डोळ्यात ठेवले बांधूनी

पचविले दु:ख खचले नाही कौतुक तयाचे गाऊ
साहित्याचा सम्राट बनलाय माझा अण्णाभाऊ ।।२।।

झाला सन्मान फकीराचा फोडली अन्यायाला वाचा
कैवारी दिनदुबळ्याचा झाला नायक साहित्याचा

अहो शाहीराच्या साहित्याचा वसा पुढे सांभाळू
अन साहित्याचा सम्राट बनलाय माझा अण्णाभाऊ ।।३।।

अण्णाभाऊ साठे यांचे जीवन चरित्र....

कु. विरेका अमरसिंग चव्हाण
बी.ए. भाग - ३

दि. १ ऑगस्ट १९२० ला वाटेगांव जि. सांगली येथे जन्मलेल्या अण्णाभाऊ साठे यांचे १८ जुलै १९६९ ला मुंबईत निधन झाले. अवघे ४९ वर्षाचे आयुष्य जगलेल्या या कलंदर साहित्यिकाने स्वकर्तुत्वाने आपले नावं साहित्य क्षेत्रात अजरामर केले. त्यांच्या वाट्याला आलेल्या प्रतिकुल परिस्थितीशी संघर्ष करीत दुःखाचे पहाड उचलत, शोषीत पिडितांचे जगणे साहित्यात अधोरेखित केले. शायरी, कथा–कादंबरी, वागनाट्य, प्रवासवर्णन, पटकथा इत्यादी साहित्य प्रकारात लेखन करुन माणसातील माणूसपण जपले. सामान्य माणूस केंद्र स्थानी ठेवून त्याच्या जीवनातील व्यथा, वेदना, लेखनातून मोकळ्या केल्या. दबलेल्या, पिळलेल्या जागवलेल्या माणसातला माणूस पुढे आणला अन अन्याय,अत्याचार करणाऱ्यांचा बुरखा फाडला. प्रतिकुल परिस्थितीशी सामना करत निगर्वीपणे जगला–जगवला.

तत्कालीन समाजमनाची स्पंदने अण्णाभाऊ साठे याच्या कादंबरीमधून अविकृत होतात. कल्पनाविलासापासून दूर असलेले अण्णाभाऊंचे कादंबरी लेखन माणसांचे वास्तव जगणे सांगून जाते. अपेक्षित आणि प्रस्थापितांचा संघर्ष हा अण्णाभाऊंचा लेखनाचा आत्मा आहे. समकालीन भवताल अधोरेखित करतांना अण्णाभाऊंच्या लेखणीची शाई सदैव संवेदनशीलच राहिली आहे. याचे चित्रण 'वारणेच्या खोऱ्यात', 'चित्रा', 'फकीरा', 'वैजयंता', 'चंदन, 'आवडी' 'माकडीचा माळ' 'बैर' आणि 'गुलाम' या कादंबऱ्यांच्या पहिल्या खंडातून दिसून येते. समकालीन जीवनदर्शन व मुल्यात्मक जगणं हा या कादंबऱ्यांचा विशेष आहे.

'तसे पाहता आद्य शाहीर अग्नीदास, तुळशीदासापासून सनगभाऊ ते आजच्या अनेक शाहिरां पर्यंत अनेक शाहिर झाले. मग अण्णाभाऊंनी यात काय ते वेगळेपण दाखवले ? शाहीरी जीवन हा महाराष्ट्राला दिलेला अनमोल नजराना अण्णाभाऊनी सार्थकी लावला. पोवाड्यातून नुसती वर्णनं करुन, वाडवडिलांनी केलेल्या कहाण्या पद्यरुप ऐकविणे हे शाहिराचे काम नाही, तर शाहीरानं जन्मसागरात संचार करुन नव्हे तर त्याच्या तळाचा ठाव घेवून त्यात चाललेल्या भावनाउद्रेकांचा भविष्कार आपल्या लेखणीच्या ललित्यपूर्ण ढगाने व्यक्त करुन अथवा जनमानस हेलावूनच नव्हे तर त्या सागराच्या कणाकणाला बळ देवून त्याच्या लाटावर आरुढ होवून गगनालाही गवसणी घालावी, तोच मराठी शाहीर ही उक्ती सार्थ करणारे अण्णाभाऊ हे एकमेव शाहीर होते.

अण्णाभाऊ साठे यांच्या 'फकीरा' या कादंबरीला मराठी साहित्यात 'मानाचे पान' लाभले आहे. मराठी कादंबरीच्या वाटचालीतील एक महत्वाचा टप्पा म्हणजे अण्णाभाऊंची 'फकीरा' ही कादंबरी ! अण्णाभाऊ या मध्ये जे लिहितात ते त्यांनी स्वतः भोगलेले असते. ज्याच्याविषयी ते लिहितात ती सारी त्यांची माणसे असतात. इंग्रजी सत्तेला आव्हान देणारा फकीरा आणि त्यांची शौर्यगाथा सांगतांना अण्णाभाऊ सारखा लोकशाहीर या उपेक्षित माणसाची तेजस्वी प्रतिमा सादर करतात. 'कलादृष्ट्या श्रेष्ठ' ठरलेल्या या कादंबरीला महाराष्ट्र शासनाने पुरस्कार देवून तर गौरविलेच पण 'फकीरा' चे भारतीय भाषाबरोबर रशियन, झेक, पॉलिश जर्मन या भाषतही अनुवाद झालेले आहेत. 'फकीरा' सारख्या झुंजार माणसाची कथा डॉ. आंबेडकर यांच्या झुंजार लेखणीला अण्णाभाऊ अर्पण करतात यात केवढे औचित्य आहे !

आरक्षण

कु. मुक्ता तुकाराम साठे
एम.ए. भाग-२

आधी समतेने देशाला नटवा ।
मग खुशाल आरक्षण हटवा ।
जाती जातीभेदाला मिटवा ।
मग खुशाल आरक्षण हटवा ।।धृ।।

शंकराचार्याचा गादीवर ।
तिथं तुमचीच मत्तेदारी ।
बहुजन असो वा विद्वान ।
तिथे बसली का नाही नारी ।
स्त्री पुरुष भेद हा मिटवा ।
मग खुशाल आरक्षण हटवा ।।१।।

ग्रामपंचायत पालिका निवडणुकीत ।
काय चालवता तुम्ही डोकं ।
मोठ्या हुद्यावर तुमची भरती ।
झाडू माराया आमची लोक ।
झाडू माराया आधी त्यांना पाठवा ।
मग खुशाल आरक्षण हटवा ।।२।।

पहा जाऊनी पंढरपूरी ।
शिर्डी, बालाजी, तुळजापूरी ।
म्हणता देवाची लेकरं सारी ।
बहुजनांचा हाय का पुजारी ।
आधी भटाला तिथुन उठवा ।
मग खुशाल आरक्षण हटवा ।।३।।

श्रीमंताची शाळा भरी ।
आमची शाळा उघड्यावरी ।
भारताच्या या भूमीवर ।
विषमता सारी ।
राजर्षि शाहूंचे विचार आठवा ।
मग खुशाल आरक्षण हटवा ।।४।।

कविता

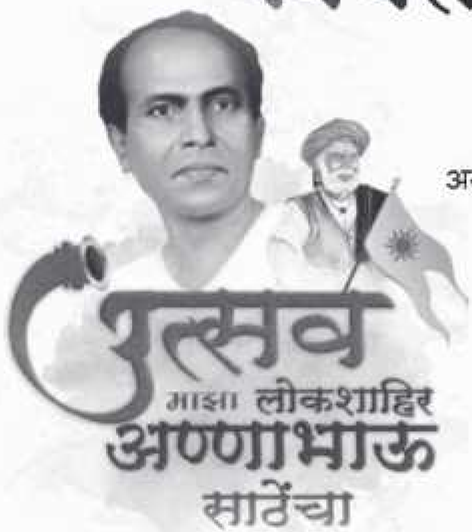

अर्जुन शामराव खापरकर
बी.एस्सी. भाग-३

समाजात जगण्यासाठी दिले
ज्यांनी अभिमानाचे स्थान
लोककलेतून केले जनमनाचे पूनर्निमाण ।।धृ।।

भारताचे पहिले लेखक होते
ज्यांनी जगातील २७ भाष्यामध्ये भाषांतर केले
त्यांनीच मिळविला साहित्य सम्राटाचा मान
लोककलेतून केले जनमनाचे पूनर्निमाण ।।१।।

सांगून गेले अण्णाभाऊ
जात हे वास्तव आहे
गरीबी ही कृत्रिम आहे
तरीही गरीबी ही नष्ट करता येऊ शकते
जात नष्ट करणे ही ठेवावी सर्वांनी जाण
लोककलेतून केले जनमनाचे पूनर्निमाण ।।२।।

स्वातंत्र्य चळवळ आणि विचारवंत
महाराष्ट्र चळवळीतील अग्रगण्य विचारवंत
तोच होता साहित्यिक आणि कवी, कलावंत
एवढच नाहीतर समाजसुधारकाचा बहुमान
लोककलेतून केले जनमनाचे पूनर्निमाण ।।३।।

समाजात जगण्यासाठी दिले
ज्यांनी अभिमानाचे स्थान
लोककलेतून केले जनमनाचे पूनर्निमाण ।।४।।

मानवमुक्तीचे शिलेदार

नारायण शंकर सालोडकर
बी.ए. भाग - २

अण्णाभाऊ साठे मानवतावादी लेखक होते. शोषणमुक्ती हा त्यांचा ध्यास होता. कष्टकरी, दलित, शोषीत, पीडित यांचे शोषण संपविण्यासाठी त्यांनी आयुष्यभर लढा दिला. येत्या १ ऑगस्ट पासुन त्यांचा जन्मशताब्दी वर्षाला सुरुवात होत आहे. त्यानिमीत्याने अनेक नामवंत साहित्यिकांच्या वाट्याला त्यांचा हयातीत उपेक्षाच आली. तशी महात्मा जोतीराव फु ले यांच्या वाड्मयाची त्यांच्या काळात उपेक्षा झाली. तशीच उपेक्षा अण्णाभाऊ साठे यांची ही झाली. अण्णाभाऊंचे साहित्य रुपवादी, रंजनपर, परधार्जिणे आणि भडक आहे. ते साहित्यबाह्य प्रेरणेवर आधारलेले आहे अशी टिका झाली. मराठी 'कादंबरीचे शतक' लिहिणाऱ्या कुसुमावती देशपांडे यांनी तर 'कोण हे अण्णाभाऊ साठे' अशा प्रश्न केला होता. होय अण्णाभाऊ सामाजिक बांधिलकी मानणारे, ज्ञानाचे शस्त्र हाती घेवून लेखन करणारे साहित्यीक होते. कम्युनिस्ट चळवळीशी त्यांचा जवळून संबंध होता. पण सर्वसामान्य कष्टकरी, दलित, उपेक्षित आणि धर्मव्यवस्थेने हक्क नाकारलेले. स्त्री-पुरुष हे त्यांच्या साहित्याच्या केंद्रस्थानी होते. समीक्षकांना त्यांचे साहित्य प्रचारकी, रंजनपर वाटले असेल, पण हजारो वाचकांनी त्यांच्या कथा-कादंबऱ्याची अक्षरक्षः पुनःपुन्हा पारायणे केली. त्यांच्या साहित्यातून प्रगट झालेली त्यांची सर्वसामान्य माणसाविषयीची आंतरीक तळमळ व त्यांच्या सुखदुःखाचे चित्रण करण्याची ओढ वाचकांच्या मनाला भुरळ घालत असेल. वाचनियता हे तर त्यांच्या साहित्याचे महत्वाचे वैशिष्ट्य होतेच. पण त्याचबरोबर मराठी मनाचा आणि महाराष्ट्रीय सांस्कृतिक विशेषांचा अत्यंत मनोज्ञ आविष्कार त्यांच्या कथा-कादंबऱ्याही सर्वच लेखनातुन समृद्ध स्वरुपात झालेला असल्याने त्यांच्या साहित्याला वाचकांची अधिक पसंती असेल.

मुंबई नगरी ग बडी बाका ।
जशी रावणाची दुसरी लंका ।।
वाजतो ग डंका-डंका चहुमूलकी ।
राहयाला गुलाबाचे फुल की ।।

या शब्दात पट्ठे बापूराव मुंबई मायानगरीचे वर्णन करतात. तर याच मुंबई नगरीचे वर्णन करतांना अण्णाभाऊ लिहितात-

मुंबईत उंचावरी । मलबार हिल इंद्रपुरी ।।
कुबेराची वस्ती तिथं सुख भोगती ।।
परळात राहणारे । रात दिवस राबणारे ।।
मिळेल ते खाऊन घाम गाळती ।।

पट्ठे बापूरावांना मुंबई गर्भश्रीमंत दिसते, तर अण्णाभाऊंना तीच मुंबई विषम व्यवस्थचे प्रतीक वाटते. अण्णाभाऊंच्या वेगळ्या जीवनदृष्टीचा येथे प्रत्यय येतो. 'ही पृथ्वी शेषनागाच्या मस्तकावर तोलली नसून ती श्रमिकांच्या तळहातावर उभी आहे.' अशी त्यांची विज्ञाननिष्ठ भूमिका होती. 'जग बदल घालूनि घाव, असं सांगून गेले मला भीमराव' अशी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांवर त्यांची निष्ठ होती. अण्णाभाऊ साठेंचे सारेच लेखन उपेक्षितांच्या बाजुचे आणि त्यांच्या अटीतटीच्या जगण्यातील संघर्षाचे व अनुभवविश्वाचे प्रखर वास्तव अधोरेखित करणारे आहे.

अत्यंत शौर्यवान, स्वामिनिष्ठ, प्रामाणिक, धैर्यशिल, नीडर आणि कलंदर कसबी कलावंताच्या मांग जातीत १ ऑगस्ट १९२० रोजी वाटेगांव जि. सांगली येथे अण्णाभाऊंचा जन्म झाला होता आणि १८ जुलै १९६९ रोजी मुंबईच्या चिरागनगरीच्या झोपडपट्टीत अत्यंत हलाखीच्या अवस्थेत त्यांचा मृत्यु झाला. शाळेची पायरी देखील न चढलेल्या अण्णाभाऊ साठे यांची ३७ कादंबऱ्या, १९ कथा संग्रह, १४ लोकनाट्य, ११ पोवाडे, ३ नाटके, शेकडो गाणी, लावण्या, छकडी अशी विपुल साहित्यसंपदा निर्माण केली आहे. ही खरोखरी अचंबित करणारी गोष्ट आहे. त्यांनी त्यांच्या लहान वयात वाटेगांव परिसरातील पाटील कुलकर्ण्यांच्या बेमुर्वतखोर वागण्याचा त्यांच्या अत्याचाऱ्याच्या आणि चांगुलपणाचा ही अनुभव घेतला होता, त्यासंबंधीच्या अनेक अनुभवकथा तेथील जाणत्या लोकांकडून ऐकलेल्या होत्या.इंग्रजी अधिकाऱ्या विरोधात बेरड-मांग-रामोशांनी दिलेल्या लढ्याच्या कथा-गाथा त्यांच्या सतत कानावर पडत होत्या. संस्कृती, ब्रिटीश काळातील जीवन, दाट जंगल, झाडी, डोंगरवाटा त्यांच्या आश्रयाने सुरु

असणाऱ्या क्रांतिकारकांच्या चळवळी, गुंड दरोडेखोरां च्या दंगली गावातील भाऊबंदकी, दोन गावांमध्ये पिढ्यांपिढ्या चालत आलेले वैर, त्यात भरडला जाणारा अस्पृश्य समाज, खुन, मारामाऱ्या, तरण्याताठ्या देखण्या पोरीबाळींवर होणारे अत्याचार या साऱ्या गोष्टी अण्णाभाऊ आपल्या साहित्यात मांडत होते. सण-उत्सव, जत्राखेत्रा, बैलगाड्यांच्या शर्यती, कुस्त्यांचे फड, तमाशे, वाघ्या-मुरळींची जागरणे, त्यांचे धनदांडग्याकडून होणारे शोषण, खेड्यापाड्यातील माणसांच्या श्रध्दा-अंधश्रध्दा, शेती, शेतकऱ्यांचे एकमेकांवरील प्रेम, सहकार्य, नातेसंबंधातील जिव्हाळा, श्रेष्ठ कनिष्ठतेच्या भाव, शेतीमध्ये होणारा बदल, पिठाच्या गिरण्या, विहीरवरील इंजन, हळूहळू कोसळणारा गावगाडा, बलुतेदाराची स्थितीगती, सावकार शाही, श्रीमंतीच्या जोरावर चालवणारा इष्काचा बाजार, गरती स्त्रियांची घराण्याच्या प्रतिष्ठेपोटी होत असणारी घुसमट, देशाच्या स्वातंत्र्याची आच. मोठे दगडी चौसोपी वाडे, महारवाडा, मांगवाडा, भटके-फिरस्ते अशा साऱ्या गोष्टींचे त्यांच्या बारीक-बारीक तपशिलांसह केले चित्रण अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्याचे आले आहे. त्यामुळेच अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्याचे आपल्या भुमीशी गट्ट नाते आहे. परिसराशी जोडलेले असणाऱ्या ह्या साहित्याला आपोआपच व्यापक वैश्विक आयाम प्राप्त झालेले दिसतो. भारतीय भाषांमध्ये त्यांचे साहित्य अनुवादीत झालेच. भारतीय भाषांमध्ये त्यांचे साहित्य अनुवादित झालेच पण धर्मजातीच्या देशकालाच्या सीमा ओलांडून ते जर्मन, झेक, इंग्लिश, पोलीश, रशियन, स्लोव्हाक या परकिय भाषांमध्ये भाषांतिरीत झाले. ही अण्णाभाऊंच्या साहित्याची विलोभनीय यश मानावे लागेल. अण्णाभाऊ साठे मार्क्सवादी आहेत. त्यांच्या साहित्यातून आधीपासुनच समतावादी विचारांचा आविष्कार दिसत असला तरी मुंबईला गेल्यावर श्रीपाद अमृत डांगे यांच्या सानिध्यात ते आले आणि त्यांची मार्क्सवादी जाणीव अधिक पक्की झाली. मुंबईतील कामगार जीवन, त्यांचे वर्गसंघर्षाचे तत्वज्ञान, तेथील संप, मोर्चे, त्यांच्या रोजीरोटीला सवाल, कामगारांच्या चळवळीतील फाटाफुट त्यातल्या अनेक गोष्टी त्यांनी उघड्या डोळ्यांनी पाहिल्या होत्या. वाटेगावच्या परिसरातील पाण्याने तुडूंब भरुन वाहणाऱ्या नद्या आणि नद्यांच्या काठावरचा समृध्द हिरवागार संपन्न निसर्ग त्यांनी डोळ्यांत साठवून ठेवला होता. ग्रामदेवतांच्या यात्रा-खेत्रातील उत्सवी वातावरणात त्यांचे बालपण गेले होते. जत्रेत अनेक वाद्ये वाजवण्यापासुन दारुपट्टसारखे मर्दानी खेळ त्यांनी सवंगड्यासह खेळले होते. अवतीभोवतीच्या आयाबायांच्या तोंडाची गाणी, ओव्या, गोष्टी आख्यायिकांच्या ठसा त्यांच्या कोवळ्या मनावर कोरला गेला होता. पातिव्रत्य धर्माचे पालन करणाऱ्या अनेक स्त्रिया त्यांच्या भोवताली वावरत होत्या. त्या निष्ठावान स्त्रियांचे राजरोस होणारे शोषण त्यांनी उघड्या डोळ्यांनी पाहिले होते आणि त्या विषयीचा संताप व चीड त्यांच्या मनात धुमसत असावी. पुढे मुंबईला गेल्यानंतर तेथील झोपडपट्टीतील उघडेवाघडे जगणे, त्यांच्या जगण्यातील भयाण वास्तव त्यांनी पाहिले. त्यांचा भुके कंगालपणा आणि भुकेची आग शांत करण्यासाठी त्यांची होणारी धावपळ अयोग्य मार्गाचा अवलंब या साऱ्या गोष्टी त्यांनी जवळून अनुभवल्या आणि ते विदारक आणि अद्भुत वास्तव त्यांनी साहित्यातून मांडले शिक्षणापेक्षा अनुभव हाच मोठा भाऊ गुरु असतो या गोष्टीची अनुभूती त्यांचे साहित्य वाचतांना येते.

अण्णाभाऊ साठे यांच्या लेखनात अद्भुतता, अतिशयोक्ती अतार्किकता आहे, पण त्यात तेवढेच नाही. त्यातून जीवनातील विदारक वास्तवही प्रकट झाले आहे. लोककथेतील अद्भुतता, अतिशयोक्ती मानवी मनाला भुरळ घालते. पण त्यातून प्रगट झालेले जीवनातील तत्वज्ञान व वास्तवाचे दर्शन त्या मनाला अंतर्मुख करुन विचार करायला लावते. रंजन करता करता व्यापक जीवनदर्शन घडविण्याचे सामर्थ्य लोककथेत असते. लोकपरंपरेतील मौखिक साहित्याचे वैशिष्ट्य अण्णाभाऊ साठे यांच्या कथा कादंबऱ्यामधुन कलात्मक रुप घेवून आविष्कृत झालेले आहे. या संदर्भात त्यांची 'स्मशानातील सोनं' ही कथा लक्षात घेता येईल. गाव सोडून मुंबईला पोट भरण्यासाठी गेलेला भीमा दगडाच्या खाणीत काम करीत असतो. पण ती खाण अचानक बंद होते. उपाशी असलेले मुल पाहून प्रेतातुन सोनं शोधण्याचे काम सुरु करता आणि एका रात्री भीमा पुरलेले प्रेत उकरत असतांना कोल्ही-लांडग्याचा प्रेतावर हल्ला होतो. भीमा आणि त्या हिंस्त्र प्राण्यात झुंज सुरु होते. त्या झुंजीचे अद्भुत चित्रण अण्णाभाऊ करतात. त्या झटापटीत प्रेताच्या जबड्यात भीमाचा हात अडकुन त्यांच्या हाताची बोटे तुटतात. आता बंद पडलेल्या खाणीचे काम सुरु होते. पण काम

करणाऱ्या भीमाच्या हाताला बोटे नसतात पोट जाळण्यासाठी भीमाने केलेल्या घनघोर लढाईचे वर्णन अण्णाभाऊंनी समर्थपणे केले आहे. भुकेच्या तीव्रतेचे भयानक दारिद्याचे वास्तव कथेत आहे. अशा प्रकारच्याअनेक कथांमध्ये अद्भुत आणि वास्तव एकाचवेळी अवतरते. हे अण्णाभाऊंनी मौखिक साहित्याच्या परिचयातून आत्मसात केले आहे.

अण्णाभाऊ साठे यांनी ज्या काळात लेखनाला सुरवात केली त्याचवेळी वि.स.खांडेकर आणि ना.सी. फडके वाङ्मयाविश्वाच्या यशशिखरावर आरुढ झालेले होते. ना.सी. फडके यांच्या लेखनाने प्रेमाची स्वप्नचित्रे रेखाटून तरुण तरुणींची मने काबीज केली होती आणि वि.स. खांडेकरांनी देशप्रेमाच्या आणि ध्येयवादाच्या स्वप्नाळू दुनियेत तरुण पिढीला गुंतवून त्यांना आकर्षित केले होते.

अण्णाभाऊ साठे या दोन्ही लेखकांनी उभा केलेला वाङमयीत माहोला बाजुला सारुन स्वतःच्या एक नवा रस्ता निर्माण करीत होते. 'मी जे जीवन जगतो, पाहतो, अनुभवतो तेच मी लिहीतो, मला कल्पनेचे पंख लावून भरारी मारता येत नाही' अशी त्यांची लेखनामागील भुमिका होती. 'माझी जीवनावर फार निष्ठा असुन मला माणसे फार आवडतात.' त्यांची श्रमशक्ती फार महान आहे, त्यांच्या बळावर हे जग चालतं. त्यांची झुंज आणि त्यांचं यश यावर माझा विश्वास आहे, असे त्यांचे मत होते. त्यामुळेच त्यांच्या साहित्याच्या केंद्रस्थानी तीच माणसे आहेत. अण्णाभाऊ साठे यांच्या चित्रणविषयी डॉ. बाबाराव गुरव यांनी सविस्त लिहीले आहे. सह्याद्रीच्या कुशीत बसलेला सांगली, सातारा, कोल्हापुरचा परिसर, कृष्णा, कोयना, वारणा, वांग, वेरळा, पंचगंगा या नद्याकाठच्या समृध्द निसर्ग, त्या प्रदेशातील ग्रामीण या साऱ्या अनुभवातून अण्णाभाऊंच्या विचारांना पाठबळ मिळत गेले. मुंबईच्या झोपडपट्टीत राहणाऱ्या माणसांचे जीवनचित्रण करतांना त्यांच्यातील मार्क्सवादी दृष्टिकोनाच्या आविष्कार प्रभावीपणे व्यक्त झाला आहे.

अण्णाभाऊ साठे लेखक तर होतेच त्यापेक्षा शाहिर म्हणून ते अधिक लोकप्रिय होते. ते स्वतः गायक–नट होते. त्यांनी १९४२ मध्ये स्टॅलिनग्राडचा पोवाडा लिहीला. त्या पोवाड्याने कम्युनिष्ट पार्टीच्या वर्तुळात कम्युनिस्ट शाहीर म्हणून प्रसिध्द झाले.

शाहीर अमर शेख, द.न. गव्हाणकर यांच्या सहकार्याने 'लाल बावटा' कलापथक काढले. लाल बावट्याच्या माध्यमातून वर्गविग्रहाचे तत्वज्ञान आणि साम्यवादी विचार त्यांनी महाराष्ट्रात रुजवला. स्वतंत्र्य लढा गोवा मुक्ती संग्राम आणि संयुक्त महाराष्टाचे आंदोलन यामधील अण्णाभाऊंचे योगदान मोलाचे होते. 'माझी मैना गावाकडे राहिली' या त्यांचा छकडीने सारा महाराष्ट्र निनादून सोडला होता.आजही त्या लावणीची जादू ओसरलेली नाही. तमाशाबंदीच्या कचाट्यातून सुटण्यासाठी अण्णाभाऊंनी 'लोकनाट्य' ही संज्ञा वापरली आणि अकलेची गोष्ट, खापऱ्या चोर, देशभक्त घोटाळे शेटजीचे ईलेक्शन, माझी मुंबई इत्यादी लोकनाट्ये लिहून तो शब्द रुढ केला.

अण्णाभाऊ साठे मानवतावादी लेखक होते. शोषणमुक्ती हा त्यांचा ध्यास होता. केवळ महाराष्ट्रात नव्हे तर साऱ्या पृथ्वीच्या पाठीवरील सर्व कष्टकरी, दलित, शोषित, पिडीत यांचे शोषण संपविण्यासाठी त्यांनी आयुष्यभर लढा दिला. वर्गविरहीत समाजचे स्वप्न उराशी बाळगून त्यांनी आपले सारे आयुष्य पणाला लावले. खऱ्या अर्थाने अण्णाभाऊ साठे ध्येयवादी लोकशाहीर होते. मानवमुक्तीचे शिलेदार होते.

अण्णाभाऊ साठे यांच्या प्रकाशित साहित्याचा कालानुक्रम

संकलन - कु. मोनिका जाधव,
बी.ए. भाग - १

कादंबरी -

क्र.	कादंबरीचे नांव	प्रथम प्रकाशन वर्ष
१	वारणेच्या खोऱ्यात	१९५१
२	चित्रा	१९५१
३	फकिरा	१९५९
४	वैजयंता	१९५९
५	अलगूज	१९६१
६	चंदन	१९६२
७	आवडी	१९६३
८	माकडीचा माळ	१९६३
९	वैर	१९६३
१०	गुलाम	१९६४
११	चिखलातील कमळ	१९६५
१२	कुरुप	१९६६
१३	धुंद	१९६६
१४	तारा	१९६७
१५	अहंकार	१९६७
१६	वारणेचा वाघ	१९६८
१७	मयुरा	१९६८
१८	रानगंगा	१९६९
१९	अग्निदिव्य	१९६९

क्र.	कादंबरीचे नांव	प्रथम प्रकाशन वर्ष
२०	पाझर	१९६९
२१	रानबोका	१९६९
२२	केवड्याचं कणीस	१९६९
२३	रुपा	१९६९
२४	आग	१९६९
२५	संघर्ष	१९६९
२६	आघात	१९६९
२७	मूर्ती	१९७०
२८	मंगला	१९७१
२९	डोळे मोडीत राधा चाले	१९७१
३०	मास्तर	१९७५
३१	रत्ना	१९७५
३२	फुलपाखरु	१९७७
३३	सैरसोबत	-----

कथासंग्रह -

क्र.	कथासंग्रहाचे नांव	प्रथम प्रकाशन वर्ष
१	खुळंवाडी	१९५७
२	बरबाद्या कंजारी	१९६०
३	आबी	१९६१
४	भानामती	१९६२
५	कृष्णाकाठच्या कथा	१९६४
६	गजाआड	१९६७
७	पिसाळलेला माणूस	१९६८

क्र.	कथासंग्रहाचे नाव	प्रथम प्रकाशन वर्ष
८	गुन्हाळ	१९६९
९	लाडी	१९६९
१०	निखारा	१९७०
११	नवती	१९७५
१२	जिवंत काडतूस	१९७७
१३	चिराग नगरची भुतं	१९७८
१४	ठासलेल्या बंदुका	१९७८
१५	भुताचा मळा	१९७८
१६	रानवेली	१९७८
१७	राम-रावण युध्द	१९७८
१८	भोमक्या आणि इतर कथा	१९७८
१९	फरारी	१९७९
२०	रानगा	----
२१	स्वप्नसुंदरी	----
२२	स्मशानातील सोनं	----

नाटक -

क्र.	नाटकाचे नांव	प्रथम प्रकाशन वर्ष
१	इनामदार	१९५८
२	पेंग्याचे लगीन	----
३	सुलतान	----

प्रवास वर्णन -

क्र.	प्रवास वर्णनाचे नांव	प्रथम प्रकाशन वर्ष
१	माझा रशियाचा प्रवास	१९६१

लोकनाट्य / तमाशा -

क्र.	लोकनाट्याचे नांव	प्रथम प्रकाशन वर्ष
१	अकलेची गोष्ट	१९४५
२	खापऱ्या चोर	१९४६
३	कलंत्री	१९४६
४	देशभक्त घोटाळे	१९४६
५	निवडणुकीतील घोटाळे	१९४६
६	शेटजीचे इलेक्शन	१९४६
७	बेकायदेशीर	१९४७
८	माझी मुंबई	१९४८
९	मूक मिरवणूक	१९४९
१०	पुढारी मिळाला	१९५२
११	लोकमंत्र्याचा दौरा	१९५२
१२	पेंग्याचे लगीन	१९५२
१३	बिलंदर बुडवे	१९६३

पोवाडा -

क्र.	पोवाड्याचे नाव	प्रथम प्रकाशन वर्ष
१	नानकीन नगरापुढे	१९४२
२	स्तालिनग्राडचा पोवाडा	१९४२
३	बर्लिनचा पोवाडा	१९४२
४	बंगालची हाक	१९४४
५	पंजाब-दिल्लीचा दंगा	१९४७
६	तेलंगणचा संग्राम	१९४७
७	महाराष्ट्राची परंपरा	१९४७
८	अमळनेरचे अमर हुतात्मे	१९४९
९	मुंबईचा कामगार	१९४९
१०	काळ्याबाजाराचा पोवाडा	१९४९

अण्णाभाऊ साठे यांच्या समग्र साहित्याची सूची

संकलन - कु. सपना चव्हाण
बी.ए. भाग - १

कथासंग्रह -

१. आबी (१९६९) दुसरी आवृत्ती, भगवानदास हिराजी, मुंबई.
२. कृष्णाकाठच्या कथा (१९८६) दुसरी आवृत्ती, मॅजेस्टिक प्रकाशन, मुंबई.
३. खुळंवाडी (२००६) नवीन आवृत्ती, विद्यार्थी प्रकाशन, पुणे.
४. गजाआड (२००९) पाचवी आवृत्ती, सुरेश एजन्सीस, पुणे.
५. गुऱ्हाळ (२०१९) नवीन आवृत्ती, विद्यार्थी प्रकाशन, पुणे.
६. चिराग नगरची भुतं (१९७८) विद्यार्थीगृह प्रकाशन, पुणे.
७. जिवंत काडतूस (१९७९) मॅजेस्टिक प्रकाशन, मुंबई.
८. ठासलेल्या बंदुका (१९९२) चौथी आवृत्ती, चंद्रकांत शेट्ये प्रकाशन, कोल्हापूर.
९. नवती (२००९) नवीन आवृत्ती, विद्यार्थी प्रकाशन, पुणे.
१०. निखारा (२००६) नवीन आवृत्ती, विद्यार्थी प्रकाशन, पुणे.
११. पिसाळलेला माणूस (१९६८) विद्यार्थी गृह प्रकाशन, पुणे.
१२. फरारी (१९८६) दुसरी आवृत्ती, भगवानदास हिराजी, मुंबई.
१३. बरबाद्या कंजारी (२००६) नवीन आवृत्ती, विद्यार्थी प्रकाशन, पुणे.
१४. भानामती (१९८६) दुसरी आवृत्ती, भगवानदास हिराजी, मुंबई.
१५. रानगा (२००९) नवीन आवृत्ती, विद्यार्थी प्रकाशन, पुणे.
१६. लाडी (१९८६) दुसरी आवृत्ती, भगवानदास हिराजी, मुंबई.
१७. स्मशानातील सोनं (२०११) नवीन आवृत्ती, श्रमिक प्रतिष्ठान, कोल्हापूर.
१८. स्वप्नसुंदरी (२००९) नवीन आवृत्ती, अक्षय प्रकाशन, मुंबई.

कादंबरी -

१. अग्निदिव्य (१९७८) दुसरी आवृत्ती, विद्यार्थी प्रकाशन, पुणे.
२. अलगूज (१९८७) चौथी आवृत्ती, मॅजेस्टिक प्रकाशन, मुंबई.
३. अहंकार (२००४) नवीन आवृत्ती, विद्यार्थी प्रकाशन, मुंबई.
४. आग (२०१४) समाविष्ट, लोकसाहित्यिक अण्णाभाऊ साठे समग्र वाङ्मय खंड-१ चांदणे दिपक व चांदणे अस्मिता (संपा.) उत्तम तुपे आणि संपत जाधव (संपादन), प्रतिमा पब्लिकेशन्स, पुणे.

५. आघात (२००९) नवीन आवृत्ती, अक्षय प्रकाशन, पुणे.
६. आवडी (२०१०) सहावी आवृत्ती, सुरेश एजन्सी, पुणे.
७. केवड्याचं कणीस (१९७९) तिसरी आवृत्ती, मॅजेस्टिक प्रकाशन, मुंबई.
८. कुरूप (२००६) नवीन आवृत्ती, विद्यार्थी प्रकाशन, पुणे.
९. गुलाम (२०१७) समाविष्ट, साहित्यरत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे निवडक वाङ्मय कादंबरी खंड-१, कुंभार राजेंद्र (संपा.) साहित्यरत्न लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे चरित्र साधने प्रकाशन समिती, महाराष्ट्र शासन.
१०. चंदन (१९९३) सहावी आवृत्ती, चंद्रकांत शेट्ये प्रकाशन मंदिर, कोल्हापूर.
११. चिखलातील कमळ (१९९१) चौथी आवृत्ती, चंद्रकांत शेट्ये, कोल्हापूर.
१२. चित्रा (२०११) नवीन आवृत्ती, श्रमिक प्रतिष्ठान, कोल्हापूर.
१३. डोळे मोडीत राधा चाले (१९८१) आवृत्ती, विद्यार्थीगृह प्रकाशन, पुणे.
१४. तारा (२०१५) समाविष्ट, लोकसाहित्यिक अण्णा भाऊ साठे समग्र वाङ्मय खंड-१ चांदणे दिपक व चांदणे अस्मिता (संपा.) उत्तम तुपे आणि संपत जाधव (संपादन), प्रथम आवृत्ती, प्रतिमा पब्लिकेशन्स, पुणे.
१५. धुंद (१९७९) मॅजेस्टिक प्रकाशन, मुंबई.
१६. पाझर (२००२) सातवी आवृत्ती, श्रमिक प्रतिष्ठान, कोल्हापूर.
१७. फकिरा (२०११) नवीन आवृत्ती, श्रमिक प्रतिष्ठान, कोल्हापूर.
१८. फुलपाखरु (१९७८) विद्यार्थी गृह प्रकाशन, पुणे.
१९. मंगला (१९९३) चंद्रकांत शेट्ये प्रकाशन मंदिर, कोल्हापूर.
२०. मयुरा (१९१९) पाचवी आवृत्ती, चंद्रकांत शेट्ये कोल्हापूर.
२१. माकडीचा माळ (२०११) नवीन आवृत्ती, श्रमिक प्रतिष्ठान, कोल्हापूर.
२२. मास्तर (१९९१) चंद्रकांत शेट्ये प्रकाशन, कोल्हापूर.
२३. मूर्ती (२०११) लोक आवृत्ती, सामाजिक न्याय आंदोलन महाराष्ट्र, परभणी.
२४. रत्ना (१९८८) चौथी आवृत्ती, विद्यार्थी गृह प्रकाशन, पुणे.
२५. रानगंगा (१९९७) तिसरी आवृत्ती, मॅजेस्टिक प्रकाशन, मुंबई.
२६. रानबोका (२०१४) समाविष्ट, लोकसाहित्यिक अण्णा भाऊ साठे समग्र वाङ्मय खंड-१ चांदणे दिपक व चांदणे अस्मिता (संपा.) उत्तम तुपे आणि संपत जाधव (संपादन), प्रथम आवृत्ती, प्रतिमा पब्लिकेशन्स, पुणे.

२७. रूपा (१९८१) दुसरी आवृत्ती, विद्यार्थी गृह प्रकाशन, पुणे.
२८. वारणेचा वाघ (१९९३) सुरेश एजन्सी, पुणे.
२९. वारणेच्या खोऱ्यात (२००९) नवीन आवृत्ती, विद्यार्थी प्रकाशन, पुणे.
३०. वैजयंता (२०१०) नवीन आवृत्ती, श्रमिक प्रतिष्ठान, कोल्हापूर.
३१. वैर (२००२) सातवी आवृत्ती, सुरेश एजन्सी, पुणे.
३२. सैरसोबत (१९९७) सुरेश एजन्सी, पुणे.

नाटक -

१. इनामदार (१९५८) प्रथम आवृत्ती, चंद्रकांत शेट्ये, कोल्हापूर.
२. पेंग्याचे लगीन (१९८५) चंद्रकांत शेट्ये, कोल्हापूर.
३. सुलतान (१९८५) चंद्रकांत शेट्ये, कोल्हापूर.

प्रवासवर्णन -

१. कविता व माझा रशियाचा प्रवास (२०११) नवीन आवृत्ती, श्रमिक प्रतिष्ठान, कोल्हापूर.

लोकनाट्य / तमाशा -

१. अकलेची गोष्ट (१९४५) चंद्रकांत शेट्ये प्रकाशन मंदिर, कोल्हापूर.
२. इनामदार आणि इतर लोकनाट्य नवीन आवृत्ती, श्रमिक प्रतिष्ठान, कोल्हापूर. (समाविष्ट - माझी मुंबई, पेंग्याचे लगीन, शेटजीचे इलेक्शन).
३. कलंत्री (१९४६) चंद्रकांत शेट्ये प्रकाशन मंदिर, कोल्हापूर.
४. खापऱ्या चोर (१९८३) दुसरी आवृत्ती, चंद्रकांत शेट्ये, कोल्हापूर.
५. देशभक्त घोटाळे (१९९८) तिसरी आवृत्ती, विद्यार्थी प्रकाशन पुणे.

शाहिरी वाङ्मय -

१. अण्णाभाऊ साठे यांचे पोवाडे व लावण्या (२००८) सातवी आवृत्ती, लोकवाङ्मय गृह, मुंबई.
२. नवे तमाशे (१९८०) दुसरी आवृत्ती, चंद्रकांत शेट्ये प्रकाशन, कोल्हापूर.
३. शाहीर : पोवाडे, लावण्या, गाणी (१९८५) दुसरी आवृत्ती, मनोविकास प्रकाशन, मुंबई.

अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्याकृतींवर आधारित चित्रपटांची सूची

क्र.	चित्रपटाचे नांव	निर्मिती वर्ष	संस्था	दिग्दर्शक	पुरस्कार	कादंबरी
१	वैजयंता	१९६१-६२	रेखा फिल्म्स	गजानन जागीरदार	उत्कृष्ट राष्ट्रीय पुरस्कार	वैजयंता
२	फकिरा	१९६३	चित्रनिकेतन	कुमार चंद्रशेखर	-----	फकिरा
३	टिळा लाविते मी रक्ताचा	१९६९	चित्र ज्योत	वसंत पेंटर	-----	आवडी
४	डोंगरची मैना	१९६९	विलास चित्र	अनंत माने	-----	माकडीचा माळ
५	मुरली मल्हारी रायाची	१९६९	रसिक चित्र	गोविंद कुलकर्णी दत्ताराम गायकवाड	-----	चिखलातील कमळ
६	वारणेचा वाघ	१९७०-७१	नवदीप चित्र	वसंत पेंटर	महाराष्ट्र राज्य उत्कृष्ट मराठी चित्रपट दुसरा क्रमांक	वारणेचा वाघ
७	अशी ही साताऱ्याची तऱ्हा	१९७३-७४	श्रीपाद चित्र	मुरलीधर कापडी	महाराष्ट्र राज्य उत्कृष्ट मराठी चित्रपट तिसरा क्रमांक	अलगूज

अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्याकृतींवरील संपादित ग्रंथ

संकलन - कु. दिपाली संतोष पुसांडे
बी.एस्सी. भाग - ३ (बायो.)

१. कुंभार राजेंद्र (२०१७) : साहित्यरत्न लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे निवडक वाङ्मय कादंबरी खंड १ व खंड २, साहित्यरत्न लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे चरित्र साधने प्रकाशन समिती, महाराष्ट्र शासन.

२. चांदणे दीपक व चांदणे अस्मिता (संपा.) (२०१४) : साहित्यरत्न लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे समग्र वाङ्मय, खंड १ व खंड २, तुपे उत्तम आणि जाधव संपत (संपादन), प्रतिमा पब्लिकेशन्स, पुणे.

३. डांगळे अर्जुन व इतर (संपा.) (१९९८) : लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे निवडक वाङ्मय, महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ, मुंबई

४. त्रिभुवन शैलेश (२००६) : साहित्यसम्राट अण्णा भाऊ साठे (चरित्र वाङ्मय आणि प्रातिनिधिक लेखन), पायल पब्लिकेशन, पुणे.

५. भोसले एस.एस. (संपा.) (१९८५) : प्रातिनिधिक कथा : अण्णा भाऊ साठे, दुसरी आवृत्ती, लोकवाङ्मय गृह, मुंबई.

६. भोसले एस.एस. (संपा.) (१९९२) : अण्णा भाऊ साठे : अप्रकाशित वाङ्मय, लेखन - वाचन प्रकाशन, मुंबई.

संकलन - कु. दिपाली संतोष पुसांडे
बी.एस्सी. भाग - ३ (बायो.)

अण्णाभाऊ से लेकर लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे तक का सफर

तौफीक नजीरखाँ पठाण
बी.ए. भाग - २

मराठी साहित्य और कला-जगत के शिखर पुरुष अण्णाभाऊ साठे का जन्म १ अगस्त १९२० को महाराष्ट्र के सांगली जिले की वालवा तहसील के वाटेगांव के मांगवाडा मे हुआ था। उनके बचपन का नाम तुकाराम था। पिता का नाम भाऊराव और मां का नाम बालूबाई था। और उनकी जाति मांग (मातंग) थी। अछूत और देश की सर्वाधिक विपन्न जातीयो में से एक जिसका कोई स्थायी धंदा तक नही था।

उन दिनो मे देश में स्वाधीनता आंदोलन की गर्मी थी। क्रांतीकारी गतिविधीयो में तेजी आई हुई थी। अंग्रेजो का भारतीयों पर संदेह बढता ही जा रहा था। उपर से १९३० से दशक की भीषण आर्थिक मंदी का असर। एक दिन भाऊराव को नौकरी से हात धोना पडा। हताश निराश भाऊराव गाव पहुंचे। यह सोचकर की वहा जैसे बाकी लोग जीते है, वैसे वे भी दिन बिता लेंगे। लेकीन गाव पहूचते ही एक नई आफत का सामना हुआ। उस वर्ष पूरे महाराष्ट्र मे सुखा पडा था। अकाल जैसे हालत बन चुके थे। और फिर रोजी रोटी के सवालो से जुझ रहे भाऊराव साठे ने मुंबई जाने का फैसला लिया। मगर किराये के जरुरी पैसे उनके पास नहीं थे। बस मुंबई पहुंचने की ललक थी। किराये का इंतजाम न हुआ था इस लिये उनके साथ परिवार को लेकर एक दिन पैदलही मुंबई के लिए निकल पडे। गांव गांव भटकते, खाते कमाते, पैदल चलते चलते पुरा परिवार किसी तरह मुंबई पहुंचा।

मुंबई पहुंचते समय अण्णाभाऊ की उम्र महज ११ वर्ष थी। मुंबई मे गांव की तरह कामो की कमी नही थी। हॉटेल मे बर्तन धोने से लेकर वेटर तक का काम किया। घेरलु नौकर रहे, कुत्तों की देखभाल की। घर घर जाकर सामान बेचा। कुछ और काम न मिलने पर बुट पॉलीश पर भी हाथ आजमाया। इस बिच उन्हे फिल्मो का शौक पैदा हुआ की उन्होने अपनी मामुली आमदनी का बडा हिस्सा टिकट खरीदने में ही खर्च कर दिये।

अण्णाभाऊ के निकट रिश्तदार बापु साठे एक तमाशा मंडली चलाते थे। गाने बजाने का शौक अण्णा को उन्ही तक ले गया। वे तमाशा से जुड गये। इस बिच एकाएक ऐसी घटना हुई जिससे अण्णाभाऊ का सोचने का ढंग ही बदल गया। तमाशा मंडली को एक गाव में कार्यक्रम करना था। तमाशा सुरु होने से पहले उनके मंच पर महाराष्ट्र मे क्रांतीसिंह के नाम से मशहुर विख्यात नाना पाटील वहां पहूंचे। वहा उन्होंने ब्रिटीश सरकार की शोषनकारी नितीयों का खुलासा करने वाला जोरदार भाषण दिया। मिलों मे रहे लोंगो के शोषण के लिए पुंजीपतीयों की कामगुजारी पर उन्होंने भाषण किया। इस भाषण से प्रभावित अण्णाभाऊ मे शोषण दमन के खिलाफ चिंगारी जागृत हुई। एक नये अण्णाभाऊ का जन्म हुआ, जिसने तमाशा को लोकजागृती का माध्यम बनाने की भूमिका निभाई। तमाशा से उन्हे अपनी प्रतिभा दिखाने का भरपूर अवसर मिला। तमाशा मे वह कोई भी वाद्य बजा लेते थे। किसी भी तरह की भूमिका कर लेते थे। निरंतर सिखने और नये नये प्रयोग करने की योग्यता ने उन्हे रातोंरात तमाशा मंडली का महानायक बना लिया। कुछ दिना बाद अपने दो साथीयों के साथ मिलकर अण्णाने १९४४ मे 'लाल बावटा कलापथक' (लाला क्रांती मंच) नाम नई तमाशा मंडली की शुरवात की। जिसके तहत उन्होंने कई क्रांतीकारी कार्यक्रम पेश किये। उस समय तक देश में आजादी के प्रति चेतना जागृत हो चुकी थी।

तमाशा जनता से संवाद करने का सिधा माध्यम था। 'लाल बावटा' के माध्यम से अण्णाभाऊ मजदुरों के दुःख दर्द को दुनिया के सामने लाते, लोगो को स्वतंत्रता का महत्व समझाते थे। इससे वे मजुदरो की बीच तेजी से लोकप्रिय होने लगे। अपनी मंडली को लेकर वे महाराष्ट्र के गांव गांव तक पहुंचे। वहां लोगो को आजादी के लिए तयार रहने और अपने अधिकारों के लिए संघर्ष करने का आवाहन किया इसके कारण लोग उन्हे 'शाहीर अण्णाभाऊ साठे' और 'लोकशाहीर' कहकर पुकारणे लगे।

आगे चलकर सरकार ने 'तमाशा' पर प्रतिबंध लगा दिया । जिसके तहत 'लाल बावटा' को भी बंद करना पडा । लेकीन अण्णाभाऊ के भितर छिपा कलाकार इतनी जल्दी हार मानने को तैयार नही था । उन्होंने अपने विचारो को लोकगितों मे ढालना आरंभ कर दिया था । निरंतर संघर्षमय जीवन जीते हुये अण्णाभाऊ ने १४ लोकनाट्य, ३५ उपन्यास और ३०० से उपर कहानियां लिखी लगभग २५० लावणिया उन्होंने लिखी । लगभग छह फि ल्मो की पटकथाएं और यात्रा वृतांत लिखा । उपन्यांसो का फिल्मांकन भी हुआ । यात्रा वृतांत 'मेरी रुस यात्रा' के दलित साहित्य का पहला यात्रा वृतात होने का गौरव प्राप्त है । उनके उपन्यासों और नाटको कि देश-विदेश मे खुब चर्चा हुई । १९५९ मे प्रकाशित 'फकीरा' उपन्यास को खुब सराहा गया । इसे उन्होंने डॉ.आंबेडकर को समर्पित किया था । यह उपन्यास इसी नाम के मातंग जाती के क्रांतीकारी की शौर्यकथा है जिसमे उनका सामाजिक जीवन भी समाया हुआ है ।

यह उपन्यास २७ देशी-विदेशी भाषाओं मे अनुवादित हुई । अण्णाभाऊ द्वारा लिखीत पुस्तकों मे वारणा का शेर, फकीरा, अलगुज, केवडे का भुट्टा, कुरुप चंदन, अहंकार, आघात, वारणा नदी के किनारे, रानगंगा आदि उपन्यास, चिराग नगर के भूत, कृष्णा किनारे की कथा, जेल मे, पागल मनुष्य की फेरारी, निखारा, भाना-मती, आबी, आदि इसके अलावा उनकी फ कीरा उपन्यास को १९६१ मे महाराष्ट्र सरकार के शिर्ष पुरस्कार से सम्मानित किया गया । उनकी दुसरी रचनाएं भी रुसी, फ्रांसिसी, चेक, जर्मनी आदि भाषाओं अनू-वादित किया गया । और इनामदार पेंद्या की शादी, सुलतान आदि नाटक है । इनके अलावा दिमाग की कहाणी, नेता मिल गया, मेरी मुंबई यह उनकी कहानी संग्रह है । यह था उनका पुरा सफर । जो एक सामान्य व्यक्ती को आगे चलकर लोगो के दिलोपर राज करनेवाले 'लोकशाहीर' मे परिवर्तीत होते दिखाई दिये । जिनका पुरा जीवन आदर्शवादी, जीवन की एक प्रेरणात्मक व्याख्या साबित हूई । इस महान व्यक्तित्व को उनके जन्मशताब्दी पर शत शत नमन करता हूँ ।

अण्णाभाऊ साठे रचीत पोवाडा महाराष्ट्र की परंपरा का महत्व

कु. श्रध्दा बळीराम काळे
बी.ए. भाग - ३

अण्णा भाऊ साठे की शाहीरी मनुष्य जीवन को रोमांचित करनेवाली है । महाराष्ट्र की शाहीरी परंपरा अपने इतिहास में से स्फुर्ती लेकर वर्तमान और भविष्यकी एकता लेकर अपनी उज्वल परंपरा आगे की पिढी को देकर जितने की संघर्षवृत्ती उत्पन्न कराने की है । साहस से परिपूर्ण ऐसी पोवाडो की शुरुवात करके उसे आगे बढाकर अधिक श्रेष्ठ बनाने की कोशिश शाहीर परंपरा मे अनेक शाहीरोने की थी । उनमे से एक सर्वोत्तम नाम लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे का है ।

लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे इन्होंने कथा, उपन्यास, शाहीरी इन सबमे अधिक लिखान किये है । मुंबई के साथ साथ महाराष्ट्र समृध्द हुआ है । इन सबमे अण्णा भाऊ साठे इनका योगदान सर्वश्रेष्ठ है । अण्णाभाऊ साठे ने 'महाराष्ट्र की परंपरा' नाम से पोवाडा लिखा है । महाराष्ट्र के गुणों का वर्णन करते हुए लोकशाहीर के लिखावट से ऐसे सर्वोत्तम शब्द निर्माण हुए की बस्स....! कोई इसे झुटलाही नही सकता । महाराष्ट्र भूमी उनकी जन्मभुमी थी । उसके खातीर अनेक मान्यवर शाहीरोने सर्वोत्तम पोवाडे शाहिरी गीतो को लिखा है । अगर कोई शाहीर शाहीरी लिखना चाहता है तो सबसे पहले छत्रपती शिवाजी महाराज पर ही लिखता और उसके बाद वो महाराष्ट्र पर पोवाडा लिखेगा । लोकशाहिर अण्णाभाऊ साठेने महाराष्ट्र पर पोवाडा लिखा है। इसमे महाराष्ट्र की उत्त्पतीसे लेकर उसके भविष्य और वर्तमानकाल के अनुसार शब्द रचना हमारे सामने रखे गये है।

अण्णाभाऊ साठेने लिखे हुये पोवाडो की शुरुवात शिवराज की शुध्द पावन भुमी और मराठी मनुष्य की विरतासे की है । महाराष्ट्र के संत कवी, पंत कवी और तंत कवी इन्होंने मराठी भाषा समृध्द की है । इसमे कोई हिचक नहीं । इसमे संत पंत और तंत कवीयोंने मराठी मे अधिक मुल्यवान शब्द रचना की है । सही और सहज भाव से भागवत संप्रदाय की नीव रखी । विठ्ठल भक्ती और आध्यात्म ये दोनो संत साहित्यकी आत्मा होने का कारण वारकरी संप्रदाय को सर्वोत्तम प्रतिष्ठा प्राप्त हुई है । इस प्रकार पंत साहित्य मे भाषा के वैभव से मनुष्य के रंजकता के लिये लोकभाषा मे कवीओ

ने मराठी भाषा का भरण पोषण किया है, ऐसा कहा जाए तो वो निराधार नही होगा ।

समाज मे सबसे निचले तबको के मनुष्य का प्रतिनिधित्व करते हुये अण्णा भाऊने अपने शाहीरी के माध्यमसे सहज ऐसी भाषामें उनके आत्म प्रतिबिंब को प्रदर्शीत किया है । उन्होंने साधारण बोलचाल की भाषा मे अर्थात लोक भाषामे अपनी व्यथा हमारे सामने रखी है । उन्होंने अपनी शाहीरी के माध्यमसे मानव के जीवन की व्यथा, उसकी लाचारी सामने रखी । उन्होंने मनुष्य को आदर्श का रास्ता दिखाया । संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन, कम्युनिस्ट आंदोलन मे शरीक शाहीर आगे भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर इनके साथ से अधिक महकने लगे और समाज मे बहिष्कृत, उपेक्षीत वर्ग की व्यथा और वेदना को सहज और मर्मभेदीक शब्दों मे उजागर करते रहे।

संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन के साथ शाहीरोने मुंबई के साथ संयुक्त महाराष्ट्र का विषय मजबुत बनाकर मुंबई प्रांत मे आंदोलन की तिव्रता बढाई । इसी विषय को लेकर शाहीर ने मराठीयोंके मनमे चेतना जलाई और हिंदूस्थान को मराठी प्रेम और उसके अस्तित्व का एहसास करा दिया ।

अण्णाभाऊ की साहित्य रचना महाराष्ट्र की परंपरा इस पोवाडे के बारे में चिंतन करते है । मराठी मनुष्य का वर्णन करते हुए अण्णाभाऊ लिखते है की वो स्वाभिमानसे परिपूर्ण, मानधारी और समाज हितेषी भी है । संत परंपरा के बारे मे लिखते हुए वो जैसे की भक्तीसागर मे डूबे लगते है । जैसे वो वीरश्री रुप लेकर मनुष्य मन के प्रबोधन की भुक शांत करते हुए दिखते है । ज्ञान का सागर रखने वालो ने संस्कृत की निर्मीती की, मनुष्यो के दिलमें संस्कृत भाषा का भरण पोषण किया है । वैसे ही ज्ञानेश्वर और तुकाराम, रामदास इन संतोने मनुष्य के मन को मराठी से प्रबोधित किया ।

मराठी मनुष्य को फिरसे एकबार मातृभाषा सिखाकर उसमे लिखना और बोलना सिखाया । संत ज्ञानोबा, तुकाराम और रामदास इन सभी संतोके कार्यो का यथोचित वर्णन अण्णाभाऊ साठे अत्यंत कृतज्ञभाव से करते है ।

अण्णाभाऊ साठे लिखते है की, छत्रपती शिवाजी महाराज और उनके मर्द मावळों ने कैसे महाराष्ट्र की रक्षा अपनी जान देकर कि है । हिंदूस्थान का स्वतंत्रता संग्राम, १८५७ की लडाई सबकी जानकारी इस पोवाडे में समाविष्ट है । तात्या टोपे, उमाजी नाईक, वासुदेव बळवंत फडके, लोकमान्य टिळक इन सबकी जानकारी देते हुए उनके बारे मे कृतज्ञता व्यक्त करते है ।

अण्णाभाऊ साठे अपने रचना के माध्यम से महाराष्ट्र हितके लिए सबको एकसाथ रहने के लिए आवाहन करते है । इसमे उनकी राष्ट्रवादी वृत्ती दिखाई देती है । आसाम, आंध, ओडिसा, बिहार, कर्नाटक, केरळ, तमिळनाडू सभी राज्योको एकसाथ आगे आकर आगे बढने का आवाहन करते है । और महाराष्ट्र की परंपरा जागृत रखने के लिये वो हमे आश्वासन दे रहे है । महाराष्ट्र की यह परंपरा हमे आगे बढाने को वो प्रवृत्त कर रहे है । यह रचना हमे व्यक्ती की परिकल्पना करवाती है जो अपने लोग, समाज, देश के बारे मे कितना सचेत मन से सोचता और कार्य करने के निष्ठा रखता है । यह आदर्शवादी व्यक्तीत्व का प्रतिरुप आज के दुर्बल व्यक्तीत्व को उजागर करने की प्रेरणा हमे देता है । लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे को शत शत नमन ।

अण्णाभाऊ साठे रचित 'गण'

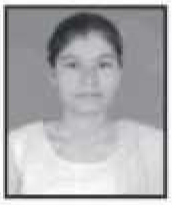

कु. कोमल संजय मदनकार
बी.ए. भाग - २

वरिष्ठ लेखक लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे इनकी जन्म शताब्दी अगले अगस्त से शुरु हो रही है। इस मौके पर उनकी यादो को रोशन करें। जैसे विद्यापीठ सब शाखा का होता है। वैसे ही यह एक कोहिनूर हिरा है, जिसने साहित्य के सभी पहलूओं मे अपना नाम दर्ज किया है। वो जो कर्मो में समृध्द है। उनकी साहित्य रचना मे मैने उनके द्वारा रचित गण का महत्व इस लेख मे बताने की चेष्ठा की है। इस प्रकार की रचना में, महाराष्ट्र के आराध्य देवता शिव छत्रपती को अभिवादन के लिए सबसे पहले अण्णाभाऊ साठे का कहना है की,

''प्रथम मायभूमीच्या चरणा । छत्रपती शिवाजी चरणा । स्मरोनी गातो कवणा ।।''

अर्थात, सबसे पहले, मै अपनी भूमि और छत्रपती शिवाजी को अपना सम्मान देता हूँ। और उन्हे याद करके निम्नलिखीत रचना प्रस्तुत करता हूँ।

अगले पंती में, वह लोकमान्य के बारे मे लिखते है। वो कहते है की, उन्हे वह तपस्वी याद आता है। जिसने सभी आम लोगों को दहाडते हुये कहा की स्वराज्य मेरा जन्म सिद्ध अधिकार है। ताकि यहां के लोग अग्रंजो के खिलाफ स्वराज्य के लिए एकजुट हों।

और मै लोकमान्य टिळक को सलाम करता हूँ। जिन्हों देश को अंग्रेजो के खिलाफ लडने के लिए प्रेरित किया। आज हम लोकमान्य तिलक के बारे में अण्णाभाऊ साठे के शब्दो मे विभाजीत कर रहे है।

जिन्हे लोकशाहीर माना जाता है, ऐसे अण्णभाऊ साठे द्वारा लिखित यह रचना बहूत कुछ कहती है। गण में, वे पुरुषो, राष्ट्र, श्रमिकों और आम आदमी को नमन करते है।

इस गण में उन्होंने महाराष्ट्र की परंपरा, महाराष्ट्र के इतिहास, यहां तक की भुगोल का भी वर्णन किया है। महाराष्ट्र भूमि को संत भुमी कहा। देश के लिए अपने शरीर का बलिदान करने वाले पुरुषो के लिए। जिन्होंने वतन के लिए अपने प्राण त्याग दिए। जिन्होंने लोगो को आगे बढने की प्रेरणा दी। इन लोगो को उन्होंने 'गण' मे अभिवादन किया।

जहां आज सिर्फ महापुरुषों की जयंती मनाई जाती है। आज के महाराष्ट्र को इस जैसे महापुरुषों की आवश्यकता है। जिन्होंने अपने कार्य से सबको प्रेरित किया। जो कार्य से महापुरुष थे।

अण्णाभाऊ साठे का महाराष्ट्र प्रेम

सुलताना परवीन शेख ईब्राहीम
बी.ए. भाग - ३

तुकाराम भाऊराव साठे इनका जन्म (१ अगस्त १९२० - १८ जुलै १९६९) को हुआ था। वे अन्नाभाऊ साठे के नाम से पहचाने जाने वाले एक मराठी समाजसुधारक, लोककवी और लेखक थे।

अण्णाभाऊ साठे एक मांग (दलित) समाज में जन्मे हुये व्यक्ती थे। उनके लेखन सामाजिक और राजनैतिक कृतीशिलतापर आधारीत थे। महाराष्ट्र के सभी हल्को में हलचल और परिवर्तन पैदा करने मे उनके साहित्य का योगदान महत्वपूर्ण था। 'संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन' मे सामान्य जनता को लाने के लिए शाहिर अण्णाभाऊ साठे, शाहीर अमर शेख, शाहीर द.न. गव्हानकर इन्होंने महान और महत्वपूर्ण काम किये थे।

मुंबई मराठवाडा, विदर्भ, कोकण, पश्चिम महाराष्ट्र इनके बराबर सिमा प्रदेश के विविध भागो में हजारो जगहों मे शाहीरो ने अपने 'लाल बावटा' कालापथकों के कार्यक्रम किये लोग इनसे काफी ज्यादा प्रेरित हुये । अण्णाभाऊ साठे इनका लिखा हुआ पोवाडा 'महाराष्ट्राची परंपरा' । इस पोवाडे में उन्होंने महाराष्ट्र की परंपरा, गुण, यहाँ की खेती, तालाब, संत, यहाँ की संस्कृती, यहाँ के विर, महाराष्ट्र का अजेय समुद्री बेडा, मावळे, अंग्रजो से की गई लडाईयां, ये सभी प्रकारकी घटनाए और परंपरा साठे इन्होंने इस पोवाडे मे कथन किया है ।

इसमें उन्होंने महाराष्ट्र की शान, शौर्य, संस्कृती का गौरव किया है । और साथ ही महाराष्ट्र के सभी शहरों की शान इस पोवाडे मे दर्शायी है ।

अण्णाभाऊ साठे इस पोवाडे मे कहते है कि, ''महाराष्ट्र ये हमारी मातृभुमी है । मराठी बोलने वालों को, संत महंतो को, ज्ञानवंतो को इसने जन्म दिया है । ये नररत्नों का दिव्य भंडार है । उन्होंने खेत की तारीफ करते हुये कहा है की, महाराष्ट्र की खेती, सुवर्ण भूमी है जहाँ कपास, गन्ने, तुवर, तिल ये सब झुल रहे है ।'' फिर वो तालबों की तारिफ मे कहते है की, ''महाराष्ट्र के आंगण मे सरिता खेल रही है । और कोयना-कृष्णा चल रही है, हाथों में हाथ लिए । आगे जाकर वो आंध्र से मिल रही है । ऐसे ही चल रही है और पाणी लहरात हुआ बह रहा है ।

अगले पंक्ती में वो कहते है की, हम महाराष्ट्र वासियों को घिन है, दास्यता और गुलामी से । इतिहास गवाह है की, हम पर जब भी अत्याचार हुआ है, हमने उसके खिलाफ उठकर उसे सत्ताभ्रष्ट कर दिया है । संत ज्ञानेश्वर ने मराठी को पुर्नजार्गित कर हमें मराठी बोलना सिखाया और वो वंद्य हो गए जग को । जिन्होंने हमे ज्ञान दिया हमारी परंपरा आगे तक ले गए वो थे एकनाथ, संत तुकोबा, रामदास । ''

फिर वो मावळो की तारीफ में कहते है कि, ''शिवाजी जिन्होंने गढो की रक्षा की हाथों मे शस्त्र लेकर प्रतिकार किया और उन्होंने फुंक दिया मुघलों के साम्राज्य को दिल्ली से भगाया । तब स्वातंत्र्य की हवा चलने लगी और शिवाजी तारा बनकर चमकने लगे ।

महाराष्ट्र को अच्छा रखने के लिए हर बार मराठा उठे है । रण करने के लिए । खुन में नहाए महाराष्ट्र की परंपरा आगे लाने के लिए तोरणा पर स्वतंत्र्यता का झंडा बांध पुरंदर,रायगड, पन्हाळा खडे किए । इन्हे देख औरंगजेब हार गया, शाहिस्तेखान थक गया और दिलेर खान दंग रह गया ।''

'जब अंग्रेज हमारे यहाँ आए तब उन्होंने यहाँ कंपनीयों को खरिद लिया और अपनी सत्ता स्थापित की और हम सब उनके गिरफ्त मे पड गये थे । तब हमारा राष्ट्र फिर से उठा और विद्रोह किया । अठरा सौ सत्तावन में तात्या टोपे जी ने शस्त्र से लढे लक्ष्मीबाई ने भी साथ दिया ।'

महाराष्ट्र को बचाने के लिए तात्या टोपे फासी पर चढ गये । उमाजी नाईक इंग्रजो से लढे इंग्रजो ने उन्हे भी फांसीपर चढा दिया । फिर वासुदेव बळवंत फडके आये शस्त्र विद्रोह किया । उनके बाद महात्मा फुले आये और उन्होंने भी इंग्रजो से लढाई की, तब जाकर हमे फिर से स्वातंत्र्य मिला ।

अण्णाभाऊ साठे इन्होंने इस तरह महाराष्ट्र की परंपरा को आगे बढाने के लिए जिन-जिन लोगो ने अपना बलिदान दिया, जिन लोगो ने संघर्ष किया, उन सबका इन्होंने इस पोवाडे में वर्णन किया है और महाराष्ट्र के प्रति गौरव दर्शाया है ।

‘दुनिया बदल दो’
अण्णाभाऊ की ललकार

कु. दुर्गा संतोष गुलबाके
बी.ए. भाग - ३

अण्णाभाऊ साठे इनका पूरा नाम तुकाराम भाऊराव साठे है । इनका जन्म १ ऑगस्ट १९२० को हुआ । यह एक मराठी समाज कार्यकर्ता थे । इनके कवितायें, कथा, लेख सारे विस्तारित है । अण्णाभाऊ साठे यह सामाजिक और राजकीय कार्यकर्ता थे । और इनकी समाज परिवर्तन की सोच का झुकाव समाज हितैषी का पक्षधर था ।

अण्णाभाऊ साठे यह मार्क्सवादी और आंबेडकरवादी विचारक थे । उनकी सारी रचनाये, साहित्य सारे समाज के बदलाव के लिए आवाज उठाती थी । और अपने न्याय हेतू हर बात से लडना, विद्रोह का रुख अखित्यार करना ये सब उनके साहित्य की विशेषता थी ।

अण्णाभाऊ साठे इन्होंने ''दुनिया बदल दो'' इस कविता मे वे कहते है, '' उन्हे कहा था भिमराव ने दुनिया का बदलाव करना जरुरी है ।'' इसके पिछे समाज के प्रति हित दिखाई देता है । समाज मे जो अन्याय, अत्याचार हो रहे थे । और उसे रोकने के लिए, सारे लोगो को गुलामी से दुर रखने के लिए सामाजीक बदलाव होना आवश्यक था ।

समाज परिर्वतन के प्रती अपनी बाते, विचार उन्होंने अपने कविताओं, लेखो मे से दर्शायी । अपने हक्क के खातीर, अधिकार के खातीर हमे मिलकर संघर्ष करना चाहिए ऐसा उनका मानना था ।

अण्णाभाऊ साठे कहते, ''उठो रतन इस गुलामी के किचड मे से बाहर निकलो और खुद के लिए, अपने हक्क, अधिकार के लिये तुम्हे लढना होगा । वरना धनवान, धर्मधनी हमेशा परेशान करेंगें । गरीब का शोषण करेंगा और सारे पैसो के अहंकारी लोग मगरमच्छ की भाती हमेशा हमे निगल जायेंगे । वे अहंकारी सावकार, पैसे वाले लोग, जो समाज को तंग करते है, परेशान करते, हमे पैदा होते ही कलंकीत समझते है । जो हम मे भेदभाव करते है, उन्हें जबाब देना होगा । इसिलीए अब जरुरी है की, सारे एकता के साथ मिलजुलकर और एक रथपर सवार होकर सबका सामना करे और नये महाराष्ट्र के निर्माण के लिए सब मिलकर एकता से संघर्ष करो और लढो । सब गुलामी से मुक्त हो जाओ ।'' इस उद्देश से अणणभाऊ साठे सबके लिए अपने विचार व्यक्त करते हुये दिखाई देते है । और यह सारे विचार सभी के लिए योग्य रहेंगे । ऐसा उनका साहित्य मुझे विश्वास होता है ।

लावणी और अण्णाभाऊ साठे

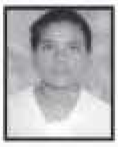

कु. शारदा विनेश चव्हाण
बी.ए. भाग - १

पृष्ठभुमी :

सन १९५० - १९६० के दशक मे उभरे और सबसे प्रभावकारी आंदोलन के रुप मे देखे गये 'संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन' ने महाराष्ट्र राज्य की नींव रखी । यह आंदोलन मराठी लोगो, मराठी संस्कृती और मराठी स्वाभीमान का परिचयक बना आंदोलन था । इस आंदोलन से उभरे अन्य कई महत्वपूर्ण व्यक्तीओं मे से एक और सबसे प्रभावशाली व्यक्तीत्व रहे अण्णाभाऊ साठे अपने निखर-निडर झुझारु रुप के लिए जाने जानेवाले व्यक्ती थे । समाजवादी विचारधारा से प्रेरीत अण्णाभाऊ समाज के निचले तबको के अन्याय अत्याचार एवं शोषण के खिलाफ विद्रोह जतानेवाले मुखर व्यक्ती रहे । अस्थिरता और संघर्षपूर्ण जीवन से अनुशासित अण्णाभाऊ अपने विचार वर्तन से पहचाने गये । उनका साहित्य, रचना इसी भावना से अभिभावित था, जिसका प्रमाण हमे उनके कहानी, उपन्यास के किरदारो से झलकता दिखाई पडता था । सामान्य लोगो के बारे मे उनकी यह निष्ठा उनको अंतीमतः 'लोकशाहीर' यह मुकाम हासिल कराके गई । उनका जीवन आंदोलनो से भरा पडा था । उपर वर्णित 'संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन' मे उन्होने जो भुमिका निभाई उसकी छाया उनके तत्कालिन रचना मे भी दर्शाई देती रही । निम्नलिखीत ''माझी मैना गावावर राहीली'' इस मराठी लावणी मे 'संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन' की आकांक्षाएं व्यथा दिखाई पडती है । इस प्रसिध्द लावणी का सारांक्ष यहा रखने का प्रयास किया गया है ।

माझी मैना गावावर राहिली । माझ्या जीवाची होतिया काहिली।।
ओतीव बांधा, रंग गव्हाला । कोर चंद्राची, उदात्त गुणाची ।।
मोठ्या मनाची, सिता ती माझी रामाची ।।
हसुन बोलायची,मंद चालायची । सुगं केती सतेज कांती ।।
घडवी पुतली सोन्याची, नव्या नवतीची ।।
काडी दवाखान्याची, रेखी भुवया ।।
कमान जणू इन्द्रधनुची । हिरकणी हिरयाची ।।
काठी आंधल्याची । तसी ती माझी गरीबाची ।।
मैना रत्नाची खान । माझा जीव की प्राण । तसे सुखाला वाण ।।
तिच्या गुणांची धक्कड मी गायीली ।
माझ्या जीवाची होतिया काहिली ।।

शाहीर अण्णाभाऊ साठे ने इस रचना में एक गरिबी से, दुखोसे भरे पती–पत्नी को चित्रीत किया है। जब कोई पती पत्नी एक दुसरे से बहुत प्रेम करते हो लेकीन गरीब होने के कारण उन्हे ना चाहते हुये भी अलग होना पडता है। शाहीर को इस बात का बहुत गम था की उन्हे अपने जीवन की उस व्यक्ती को खोना पड रहा है, जो उनके जीवन को अपनी सादगी, खुबसुरती एवं बहुविध गुणों से सवारती थी। ऐसी जीवनसंगणी से अब उन्हे विदा लेना काफी मुश्किल हो चुका था, पर वक्त को यह मंजुर नही था की वे साथ रहे।

गरीबीने ताटतूट केली आम्हा दोघांची।
झाली तयारी माझी मुंबईला जाण्याची।
वेळ होती ती भल्या पहाडेची।
बांधाबांध झाली भाकर तुकड्याची।
घालवित निघाली मला। माझी मैना चांदनी शुक्राची।
गावदरिला येताच कली कोमेजली तिच्या मनाची।।
शिकस्त केली मी तिला हसविण्याची।
खैरात केली पत्रांची, वचनांची।।
दागीन्यांत मडवून काढ्याची। बोली केली शिंदेशाही तोडण्याची।
साज कोल्हापुरी। वज्रटिक। गळ्यात माळ पुतल्याची।
कानात गोखरे। पायात मासोल्या।
दंडात इला आणि नाकात नथ सर्जाची।।
परि उमलली नाही कली तिच्या आन्तरिची।
आणि छातीवर दगड ठेवून पाड धरिली मी मुम्बैची।
मैना खचली मनात। ती हो रुसली डोळ्यात।
नाही हासली गालात। हात उन्चावनी उभी राहीली।
माझ्या जीवाची होतिया काहिली।।

शाहीर अण्णाभाऊ साठे इन्होंने इस पंक्तियो मे कहा है की पत्नी को पती से दुर जानेका गहरा सदमा लगा। जबतक एक दुसरे का साथ होता है तो हम कितनी भी बडी कठीनाईयोंसे लढ जाते है। लेकीन जब साथ देने वाला ही साथ ना रहे तो कठनाईओंसे लढना मुश्किल होत जाता है। पती–पत्नी को अगर एक दुसरे का साथ ना हो तो वो हमेशा अधूरे रहते है। शाहीर ने गांव से विदा लेते वक्त अपनी पत्नी का मायुसीभरा हाल बडे दुःखभरे शब्दो से वर्णित किया।

या मुम्बई गर्दी बेकारांची।
त्यात भर झाली माझी एकाची।
मढेवर पडावी मुठभर माती।
तशी गत झाली आमची।
ही मुम्बई यंत्राची, तंत्राची, जागनाराची।
मरनाराची, शेंदिची, दाढीची
हडसनच्या गाडीची, नायलोन आणि जोर्जेटच्या
तलम साडीची। बुटांच्या जोडीची।
पुस्तकांच्या थडिची। माडीवर माडी। हिरव्या माडीची।
पैदास इथे भलतीच चोरांची। एतखाऊची। शिर्जोदारांची
हरामखोरांची। भांडवलदाराची
पोटासाठी पाड धरली होती मी कामाची।
पर्वा केलि नाही उन्हाची, थंडीची, पावसाची।
पाण्यात भरलं खिसं माझं। वान माला एका छत्रिची।
त्याच उडली चलवल, संयुक्त महाराष्ट्र।
वेळगांव,कारवार, निपाणी, गोट्यासह एकभाषिक
राज्याची।
चकाचकी संगीत अन्यायाची। फौज उडली बिनीवरची।
कामगारांची, शेतकऱ्यांची, मध्यमवर्गीयांची।
उडला मराठी देश, आला मैदानी त्वेष,
वैरी करव्या नामशेष।
गोळी डमडमची छातीली साहिली।
माझ्या जीवाची होतीया काहीली।।

शाहीर अण्णाभाऊ साठे इन्होंने इस पंक्तियो मे यह चित्रीत किया है की गांवमें रहनेवाले व्यक्तीको सिर्फ धुल मिट्टी की महक अच्छी लगती है। जब उस व्यक्ती को किसी नई दुनियामें जाना पडता है, जहा कोई अपना ना हो, कोई हमे नही जानता। वह दुनिया हमारी दुनियाा से बिलकुल अलग हो, तो ऐसा लगता है की हम एकांत मे है और शायद हमें भी नही पता होता की हम जिये या मरे। क्योंकी जब अण्णाभाऊ साठे मुंबई शहर मे पहुचे और किसी तरह वहा कर गुजारा करने लगे, तब उन्हे मुंबई एक ऐसे शोषणकारी व्यवस्था का प्रतिरुप लगी जो लोगो को सिर्फ पिसना जानती थी। वो शहर हर प्रकार के लोगो से भरा पडा शहर तो था ही पर उसका चेहरा काफी भयावह था, जो मनुष्य जीवन की दासता को दर्शाता था। यह एक त्रासदी का जीतीजागता उदाहरण था। इसी वक्त इन त्रासदी के पला में मुंबई मे एक नये आंदोलन से उनका परिचय हुआ, जीसे 'संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन'

कहा जाता है । इस आंदोलन की मांग एक स्वातंत्र मराठी भाषिक राज्य की स्थापना से लेकर जुडा हुवा था । जिस मे कर्नाटक और महाराष्ट्र के सिमावर्ती मराठी बस्तीयों से लेकर मुंबई, विदर्भ, मध्यप्रांत के मराठी प्रांत तक जुडा हुवा था । इस आंदोलन से मुंबई शहर तो मानो एक आंदोलनकारी शहर में परिवर्तीत हो उठा । तब अण्णाभाऊ भी इन आंदोलन मे शरीक हुये और आंदोलन मे उन्होंने एक अहम भुमिका निभाई । इस आंदोलन के चलते, मुंबई मे जो विपरीत परिस्थितीयों ने जन्म लिया था उनका भी विवरण हम यहां देखते है ।

म्हणे अण्णाभाऊ साठे घरं बुडाली गर्वाची मी तूपणाची
जुलूमाची जबरिची तस्कराची निकुंबळीला
कत्तल झाली इंद्रजिताची
चौदा चौकड्याचं राज्य रावणाचं, लंका जळाली त्याची
तीच गत झाली कलियुगमाजी मोरराजी देसायाची
आणि स.का. पाटलाची
अखेरि झाली ही मुंबई महाराष्ट्राची
परळाच्या प्रलयाची, लालबागच्या लढाईची,
फाऊन्टच्या चढाईची
झालं फाऊन्टच्या जंग, तिथं बांधूनी चंग
आला मर्दानी रंग धार रत्काची मर्दानी वाहिली
माझ्या जिवाची होतीया काहिली

लोकशाहीर द्वारा रचीत इन पंक्तियों मे संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन की झांकी देखने को मिलती है । कैसे उन दिनो में आंदोलनकारीयों ने मुंबई से देश तक सत्ता के गलीयारों में हडकंप मचाके रखा हुआ था । ये आंदोलन उस सत्ता के विरोध में था, जो सत्ता की मद और गुरुर मे मुंबई को मराठी राज्य में सम्मिलीत करने के अधिकार को झूठला रही थी । ये आंदोलन उन सत्ता के केंद्र को कुचलने का जज्बा रख, मराठीयों के एकसंघता का प्रतिक बन बैठा । इस आंदोलन के विरोध को आखिर मे रावण की तरह मुकी खानी पडी, उनकी गर्व की लंका ढह गई और महाराष्ट्र राज्य की स्थापना हो गई । इस आंदोलन में शरीक हुये अनेक आंदोलनकारीयों को अपने प्राणों का बलिदान भी देना पडा । उनके लहु से ये महाराष्ट्र राज्य पवित्र हो उठा ।

महाराष्ट्राने गुढी उभारली विजयाची, दाखविली
रीत पाड भिंतीला लावून लढायची ।
परि तगमग थांबली नाही माझ्या अतरीची
गावाकडे मैना माझी भेट नाही तिची ।
तीच गत झाली आहे या खंडीत महाराष्ट्राची
बेळगांव कारवार डांग, उंबरगावावर मालकी दुजांची
धोंड खडणीची
कमाल दंडेलीची चीड बेकीची, गरज एकीची
म्हणून विनवाणी आहे या शिवशक्तीला शाहीराची
आता बळू नका रणी पळू नका, कुणी चळू नका
बिनी मारायची अजुन राहीली,
माझ्या जीवाची होतीया काहिली
माझी मैना गावावर राहीली
माझ्या जीवाची होतीया काहिली ।।

सारांश :–

महाराष्ट्र राज्य की स्थापना शौर्य बलीदान का उच्चतम प्रतिक था । जिन आर्दशोके साथ ये आंदालन खडा हुआ था, जो सपने इन आंदोलन मे देखे गये थे वो पुरे हो गये थे । पर बहुत कुछ हासिल करने के बाद भी यह आंदोलन के लिए काफी बेमुनासिब समझा गया की महाराष्ट्र और कर्नाटक के सिमावर्ती जिन मराठी गांवो को महाराष्ट्र मे शामिल करने की आवाज उठाई गई, वे गांव अंततः महाराष्ट्र से बाहर ही रहे । उनका समावेश कोरी मंशा और वायदो के साक पर रख दिया गया । ये उन मराठी लोगो के लिए वादा खिलाफी भरा कदम था, जिन्होंने आंदोलन मे अपना सबकुछ नोछावर कर दिया था । ये अखंडीत नही खंडित महाराष्ट्र था जो उनके बजाये अपूर्ण था । सो लोकशाहीर ने उक्त पंक्तियों में इस व्यथा को प्रर्दशीत करते हुये, फिर से आंदोलन की आवश्यकता पर जोर देते हुये, फिर से उठ खडे होने का आवाहन किया ।

यह लावणी लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे की प्रसिध्द लावणी में से एक है, जो महाराष्ट्र मे अभिभी काफी लोकप्रिय है और हमेशा बहुत सारे मंच पर गाई जाती रही है । उनके शब्दों की ताकद, ऐतिहासीक वाणी अभी तक महाराष्ट्र के लोगो के जहन मे तरोताजा है । और दमनकारी स्थितीयों मे वे फीर से जिंदा बनके उसके खिलाफ उभर के सामने आती है । यही 'लोकशाहीर' की जीत है ।

दलित-क्रांती के कवी
अण्णाभाऊ साठे

कु. विशाखा सुरेश राठोड
बी.कॉम. भाग - ३

दिपक प्रकाश देता हे, मगर इसके लिये उसे तिल तिल जल कर मरना होता है । इसे बहुत कम लोग जानते है यही बात महाराष्ट्र के दलित शाहीर अण्णाभाऊ साठे पर लागु होती है । अण्णाभाऊ का पुरा नाम तुकाराम साठे था । उनका जन्म १ अगस्त १९२० को सांगली जिल्हे के वाटेगांव मे हुआ था । इनके पिता का नाम भाऊराव और माता का नाम वालुबाई था । विवाह जयवंती से हुआ था । शुरु में वे बम्बई के घाटकोपर के चिराग नगर की एक चाल में रहा करते थे ।

उनका जन्म मांग जाति में हुआ था । जिसे अंग्रजों ने अपराधी जाती घोषीत कर रखा था । हिंदू धर्म में मांग जाती के लोगो का कार्य गांव की पहरेदारी, रहती मगर घर में खाने को नही रहता । अण्णाभाऊ भी इससे अलग नहीं थे । देश में उस समय अंग्रेज राज्य के खिलाफ जबरदस्त आंदोलन हो रहे थे । अण्णाभाऊ ने सन १९४७ के दौरान नाना पाटील आदि क्रांतीकारियों के साथे अंग्रेजो के विरुध्द बगावत मे डट कर भाग लिया था । उस समय अण्णाभाऊ कम्युनिस्ट पार्टी के साथ जुडे थे । उनके जिम्मे पार्टी का प्रचार कार्य था ।

अण्णाभाऊ साठे क्रांतीकारी शाहीरी के बीच जब विनोद की बाते करते तो जनता में हंसी के फव्वारे छटते थे । वे एक बडे ही दिलचस्प कलमकार थे उन्होंने अपनी कविता, कहानी और नाटकों से दलीत, शोषीतों को उनके अस्मीता की जुबानी दी थी।

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर के अण्णाभाऊ बडे प्रशंसक थे । बाबासाहेब के निधन पर दलित-शोषितों के लिये अण्णाभाऊ ने शायरी की थी -

''जग बदल घालूनी-सांगूनी गेले मला भिमराव
गुलामगिरीच्या चिखलात-रुतूनी बसला ऐरावत
अंग झाडूनी निथ बाहेरी-हो बिनी वरती घाव''

अण्णाभाऊ वास्तव में कलमकार थे । वे सिर्फ कवि नहीं थे, उन्होंने अपनी बात को लोगों तक पहूँचाने के लिये कई कथाओ का सहारा लिया था । उन्होंने ४० के उपर उपन्यास लिखे थे । ३०० के आसपास कहानियां लिखी । उनके कई काव्य संग्रह प्रकाशित हुये । उन्होंने कई नाटक लिखे यहां तक की उन्होंने चित्रपट कथायें भी लिखी । इनकी रचनाओं का अनूवाद अंग्रेजी, फ्रेंच आदि कई विदेशी भाषाओं में हुआ । इसके अलावा हिंदी, गुजराती, बंगाली, तामील, मलियाली, उडिया आदि देशी भाषाओ में भी हुआ ।

अण्णाभाऊ साठे
का जीवन और उनके कार्य

कु. अंजली संतोष रत्नपारखी
बी.कॉम. भाग - २

तुकाराम भाऊराव उर्फ लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे का जन्म १ अगस्त १९२० को सांगली जिले वल्वा तालुका में वटेगांव नामक एक से गांव में हुआ था ।

यथापि महाराष्ट्र में अण्णाभाऊ साठे को एक कवि के रुप में जाना जाता है । उन्होंने कहानियों और उपन्यासों को भी मजबुती के साथ संभाला । एक तकनिकी रुप से अनपढ, अशिक्षीत व्यक्ती, अण्णाभाऊ ने मराठी साहित्य की सभी विद्याओं जैसे लोक कथा, कहानियों, नाटकों, लोक नाटकों, उपन्यासों, फिल्मों पवाडे, लावणी, गवलन, प्रवर वर्ण से समृध्द और सुदृढ किया । तमाशा को एक लोकप्रिय लोक नाट्य बनाने का श्रेय अण्णाभाऊ को दिया जाता है । उन्होंने अपने विचारों को आम मेहनतकश जनता तक पहूंचाने के लिये पोवाडों, लावणी, गीत, पद का इस्तेमाल किया । स्वातंत्र्यपूर्व और स्वातंत्रता के बाद की आवधि में उन्होंने राजनितीक मुद्दो के बारे में महाराष्ट्र में जागरुकता बढाई । संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन, गोवा मुक्ती संघर्ष में उनका योगदान महत्वपूर्ण है । १९४४ में उन्होंने 'लाल बावटा' दस्ते का गठन किया और प्रसिध्द हुये । अन्नाभाऊ ने पोवाडो से छत्रपती शिवाजी का चरित्र सुनाया । बाद में इसका रुसी में अनुवाद किया गया और उन्हें राष्ट्रपती द्वारा सम्मानित भी किया गया । १६ अगस्त १९९४ को शिवाजी पार्क में 'ये आजादी वो जो चाहिए वो भी याद है ।' का नारा लगाया गया था । हालांकि अन्नभाऊ पिछें नहीं हटे ।

अपने छोटे से जीवन में अणभाऊ ने लघु कहानियों के २१ संग्रह और ३० से अधिक उपन्यास लिखे । जाने माने निर्देशकों ने भी सात उपन्यासों पर आधिरित मराठी फिल्म बनाई । 'उपन्यास' 'फकीरा' ने १९६१ में सर्वश्रेष्ठ उपन्यास के लिये राज्य सरकार का पुरस्कार भी जीता ।डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर की उग्रवादी लेखन के लिये समर्पित 'फकीरा' में मांग समुदाय के एक उग्रवादी युवाओं को दर्शाया गया है । जिन्होंने ब्रिटीश खजाने, अनाज को लुटा और उन्हें गंभीर सुखे के दौरान गरिबों और दलितों में वितरीत किया ।

अण्णाभाऊ साठे

अकिद आबेद मलनस
बी.कॉम. भाग - ३

अण्णाभाऊ साठे कौन थे, क्या थे? कहां के थे? बहुत कम लोग जानते हैं। खासकर हम हिंदी वालों में। 'अन्ना' नाम सुनकर हमारे मस्तिष्क में सिर्फ अन्ना हजारे की तस्वीर बनती है। क्योंकि निहित स्वार्थ के अनुरूप खबरें गढ़ने वाला पूंजीवादी मीडिया, इस नाम को किसी न किसी बहाने बार-बार हमारे बीच ले आता है। सुनकर शायद हैरानी हो कि अण्णाभाऊ से जुड़े एक प्रश्न ने नेहरू जी को भी उलझन में डाल दिया था। उन दिनों रूस और भारत की गहरी मैत्री थी। नेहरू जी वहां पहुंचे हुए थे। यात्रा के बीच एक व्यक्ति ने अकस्मात पूछ लिया'आपके यहां गरीबों और वंचितों की कहानी कहने वाला एक कलाकार और समाज सुधारक अन्नाभाऊ साठे है....कैसा है वह?

नेहरू जी चुप्प। उन्होंने ऐसे किसी अन्नाभाऊ साठे के बारे में नहीं सुना था। देश लौटे। यहां पता लगाना शुरू किया। पर मुश्किल। काफी कोशिश के बाद पता चला कि मुंबई की चाल में ऐसा ही आदमी रहता है। कद पांच फुट, रंग तांबई, बदन इकहरा। आंखों में चमक। सीधे दिल में उतर जाने वाली तेज, जोशीली आवाज। लिखता, गाता-बजाता, तमाशे करता है। मजदूर आंदोलनों में हिस्सा लेकर उनकी बात उठाता है। बोलने के लिए खड़ा होता है तो बड़ी से बड़ी भीड़ में भी सन्नाटा छा जाता है। लोकप्रियता ऐसी कि तमाशा करे तो दर्शकों का हुजूम उमड़ पड़ता है। अमीरी-गरीबी के बीच भारी अंतर को वह मार्क्सवादी नजरिये से देखता है। लेकिन जातिवाद और छूआछूत की व्याख्या के समय उसे सिर्फ आंबेडकर याद आते हैं। जो सामाजिक न्याय के लिए वर्ग-क्रांति को आवश्यक मानता है।

मराठी साहित्य और कला-जगत के शिखर पुरुष अन्नाभाऊ साठे का जन्म 1 अगस्त 1920 को महाराष्ट्र के सांगली जिले की वालवा तहसील के वाटेगांव के मांगबाड़ा में हुआ था। उनके बचपन का नाम तुकाराम था। पिता का नाम भाऊराव और मां का नाम था बालूवाई। जाति थी मांग(मातंग)। अछूत और देश की सर्वाधिक विपन्न जातियों में से एक, जिसका कोई स्थायी धंधा तक नहीं था। पेट भरने के लिए उस जाति के सदस्य शादी-विवाह, पर्व-त्योहार के अवसर पर ढोल और तुरही बजाते। नाच-गाकर लोगों का मनोरंजन करते। रस्सी बुनते। उससे जो आय हो जाती उससे जैसे-तैसे गृहस्थी चलाते थे। लेकिन ये काम हमेशा तो मिलने वाले नहीं थे। इसलिए बाकी समय में वे मेहनत-मजदूरी

उपन्यास 'वैजयंता' में पहली बार तमाशा में काम करनें वाली महिला कलाकारों के शोषण को दर्शाया गया है। खानाबदोश समाज के जीवन के तरीक का एक बहुत विस्तृत चित्र देने के लिये ने इसका समुचित ध्यान नहीं दिया। कोयला खनिक, हाउसकिपर, खान, दरवाजें किपर, कुली, अन्न के रंग कामगर, मजूर, तमाशातल, सोंगड्या जैसी विभीन्न भूमिकाएँ निभाई। अन्ना ने अपना जीवन झुग्गियों में बिताया। अन्नाभाऊ की एक से अधिक कृतियों का निर्माण किया गया था। अंततः वे कम्युनिष्ट काल्पनिक दुनिया से बाहर आ गये और वास्तविकता स्विकारते हुये आंबेडकरवादी बन गये। उन्होंने अपनी भावनाएँ कुछ इसतरह व्यक्त की,

जग बदल घालूनी घाव,
सांगून गेले मज भिमराव

हजारों साहित्यकार आपको मिल जायेंगे पर भयानक विपरीत परिस्थतीयों को झेलकर उंचाईयों को छूते हुये बहुत कम मिलेंगे। अन्नाभाऊ साठे की महानता किस बात में है। स्कुली अनपढ होते हुये भी उन्होंने पढने-लिखनें की न केवल योग्यता हासिल की बल्की क्रांती का बहुत बडा साहित्य भी रचा और अच्छे अच्छे ज्ञानपिढीयों की मिट्टी पलीद कर दी। कम्युनिस्ट आंदोलन के नकली और खोखलेपण को समझने का उनसे अच्छा कोई उदाहरण नहीं है। यह उनके जीवन से जाहीर है।

१९६९ की १८ जुलाई को उनकी मृत्यु हूई। आंबेडकरवादी आंदोलनों को धन कमाने का जरिया समझने वालों और विभीन्न बहाने बनाकर उन्हें बचाने वालें अंधभक्तों के मुंह पर उनका जीवन तो तमाचा है 'फकीरा' 'अन्नाभाऊ साठे' का जीवन भी यही संदेश देता है।

वाला कोई भी काम कर लेते थे। अछूत होने के कारण गांव में रहने की मनाही थी। सो गांव-बाहर रहते। चैन वहां भी नहीं था। गांव में जब भी कोई अपराध होता तो शक 'मांगबाड़ा' पर ही जाता। शर्म की बात यह कि मानव-मात्र के अधिकारों की सुरक्षा का दावा करने वाली औपनिवेशिक सरकार ने पूरी 'मांग' जाति को 'क्रिमिनल ट्राइब एक्ट-1871' के अंतर्गत अपराधी घोषित किया हुआ था। कुछ 'समझदार' किस्म के ग्रामीण किसी 'मांग' को ही गांव की चौकीदारी सौंप देते थे। कहीं-कहीं यह कहावत भी चलती थी कि मांग के घर में आटे का बर्तन भले खाली हो, दीवार पर बंदूक जरूर टंगी होती है।

अन्ना के पिता मुंबई में एक अंग्रेज के घर माली का काम करते थे। बाकी परिवार गांव में रहता था। भाऊराव नौकरी करते थे, इस कारण बाकी सजातीय परिवारों की अपेक्षा उनकी आर्थिक हैसियत थोड़ी अच्छी थी। फिर भी जीवन संघर्षमय था। भाऊराव बेटे को पढ़ाना चाहते थे। एक बार छुट्टी लेकर गांव पहुंचे तो अण्णा की मां ने उनका स्कूल में दाखिला कराने की सलाह दी। लेकिन स्कूल मास्टर कुलकर्णी 'अपराधी' जाति के बालक को दाखिला देने को तैयार न था। काफी अनुनय-विनय के बाद वह राजी हुआ। फिर भी जाति-द्वेष बना रहा। अपमान और तिरस्कार भरे माहौल में अण्णाभाऊ ने कुछ दिन जैसे-तैसे काटे। शीघ्र ही उनका स्वाभिमानी मन वहां से ऊब गया। आखिर प्राथमिक शिक्षा पूरी होने से पहले ही, स्कूल को हमेशा के लिए अलविदा कह, वे जीवन की पाठशाला में भर्ती हो गए। उसके बाद कुछ दिन यायावरी और सिर्फ यायावरी चली। जो सीखा जीवनानुभवों से सीखा। जितना सीखा उतना समाज को लगातार लौटाते भी रहे।

उन दिनों मनोरंजन का प्रमुख साधन गाना-बजाना था। अण्णा का दिमाग तेज था। याददाश्त गजब की। बचपन से ही अनेक लोकगीत उन्हें उन्हें कंठस्थ थे। वे गा-बजाकर अपना और दूसरों का मनोरंजन करते। खेल ही खेल में यदा-कदा कुछ नया भी रच देते थे। यही नहीं, वे तलवार, भाला, दांडपट्टा, कटार आदि चलाने में भी सिद्धहस्त थे। इन हथियारों का प्रयोग अवसर विशेष पर शौर्यकला का प्रदर्शन करने के लिए किया जाता था। असल में वे सामंतों के मनोरंजन का साधन थे। वैभव और शौर्य लुटा चुके जमींदार, सामंत शौर्यकलाओं का मंचन देखकर ही आत्मतुष्ट हो जाया करते थे। बात-बात पर न्याय, नैतिकता, धर्म और संस्कृति की दुहाई देने वाले पंडितजन, जाति के नाम पर आदमी-आदमी में भेद के सवाल पर चुप्पी साध जाते थे।

उन दिनों देश में स्वाधीनता आंदोलन की गर्मी थी। क्रांतिकारी गतिविधियों में तेजी आई हुई थी। अंग्रेजों का भारतीयों पर संदेह बढ़ता ही जा रहा था। ऊपर से 1930 के दशक की भीषण आर्थिक मंदी का असर। एक दिन भाऊराव को नौकरी से हाथ धोना पड़ा। हताश-निराश भाऊराव गांव पहुंचे। यह सोचकर कि वहां जैसे बाकी लोग जीते हैं, वैसे वे भी दिन बिता लेंगे। लेकिन गांव पहुंचते ही एक नई आफत से सामना हुआ। उस वर्ष पूरे महाराष्ट्र में सूखा पड़ा था। अकाल जैसे हालात बन चुके थे। उन दिनों मुंबई औद्योगिक नगरी के रूप में तरक्की कर रही थी। लोग रोजगार की तलाश में उसकी ओर आ रहे थे। रोजी-रोटी के सवालों से जूझ रहे भाऊराव साठे ने भी मुंबई जाने का फैसला कर लिया। मगर किराये के लिए जरूरी पैसे उनके पास न थे। बस मुंबई पहुंचने की ललक थी, जो देखते ही देखते उनका संकल्प बन गई। किराये का इंतजाम न हुआ तो परिवार को साथ ले, एक दिन पैदल ही मुंबई की ओर निकल पड़े। गांव-गांव भटकते, खाते-कमाते, पैदल चलते-चलते पूरा परिवार किसी तरह पूना पहुंचा। वहां वे लोग एक ठेकेदार के लिए पत्थर तोड़ने का काम करने लगे। अण्णा भी काम में उनकी मदद करता। लगातार मेहनत से वह कमजोर पड़ने लगा था। ठेकेदार अपने मजदूरों को बंधुआ समझता था। आखिरकार एक पठान की मदद से भाऊराव परिवार को लेकर वहां से निकल लिए। आगे फिर वही पैदल यात्रा। वही संघर्ष और जहालत से भरा जीवन। वाटेगांव से मुंबई करीब 255 किलोमीटर था। इस दूरी को पैदल पाटने में ही दो महीने गुजर गए।

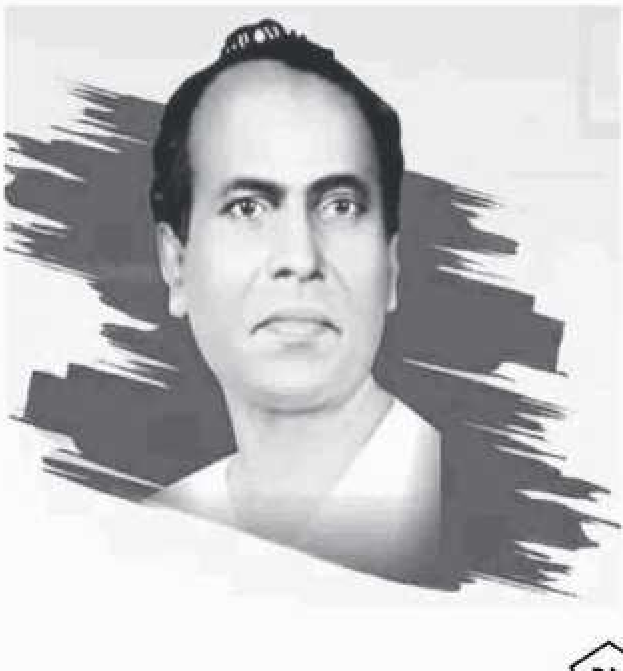

आज के युग में अण्णाभाऊ साठे की आवश्यकता

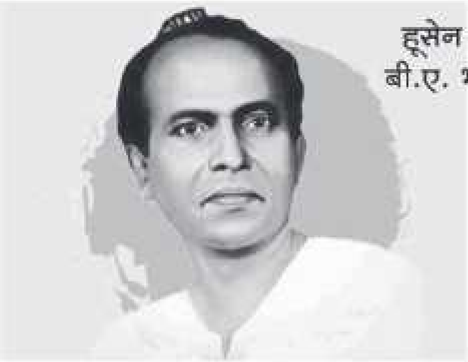

हूसेन बाळापूरे
बी.ए. भाग - ३

अण्णाभाऊ साठे अपने जीवीत काल मे ही एक ऐतिहासिक व्यक्तीत्व बन गये थे । उस मकान की उचाई खुली थी, जहा पहूचने मे अनेक शतको का समय किसी सामान्य व्यक्तित्व को लगेगा । अण्णाभाऊ की जीवनी एक ऐसी जीवन गाथा है, जिसे सुनने पर भी कोई भी दंग रह जाये। साधारण से भी नगन्य समाज के प्रतिनिधी होने पर भी, जिस प्रकार उन्होंने अपने चरित्र को ढोया और काबिलियत की एक तासिर बने वो एक हतप्रभ बना देनेवाली बात थी । जाती से क्षुद्र होने की विवशता, जटीलता और जडता भारतीय समाज को खोकला कर देती तो है ही, पर उसमे जीवन जीनेवालों को रहरहकर कुरेद देती है । इस अपमान जनक व्यवस्था मे जीते हुए भी अण्णाभाऊ ने जो आसमान जैसी वैचारिकता, व्यवहारिकता प्राप्त की थी, वो दरअसल बेजोड संघर्षशील होने के उनके व्यक्तीत्व के अनेको विशीष्टता मे एक थी । समाज विशेषतः भारतीय समाज जिस परिमाणो मे परंपरा और प्राचीनता से ढलवाया गया हुआ था उसे अकेलेही लांघना उनके लिये किसी भी प्रकार से आसान नही था । इस व्यवस्था के विरुध्द उनकी सहाय्यता की तो साहित्य ने । अभिजात कहे जानेवाले साहित्य की उपेक्षा कर वंचित, दलितो अछूतो का दर्द सिचनेवाले साहित्य की रचना उनका जनआंदोलन से भी जोडती । ये उनकी मुखर जनवादी प्रवृत्ती उस समाज की प्रतिध्वनी थी, जो मुलरूप से इस देश की वास्तविकता थी । यहा उनका स्थान इसी कारणवश अभिजात्यता से विलग विशेषता रखता और जनप्रिय रहता । उनकी इसी यादो को संजोये हूये हम समाज देश की विभिषीका से सचेत रहते, एक उन्नत व्यक्तित्व की अभिलाषा कर सकते है ।

याद अण्णाभाऊ की......

कु. राणी डांगरकर
बी.ए. भाग - ३

हजारो वर्षो की श्रृंखला भेद
दिन रात कर अछूतो की सेवा
अण्णाभाऊ साठे, आपने हमे समझाया
की राष्ट्रभक्ती क्या है ?

विद्रोह का नारा बुलंद कर
शब्दो का भंडार खोल
आप फुंक देते ज्वाला जीवन में
जो जला देती सत्ता के अहंकारी गलियारों को

आपने सवारा एक पल के प्रकाश को
जो था अंधकार का विनाशी
ढह जाते बडे बडे शोषणकारीयो के टिले
जब हम सुनते आपका एल्गार

ना था स्वार्थ, ना थी किसी चिज से माया
आप तो सिर्फ जिये नयी दुनिया के लिये
जो दिखाई देती आपके असीम इरादों मे
हमने देखी उनकी झांकी आपकी आवाज में

आपके परछाई की फिरसे आन पडी
जरुरत है इस युग मे उस सम्मान की
जो कहती है हर आदमी एक समान
नही कोई पिछडा, ना कोई धनवान

अण्णाभाऊ आपकी बाते हमे जगाती
उस निंद से जो है काले पत्थर समान
आपकी राह पे जब चले हम
तो संपूर्ण विश्व में हम पायेंगे सम्मान

अण्णाभाऊ : एक दिपस्तंभ

कु. दिव्या जाधव
बी.ए. भाग - २

आधुनिक मराठी साहित्य का अध्ययन अगर किया जाये, तब हमे ये ग्यात होता है की विश्वस्तर पर दर्जात्मक पोहोच रखनेवाले माहिर साहित्यकारो मे एक अगर किसीका नाम रखा जा सकता है, तो वो अण्णाभाऊ साठे का है । कथा, कविता, उपन्यांस, यात्रावृत्त, नाटक इन सारे साहित्य प्रकार मे अपनी छाप छोडनेवाले अण्णाभाऊ एक महत्वपूर्ण साहित्यकी थे । महाराष्ट्र की श्रृंगारीक तमाशा मंडली और लावणी के भाव को उन्होंने बखुबी तरीकेसे आंदोलन की शक्ल मे तबदील कर दिया और जनआंदोलन के प्रमुख केंद्र का लोकप्रिय दर्जा हासिल करवाया । ये उनकी विशेषता थी । इस स्तवन के बजाए मजदुर और गणेश स्तवन के बजाये मातृभूमी का जयघोष उन्होंने प्रारंभ किया । इन परिवर्तनो को जनता ने भी सराहा और स्विकृत किया । अण्णाभाऊ के साहित्य मे मानवी समुदाय की जो संवदेना रखने की जो बात है, वो उनको जाती, धर्म, पक्ष एवं देश के सिमाओं के परे पहोचाती थी । उनको दलित लेखक, कम्युनिस्ट लेखक, मांग जाती के लेखक कहना उनका अपमान है । वे मानवतावाद के पुरस्कर्ता थे और आखिर तक रहे । माओ के क्रांतीमार्च में शामिल जनता को वे सरहाना करते, स्टालिनग्राद के क्रांतीकारी भाईयों का सलाम करते और उसी समय मुंबई के मजदूर, किसान एवं संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन मे शामिल कार्यकर्ता के बारे उसी प्रखर भाव मे शामिल कार्यकर्ता के बारे मे उसी प्रखर भाव मे व्यक्त होते थे । अण्णाभाऊ कभी भी तानाशाही के समर्थ मे नही थे । तानाशाहो के खिलाफ उनकी कलम तेजतर्रार बिजली बनके गिरती थीं । वो लोकतंत्र पर अनुपम निष्ठा रखनेवालो मे से एक थे । वे केवल लेखक नही अपितू समाजचिंतक भी थे और व्यवस्था परिवर्तन के लिए साहित्य थे उनकी अहम भुमिका रही । इस महान व्यक्तित्व को मेरा सादर प्रणाम ।

प्रकाश के अग्रदूत अण्णाभाऊ साठे

कु. आचल मराठे
बी.ए. भाग - ३

अण्णाभाऊ, अपने आप मे जलती मशाल थे । उन्होंने समाज को सुधारणावाद के रास्ते पर छाये हुये अंधेरे को संघर्ष से छटाने को उकसाया और प्रकाश की राहे उनके जीवन मार्ग मे तय कर रख दी । उनकी यह मुखर, झुझारु व्यक्तीत्व की प्रवृत्ती उन्हे कभी भी अपने लक्ष्य से भटकाती नही थी । सामान्य से सामान्य परिस्थितीयो मे भी वे अपने अंदर के हितैषी भाव को ओझल न होणे देते । किसान मजदूर ये दोनो वर्ग उनके विचार के केंद्र रहे । किसान की खस्ता हालत, मजदूर वर्ग की गरिबी उनको बहुत खलती । वे बारबार उनके प्रश्नो को अपने साहित्य, रचना मे दोहराते रहते । पिछडे हुये समाज से तालुकात रहने के कारण उन्हे उनकी भिषण वास्तविकता का सच्चा ज्ञान था । इसिके चलते वो हमेशा इन वर्गो की बात कहते, सुनाते और लड पडते । सत्ताधिश, आत्मलोभी, मौकापरस्त समाज के उन वर्गो के खिलाफ जो इस शोषणकारी व्यवस्था को अंजाम देने के लिये कृतसंकल्प थे । यही बात उनको आम जनता के बिच लाके खडी कर देती थी और लोग उनका कहा, सुना मानते थे । इसी भावनिकता के चलते उन्होंने अपने जीवन मे कई आंदोलनो मे खुद को झोक दिया । एक कार्यकर्ता की जीवनी उन्होंने अपनी परिवेष मे ढाल के कभी रास्तो पर, कभी सरकारी जेलो मे, कभी किसी झुग्गी बस्ती मे तो कभी कभार बिना भुक प्यास के उन्होंने जन आंदोलन का नेतृत्व किया । उनका ये अहम मानना था की, जबतक किसान, मजूदर वर्ग खुशहाल जिंदगी नहीं जी पाता तबतक देश कभी भी प्रगती के पथ पर अग्रेसर नहीं हो पायेगा । उनकी यही पिडा उनके स्वर और शब्दों मे व्यक्त होती थी और उनका झुकाव उन सब के खिलाफ संघर्ष करके विजय प्राप्त करने के उत्साहीत था । उनका चिंतन अपने आप मे विशाल काय महासागर के समान करुणा, दया और मानवतावाद से भरा

हुआ था । इस महासागर की अंतीम प्रेरणा संपूर्ण मानव समुदाय की उन्नती थी । उनके पोवाडों, लावणी, गीतों एवं साहित्यीक कृतिये इसीकी परिचालक थी । उनका झुकाव समाजवाद से लेकर आंबेडकरवाद तक जो रहा वो इसिके चलते रहा की मानवीय विभिषीका दुःखो से मुक्तता प्राप्त कर इस दुनियों को शोषणमुक्त, अभिव्यक्ती से लाभान्वित कर सुखों को प्राप्त कर सके । अण्णाभाऊ साठे का समय भारत के स्वतंत्रता पूर्व संध्या और स्वतंत्रता के प्रकाश को सामने से देखनेवाला युग था । उस युग की अपनी त्रासदी थी, जो वे अपने रचनाशिल्प मे प्रदर्शित करते । इस युग में जीन बातों को उन्होंने महत्व दिया । उनमें भुकमरी, गरिबी, दास्यता, शोषण की भरमार थी । यही उनकी जीवन से भी परिलक्षीत होनेवाली बात थी । अण्णाभाऊ ने इस वास्तविकता को समझा और इसके चलते वे सक्रिय रुप से उन उद्दीष्टों को प्राप्त करने के लिए लडे जिन्हें आधुनिक युग मे भारत जैसे देश मे स्थान के लिये कोई विकल्प नही थी । इसी को ध्यान मे सदैव रख अण्णाभाऊ एक ज्वलंत अग्नीत्व की मशाल सी बन गये और उनके विचारधाराओ के पथ मे आनेवाले सभी को उन्होंने अपने प्रकाश से अंतीम लक्ष्य तक पहूंचाने का प्रयास किया ।

सलाम : क्रांतीकारी अण्णाभाऊ को

कु. श्रद्धा काळे
बी.ए. भाग - ३

ज्वलंत थी काया उनकी, था अभेद उनका आत्मविश्वास
अग्नीपथ के राहबर, वे थे अडीग पत्थर समान
तमाम काली परछाईया चाहती, उनका है करना विनाश
वे सुर्य किरणो की तरह, आते उभर के उन्नत प्रकाश
वादा खिलाफी करनेवाले, भ्रष्टाचार मे लिप्त रहनेवाले
इनका करना था विनाश, अकेले चल पडे ना थे रुकनेवाला
गरीब असहाय पडितों से , थी उनकी बडी हमदर्दी
दमनकारीयों का दमन करने की थी उनकी जरुरी
जबजब विघ्न आते, ना पछताते ना घबराते
तुफान लेके शब्दों का, बडे बडे दानवो को डराते
जब चलते सडको पर, तब शंख फुंकते क्रांतीका
आम से खास तक,सब मिल होवे मोर्चा एकता का
कलम उनकी जैसे विद्युतलता,ध्वस्त हो उठती पीडा
उनकी किताबे है संघर्ष प्रतिक, जो गुम जाओ हो लो पथिक
चरित्र उनका विशालसा, न था कोई काला दाग
रहते थे साधारण से, करते रहते न्याय का प्रतिवाद
आज के युग मे ना कोई, ना किसीसे उनकी समानता
थे वह उस युग के पुरुष, जो उनका इतिहास बनाता
हम शीश झुकाते, करते अविरत प्रणाम
अण्णाभाऊ आपके वजह से, पिछडो को मिला जीवनदान

क्रांती की मशाल अण्णाभाऊ

इकराम शेख
बी.ए. भाग - ३

दिन दलितो के थे आप उध्दारक
समर्पित कर दिया जीवन अपना ।
पिछडो के उज्वल भविष्य के लिये आपने,
कर दिया समाज को सचेत
की अब नही सह जायेगा अन्याय और
जातीयता से उभरी आंतक की शाही ।
उखाड फेकी आपने दास्यता की काली जंजीर
और दफन कर दी झुठे अहंकार की प्रभुत्व भावना ।
शब्दो से निकलते हुये एल्गार से,
आपने छेडा युध्द उस विजय तिलक के लिए
जो दर्शाता दास्यमुक्ती की सुबह ।
जनजन घुमघूम, काटो के पथचूम,
आपने दिया नारा संपूर्ण मानव उध्दार का,
और हो गये आम जनता के 'शाहीर'
तानाशाहे की रीढ टुटी आपकी आवाज से,
बाबासाहेब की पुकार सुनी आपके अंदाज से ।
हो गये आप अमरत्व को प्राप्त,
जाग उठता हर कोई जब होती आप की बात ।
पावन हो गई आज 'महाराष्ट्र' की धरती,
अब अन्याय के विरुध्द घर घर होती क्रांती ।

English Section

Annabhau Sathe

Ku. Harshali Sanjay Pusande
B.A. II

Tukaram Bhaurao Sathe (1 August 1920 – 18 July 1969), popularly known as Annabhau Sathe, was a social reformer, folk poet, and writer from Maharashtra, India. Sathe was a Dalit born into the untouchable Mang community, and his upbringing and identity were central to his writing and political activism.

Sathe was a Marxist-Ambedkarite mosaic, initially influenced by the communists but he later became an Ambedkarite. He is credited as a founding father of 'Dalit Literature'

Early Life :

He was born on 1st August 1920, in Wategaon village, part of present-day Maharashtra's Sangli district, to a family that belonged to the untouchable Matang caste. Members of the caste used to play traditional folk instruments in Tamasha performances.

Annabhau Sathe did not study beyond class four. He migrated from Satara to Bombay, present-day Mumbai, in 1931, on foot, over a period of six months, following a drought in the countryside. In Bombay, Sathe undertook a range of odd jobs.

Writings :

Sathe wrote 35 novels in the Marathi language. They include Fakira (1959), which is in its 19th edition and received a State Government award in 1961. It is an interesting novel which tells the story of the protagonist; the stout young guy, named Fakira, his feat, his crusading for the rights of people of his community in the British Raj and his enmity towards the evil forces in the village. However, the cause from where the story progresses is the religious practice or ritual called 'Jogin' which gives a way to further actions.

Politics :

Sathe was initially influenced by communist ideology. Together with writers such as D. N. Gavankar and Amar Shaikh, he was a member of Lal Bawta Kalapathak (Red Flag Cultural Squad), the cultural wing of the Communist Party of India, and a Tamasha theatrical troupe that challenged government thinking. It had been active in the 1940s and, according to Tevia Abrams, was "the most exciting theatrical phenomenon of the 1950s" before communism in India generally fragmented in the aftermath of independence.

He said that "Dalit writers are entailed with the responsibility of liberating and shielding Dalits from the existing worldly and Hindu tortures as the long standing conventional beliefs cannot be destroyed instantly.

Legacy :

Sathe has become an icon to Dalits, and especially the Mang caste. The Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation was established in 1985 to further the cause of the Mang people, and women in local branches of the Manavi Hakk Abhiyan (Human Rights Campaign, a Mang-Ambedkarite body) organise jayanti (processions) in his name and those of Babasaheb Ambedkar and Savitribai Phule. Political parties, such as the Indian National Congress and the Bharatiya Janata Party-Shiv Sena alliance, have attempted to appropriate his image as a means of drawing electoral support from the Mangs.

Sathe was commemorated with the issue of a special postage stamp by India Post on 1 August 2002. Buildings have also been named after him, including the Lokshahir Annabhau Sathe Smarak in Pune and a flyover in Kurla.

Annabhau Sathe : A Social Reformer

Ku. Ankita Sudhir Dhavane
B.A. II

Annabhau Sathe was a social reformer and writer from Maharashtra, India. Annabhau Sathe was born in the village of Wategaon near Sangli in a family belonging to the Matang community. (The community has been identified by the Indian government as a scheduled caste.)

Poverty had prevented Annabhau from obtaining formal education. His brother Shankar bhau recounts in his biography of Sathe, titled Majhe Bhau Annabhau (My brother Annabhau), that the family members worked as laborers at the site of Kalyan tunnel when it was being constructed. Despite lack of formal education, Annabhau Sathe wrote in Marathi 35 novels, one among which was Fakira (1959). Fakira, which is currently in its 19th edition, received a state government award in 1961.Vaijanta is the remarkable one.

There are 15 collections of Annabhau Sathe's short stories. A large number of his short stories have been translated into many Indian and as many as 27 non-Indian languages. Besides novels and short stories, Annabhau Sathe wrote a play, a travelogue on Russia, 12 screenplays, and 10 ballads (powade in Marathi).

Annabhau Sathe wrote directly from his experiences in life, and his novels celebrate the fighting spirit in their characters who work against all odds in life. Lok Rajya, a Maharashtra state government fortnightly, published on November 1, 1993, a special commemorative issue concerning Annabhau Sathe. The state government also issued in 1998 a collection of his works under the title Lokshahir Annabhau Sathe Nivadak Sahitya. (Selected works of Lokshahir Annabhau Sathe).

To generate social awareness, he organized stage performances of powade (Ballad) and tamasha (Spectacle), ethnic dances chiefly performed by women, which are popular in rural Maharashtra. He produced 14 tamasha shows. In the late 1940s, the then Home Minister of the Bombay state government Morarji Desai had banned tamasha shows, but Annabhau Sathe courageously defied the ban by renaming them as lokanatya. People in Maharashtra conferred the epithet Lokshahir on Annabhau Sathe.

Sathe was an important mobilizer in the Samyukta Maharashtra Movement. He used the medium of powade to great effect in that movement. Annabhu sathe was the member of Matang Samaj Community at Satara and Sangli districts of Maharashtra. Annabhau Sathe lived a life of destitution. After spending 22 years in a Ghatkopar slum, Sathe moved to a modest house in Goregaon which the State Government provided him in 1968, one year before he died on 18th July 1969.

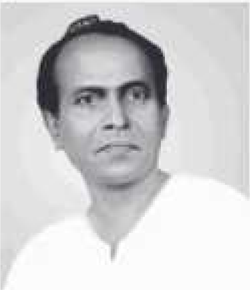

Annabhau Sathe

Ku. Monika Ganesh Jadhao
B.A. I (Sem. I)

Tukaram Bhaurao Sathe (1 August 1920 – 18 July 1969), popularly known as Annabhau Sathe, was a social reformer, folk poet, and writer from Maharashtra, India. Sathe was a Dalit born into the untouchable Mang community, and his upbringing and identity were central to his writing and political activism. Sathe was a Marxist-Ambedkarite mosaic, initially influenced by the communists but he later became an Ambedkarite. He is credited as a founding father of 'Dalit Literature'

Politics :

Sathe was initially influenced by communist ideology. Together with writers such as D. N. Gavankar and Amar Shaikh, he was a member of Lal Bawta Kalapathak (Red Flag Cultural Squad), the cultural wing of the Communist Party of India and a Tamasha theatrical troupe that challenged government thinking. It had been active in the 1940s and, according to Tevia Abrams, was "the most exciting theatrical phenomenon of the 1950s" before communism in India generally fragmented in the aftermath of independence. He was a significant figure also in the Indian People's Theatre Association, which was a cultural wing of the Communist Party of India, and in the Samyukta Maharashtra Movement, which sought the creation of a separate Marathi-speaking state through a linguistic division of the extant Bombay State.

Sathe shifted toward Dalit activism, following the teachings of B. R. Ambedkar, and used his stories to amplify the life experiences of Dalits and workers. In his inaugural speech at the first Dalit Sahitya Sammelan, a literary conference that he founded in Bombay in 1958, he said that "The

earth is not balanced on the snake's head but on the strength of Dalit and working-class people," emphasising the importance of Dalit and working-class people in global structures. Unlike most Dalit writers of the period, Sathe's work was influenced by Marxism rather than Buddhism. He said that "Dalit writers are entailed with the responsibility of liberating and shielding Dalits from the existing worldly and Hindu tortures as the long standing conventional beliefs cannot be destroyed instantly."

Writings :

Sathe wrote 35 novels in the Marathi language. They include Fakira (1959), which is in its 19th edition and received a State Government award in 1961. It is an interesting novel which tells the story of the protagonist; the stout young guy, named Fakira, his feat, his crusading for the rights of people of his community in the British Raj and his enmity towards the evil forces in the village. However, the cause from where the story progresses is the religious practice or ritual called 'Jogin' which gives a way to further actions. There are 15 collections of Sathe's short stories, of which a large number have been translated into many Indian and as many as 27 non-Indian languages. Besides novels and short stories, Sathe wrote a play, a travelogue on Russia, 12 screenplays, and 10 ballads in the Marathi powada style.

Sathe's use of folkloric narrative styles like powada and lavani helped popularise and make his work accessible to many communities. In Fakira, Sathe portrays Fakira, the protagonist, revolting against the rural orthodox system and British Raj to save his community from utter starvation. The protagonist and his community are subsequently arrested and tortured by British officers, and Fakira is eventually killed by hanging.

The urban environment of Bombay significantly influenced his writings, which depict it as a dystopian milieu. Aarti Wani describes two of his songs – "Mumbai Chi Lavani" (Song of Bombay) and "Mumbai cha Girni Kamgar" (Bombay's Mill-hand) – as depicting a city that is "rapacious, exploitative, unequal and unjust".

Annabhau Sathe....

Ku. Sharda Vinesh Chavhan
B.A. I

Annabhau sathe is india's first famous author. His works include Hindi, Gujrati, Oriya, Bengali, Tamil, Malayalam, Indian, Russian, Czech, Polish, English, French.

Annabhau Sathe has also written 13 collection of Short stories, 35 novels & Shahiri (a form of poem), 15 ballads, travelogue.

Annabhau Sathe was born as Tukaram Bhaurao Sathe. Annabhau Sathe was born on August 1, 1920 and died on July 18.

Annabhau Sathe has made a lot of progress in his life from birth to death. Annabhau Sathe has made a name for himself in history. Annabhau Sathe was a great writer through his writings. Annabhau Sathe brought his literature to the people politically, socially and socialist. Today we see that the writing of Annabhau Sathe are being taught to today's children. Annabhau Sathe treatment and introduction to his writing and political activism.

Annabhau Sathe has written 35 novels in marathi including Fakira. Annabhau Sathe's has won an award. Annabhau Sathe portrays the heroic Fakira who revolved against the rural consecutive system and the British rule to save the community from complete back starvation. Tukaram Bhaurao alias Annabhau Sathe was famous and only as a Shahir folk poet but also a writer who handled short story and novel poems efficiently and effectively. He brought honour and status to the Folk art of tamasha. He used the form of poetry like Povada, Lawani and Song to propogate his social ideas among the population of common workers. He made people aware of political issues in maharashtra before and after the independence.

His contribution made through his work as a shahir during the Sanyukta Maharashtra Movement and Goa Mukti Sangram is particularly significant. We find Annabhau Sathe's first hand experience of the down trodden sections of rural dalit and women folk reflection in his literature. while urban and upper class society was being portrayed in the dominant novels of N.S. Phadke and V.S. Khandekar. Annabhau Sathe brought in the dominant novels of the reflection of the poor, rural and suffering communities in marathi literature.

He was successfully deals with the theme of adventure in his novels. In his most celebrated novel Fakira, He has presented the adventurous life story of his real life uncle Fakira Ranoji Mang. However he has dealt with the tale of a young man who sacrified his life in the freedom struggle and his beloved.

Annabhau Sathe was called a socialist author because he connected his writings to social movements. His social commitment to the problems of working class population is reflected. Particularly in all his writings. He has clarified his literacy stand in the introduction to his novel Vaijaynta : Before beginning to write I have learnt the principle that the artist who cares for the people is taken care of in return by himself. He strongly believes in the conflicts of the people. He was of the opinion that his country should be happy, civilized, full of prosperity and equality and Maharashtra should become an earthly paradise.

You cannot see the truth in life just by using the eyes of imagination and igenuity. Your heart has to catch it. Whatever a writer's eyes see may not necessarily help the writer on the contrary it may betray him. I Strongly believe that this earth is not held in balance on the palms of Dalits. I am trying to portray the lives of Dalit. Peoples with honesty and conviction. Mumbaichi lavani that Annabhau Sathe has written was quite famous in those days. He captured the paradox and absurdity between the poverty and affuence in the city along with his many other forms.

Annabhau Sathe did not study beyond class four. He migrated from Satara to Bombay present day Mumbai in 1931, on foot over a period of six months following a drought in the country side. In Bombay sathe undertook a range of odd jobs.

Sathe has become an icon to Dalits and especially the mang caste. The Lokshahir Annabhau Sathe Development corporation was established in 1985 to further the cause of the Mang people.

Annabhau Sathe

Sahitya Samrat Annabhau Sathe Literacy Awakening special issue 2020-21

Ku. Sapana Vasudeo Chavhan
B.A. I

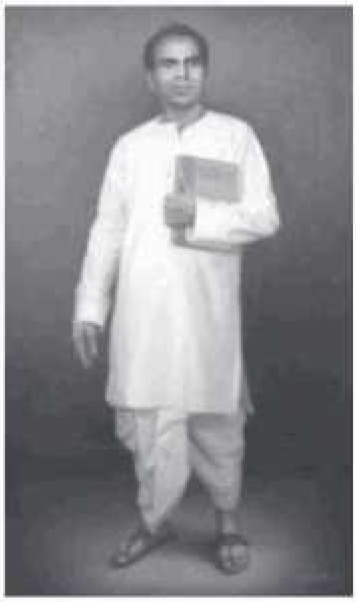

Born	:	*Tukaram 1 August 1920 Watega on Sangli*
Died	:	*18 July 1969 (Aged) Mumbai*
Nationality	:	*Indian*
Other Names	:	*Sahitya Samrat Annabhau Sathe*
Occupation	:	*Social Reformer*
Known for	:	*Novelist, Poet, Film Story Writer*
Notable Work	:	*Sanyukt Maharashtra Movement*

Early Life :

He was born on 1 August 1920, in Wategaon village, part of present-day Maharashtra's Sangli district, to a family that belonged to the untouchable Matang caste. Members of the caste used to play traditional folk instruments in Tamasha performances. Annabhau Sathe did not study beyond class four. He migrated from Satara to Bombay, present-day Mumbai, in 1931, on foot, over a period of six months, following a drought in the countryside. In Bombay, Sathe undertook a range of odd jobs.

Writings :

Sathe wrote 35 novels in the Marathi language. They include Fakira (1959), which is in its 19th edition and received a State Government award in 1961. It is an interesting novel which tells the story of the protagonist; the stout young guy, named Fakira, his feat, his crusading for the rights of people of his community in the British Raj and his enmity towards the evil forces in the village.

However, the cause from where the story progresses is the religious practice or ritual called 'Jogin' which gives a way to further actions. There are 15 collections of Sathe's short stories, of which a large number have been translated into many Indian and as many as 27 non-Indian languages. Besides novels and short stories, Sathe wrote a play, a travelogue on Russia, 12 screenplays, and 10 ballads in the Marathi powada style.

Sathe's use of folkloric narrative styles like powada and lavani helped popularise and make his work accessible to many communities. In Fakira, Sathe portrays Fakira, the protagonist, revolting against the rural orthodox system and British Raj to save his community from utter starvation. The protagonist and his community are subsequently arrested and tortured by British officers, and Fakira is eventually killed by hanging.

The urban environment of Bombay significantly influenced his writings, which depict it as a dystopian milieu. Aarti Wani describes two of his songs – "Mumbai Chi Lavani" (Song of Bombay) and "Mumbai cha Girni Kamgar" (Bombay's Mill-hand) – as depicting a city that is "rapacious, exploitative, unequal and unjust".

Politics :

Sathe was initially influenced by communist ideology. Together with writers such as D. N. Gavankar and Amar Shaikh, he was a member of Lal Bawta Kalapathak (Red Flag Cultural Squad), the cultural wing of the Communist Party of India and a Tamasha theatrical troupe that challenged government thinking. It had been active in the 1940s and, according to Tevia Abrams, was "the most exciting theatrical phenomenon of the 1950s" before communism in India generally fragmented in the aftermath of independence. He was a significant figure also in the Indian People's Theatre Association, which was a cultural wing of the Communist Party of India, and in the Sanyukta Maharashtra Movement, which sought the creation of a separate Marathi-speaking state through a linguistic division of the extant Bombay State.

Sathe shifted toward Dalit activism, following the teachings of Dr. B. R. Ambedkar, and used his stories to amplify the life experiences of Dalits and workers. In his inaugural speech at the first Dalit Sahitya Sammelan, a literary conference that he founded in Bombay in 1958, he said that "The earth is not balanced on the snake's head but on the strength of Dalit and working-class people," emphasising the importance of Dalit and working-class people in global structures. Unlike most Dalit writers of the period, Sathe's work was influenced by Marxism rather than Buddhism. He said that "Dalit writers are entailed with the responsibility of liberating and shielding Dalits from the existing worldly and Hindu tortures as the long standing conventional beliefs cannot be destroyed instantly."

Legacy :

Sathe has become an icon to Dalits, and especially the Mang caste. The Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation was established in 1985 to further the cause of the Mang people, and women in local branches of the Manavi Hakka Abhiyan (Human Rights Campaign, a Mang-Ambedkarite body) organise jayanti (processions) in his name and those of

Ambedkar and Savitribai Phule. Political parties, such as the Indian National Congress and the Bharatiya Janata Party-Shiv Sena alliance, have attempted to appropriate his image. Sathe was commemorated with the issue of a special postage stamp by India Post on 1 August 2002. Buildings have also been named after him, including the Lokshahir Annabhau Sathe Smarak in Pune and a flyover in Kurla.

References :

Jamdhade, Dipak Shivaji (June 2014). "The Subaltern Writings in India: An Overview of Dalit Literature".

Annabhau matured the purpose of literature to serve the Dalit Cause

Ku. Janvi Kiran Shinde
B.Com. III

Year 2020 is a memorable one in the rich archive of Dalit history. It is the centenary of India's powerful voice, Tukaram Bhaurao alias Anna Bhau Sathe. Anna Bhau, a literary invention that came out of the roughened parts of Dalit bastis, was born to landless peasants on August 1, 1920, in the segregated ghettos of Maangwada, an abode of the Maang castes in Wategaon, Sangli district of Maharashtra.

Anna Bhau's writing decentered the universe and politicised the human expression. He was one of the earliest Indian writers to have braved the waters of political fiction. His characters were highly speculative and not lofty. They were dark and polemical. They were there to change the material condition. And the time for that was now. It was not meant to be kept hanging like one of those patient characters of leisure in romantic novels.

Whatever Anna Bhau experienced he shaped it in words. His writing was one of the experienced. His award-winning novel, Fakira, dedicated to Dr Babasaheb Ambedkar, depicted a strong character of the Maang community. It was through these efforts that Anna Bhau found a way to demonstrate to the world the unique ability of his community that was skillful, hardworking, industrious, artistic and deeply religious.

Famous Quotes of Annabhau Sathe

1. "Being average means to settle for less than you truly want and are capable of, and to struggle for your entire life."

2. "She says you're not awake until you're actually out of bed and standing up"

3. My boy, the 'quenelles de sole' were splendid, but the peas were poor. You should shake the pan gently, all the time, like this.

4. "Now the whole world hears or shall hear, surely shall hear, at the last. Though men delay & doubt & faint & fail. That promise faithful : "fear not little flock ! It is your father's will and joy to give to you, the kingdom !"

ANNABHAU SATHE

Great poet and writer

who used literature & Cultural campaigns as a tool for social change

Sk. Samir Sk. Ayyub
B.Sc. I

Annabhau Sathe was a leading personality and a great poet and a writter in the social change movement in Maharashtra influence by Phuley-Shahu-Ambedkar

Annabhau Sathe was born in the village of Wategaon near Sangli in a family belonging to the Matang community. Matang were treated as untouchable in the Bramhinicals social order. Poverty abound by caste system prevented Annabhau from obtaining formal education. His brother Shankarbhau recounts in his biography of Sathe, titled Majhe Bhau Annabhau (My brother Annabhau), that the family members worked as laborers at the site of Kalyan tunnel when it was being constructed.

Despite lack of formal education, Annabhau Sathe wrote in Marathi 35 novels, one among which was Fakira (1959). Fakira, which is currently in its 19th edition, received a state government award in 1961.Vaijanta is the remarkable one. There are 15 collections of Annabhau Sathe's short stories. A large number of his short stories have been translated into many Indian and as many as 27 non-Indian languages. Besides novels and short stories, Annabhau Sathe wrote a play, a travelogue on Russia, 12 screenplays, and 10 ballads (powade in Marathi). Annabhau Sathe wrote directly from his experiences in life, and his novels celebrate the fighting spirit in their characters who work against all odds in life.

Lok Rajya, a Maharashtra state government fortnightly, published on November 1, 1993, a special commemorative issue concerning Annabhau Sathe. The state government also issued a collection of his works under the title Lokshahir Annabhau Sathe Nivadak Sahitya. (Selected works of Lokshahir Annabhau Sathe) in 1998.

To generate social awareness, he organized stage performances of powade and tamasha, ethnic dances chiefly performed by women, which are popular in rural Maharashtra. He produced 14 tamasha shows. In the late 1940s, the then Home Minister of the Bombay state government Morarji Desai had banned tamasha shows, but Annabhau Sathe courageously defied the ban by renaming them as lokanatya. People in Maharashtra conferred the epithet lok shahir on Annabhau Sathe.

Sathe was an important mobilizer in the Sanyukta Maharashtra movement. He used the medium of powade to great effect in that movement. Annabhu sathe was the member of Matang Samaj Society at Satara and Sangli districts of Maharashtra.

Annabhau Sathe lived a life of destitution. After spending 22 years in a Ghatkopar slum, Sathe moved to a modest house in Goregaon which the State Government provided him in 1968, one year before he died.

Annabhau Sathe decided to bring awareness among the masses against Brahminism which imposed untouchability and virtually compelled the deprived lot to take recourse to criminal and filthy occupations against the British Government which imposed the Criminal Tribes Act and subjected his community to harassment and against the forces of feudalism and capitalism which exploited his community and made life unbearable. He used his art and poetic genius in educating the masses.

ANNABHAU SATHE

'The Tiger of Warne' in poetry & Literature

"The Earth is not Balanced on the Snake's head
But on the strength of the Dalit & Working Class People"

Ku. Komal Sanjay Madankar
B.A. II

Warne ' In poetry & Literature :

The great shahir Annabhau Sathe who ignited the spark of revolution in his mind by chanting. This is the light given Annabhau's work on the occasion of this anniversary.

Born in Wategaon, Sangli :

Annabhau Sathe was born on August 1, 1920 at Wategaon in Valva taluka of Sangli district. Annabhau father's name is 'Bhaurao Sathe & Mother's name is Valubai Sathe.

Left school in a day and a half :

Due to caste system, poverty & discrimination. Annabhau could not get education. He dropped of school within a day and a half due to discrimination by all. Annabhau who learned only one and a half days of schooling. Later made a great contribution in the field of literature. He showed that intelligence is not a monopoly on the strength of his writing and talent.

Relaxed against exploitation & caste system :

Annabhau handled different types of literature. He made his mark in various fields like stories, Novels, Powade, Lavani, Drama, Folks, Verses, Songs. He raised his voice in literature against exploitation oppression & caste system.

Classical literature that transcends the boundaries of languages :

His characters 'Nilu mang Makul Mulani, Bhamkya, Phula, Nasru, Dada Nhavi' had driven the whole of Maharashtra crazy. His literature also transcended the boundaries of language. His stories and novels are not limited to Marathi but his literature has been translated into 14 Indian languages as well as foreign languages like German, Enlish, Czech, Polish, Russian etc.

Speech of Krantising Patil :

Hearing the speech of Krantisinha Nana Patil at the Retharaya Jatra in Satara, Annabhau Sathe was drawn into the freedom movement. The communist movement was strong at that time. After joining the movement organizing party meetings, wall painting, handbill distribution, marching, speaking in front of small and large gatherings, performing povada, folk songs. All these things became very popular in the communist circles

The flame of the United Maharashtra movement was kept burning :

Annabhau Sathe's contribution in the united Maharashtra Movement is great. Through his poetry, he kept the flame of the United Maharashtra Movement burning. His contribution to the liberation struggle of Goa is important.

Morarji Desai banned the play :

At the same time, the Morarji Desai government asked him,' Whose Mumbai is Mumbai ?' The play was banned. However, Annabhau and his Associates continued to experiment with the ban and set Maharashtra on fire. By writing the raucous song 'Mahi Maina', Annabhau gave vent to the general public's feelings about Mumbai.

Wound to change the world :

Annabhau's novel 'Fakira' was written by Dr. Babasaheb Ambedkar's Jhunjar was dedicated to writing. Annabhau praised Ambedkar's work by writing the song 'Jad Badal Ghaluni Ghaw, Sanguni gele maj Bhimrao'.

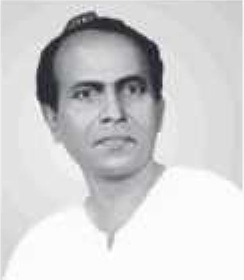

ANNABHAU SATHE

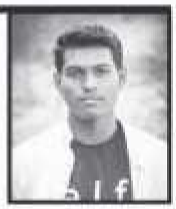

Shaikh Ikram Shaikh Ajis
B.A. III

Sathe, Annabhau: (August 1, 1920 - July 18, 1969). Written in various literary genres such as stories, novels, folk dramas, plays, screenplays, Lavani, Povade, travelogue, great Marathi writers of international renown. Annabhau was born in Wategaon in Sangli district to a neglected Matang community. His father's name was Bhau Sidhoji Sathe and his mother's name was Valbai. His original name was Tukaram. Place of birth Vategaon (Tal. Walwa, Dist. Sangli). He was not educated; However he gained literacy with effort. He came to Mumbai with his father in 1932. He did all the chores he could get, such as selling coal for a living, walking with the backs of peddlers, and getting a job as a sweeper at the Morbagh Mills in Mumbai. He saw the hard, miserable life of the workers in Mumbai. He also felt the fighting spirit of the workers after seeing the strikes and marches. In 1936, the leader of the Communist Party of India, Co. Under the influence of Shripad Amrit Dange, he became an active member of the Communist Party. In Mumbai, he listened to the speeches of many leaders from Dr. Babasaheb Ambedkar to Swatantryaveer Savarkar. He was also doing party work, but after the death of his father, all the responsibilities of the family fell on him and he returned to his village. There he started working in the theater of his cousin Bapu Sathe. Annabhau assimilated the initial stock of old chali from the spectacle. On his return to Mumbai, he got to read Maxim Gorky's literature. It was this literature that inspired him to write. It was the time of the 1942 movement. He took part in the freedom struggle, so the British government issued a warrant for his arrest. He came to Mumbai without paying the police, at the same time he met Shahir Amar Sheikh, It happened with Gawhankar. He had witnessed the quarrels between each other, the poor, the peasants, the persecuted poverty. At the same time, his long-distance genius, influenced by Maxim Gorky's literature, blossomed. At that time, along with the famous Marathi Lokshahir Amar Sheikh, Annabhau's name also started to be known as Lokshahir. His book 'Stalingrad's Pavada' was published in the magazine 'Party' in 1943. In 1944, with the help of Shahir Amar Sheikh and Gavhankar, he set up the 'Lal Bawta' art troupe. The band was banned by the government. His poems 'Amalner's Immortal Martyrs' and 'Punjab-Delhi Riot' were published in 1947. He had appealed to all progressive forces to come together and establish peace in the composition 'Punjab-Delhi Riot'. He picked up the spectacle to solve the class revolution. The spectacle of the dancer in the spectacle was removed and a rebellious rebellion erupted warning of the embers of heroism. Akelecha Morcha of the new era was built keeping the old story in mind. The show has seemed a bit unfocused in recent episodes. Instead, the group that greeted the labor force came out with great enthusiasm. Increasing the curiosity of the common man by adding true-false puzzles from the very beginning, he narrated the roar of tribals, Koli-Bhils, Mang-Mahar and Ramosha through stories and novels from Shahiri's folklore. Recalling the tradition of Maharashtra fighting against injustice, Annabhau inspired vertical Maharashtra for a united Maharashtra Movement. Along with Shahir Amar Shekh and Shahir Gavankar, Ajram immortalized the planting of "My Maina Remains in the Village, My Life is Kayali".

ANNABHAU SATHE

Akid Abed Malnas
B.Com. III

Annabhau Sathe: (1 August 1920 - 18th July 1969). Annabhau was born in Sangli district, in the Matang community, in a regard of the neglected. His father's name was Sindhoji Sathe, and mother's name was Valbai. His original name Tukaram. In 1932, he came to Mumbai with the father. He did the work of the coal for the charity, taking the work of the tournament, as a plan in Mumbai's Morbagu mill. He saw the pains, sadness of workers in Mumbai. He also experienced their fighters to see the workers, the moral of the workers. In 1936, the leader of the Communist Party of the Indian Communist Party. When he came under the influence of Shripad Amrit Dangay, he became active party's active party. He heard the speechs of many leaders from Dr. Babasaheb Ambedkar in Mumbai. He was also doing the work of the party, however after the father's death, they came to their villages again because of the family. There were Bapu Sathe in the tail of the cousins, and they started working. Annabhau in Tamash was the beginning of the old tricks Annabhau. On returning to Mumbai, He got Maxim Gorki's literature. The writing was given to them in the same literature. The time of the 1942's movement. He participated in the summer of freedom, so the British government removed them with a grip warrant. He came to Mumbai to Mumbai, in the same time, Shahir Amar Sheikh, D. No. Gwanqkar happened with Gwan. He was watching the Hawthites, the poor people, the poverty. In the same, their internal land affected by McKim Guruki's literature became talent. At that time Amar Sheikh, Amar Sheikh, with Marathi people, Annabhau, also the name of Annabhau, was known as Lokshair. He wrote 'Palinagad Pawada' in 1943, in 1943. He established a 'Red Bawata' Kindle with the help of Shahir Amar Shaikh and Gavankar in 1944. The government banned this artisan. His poetry of 'Amalner Amar Harmre' and 'Punjab-Delhi' were published in 1947. He appealed to all the inflammable forces and establish peace in 'Punjab-Delhi Ripa'. He took the tamasha's mass to solve the classroom. The ranging of Tamashta was eliminated and raised the rebellious rebellion that warned the arm of the warrus. By putting the old story's structure, the march of the new era was built. Tamashana changed the number of the dwelling of tradition. Large tastes in the gathering of the labor force in it. Increasing a true-false puzzle, and increasing the common man's curtains in the baggage, the story of tribals, spiders, spolar, and the staff of the tribes, spider-blanks, demand-Mahar, Ramosh's stage-kidmber Annabhau inspired the vertical Maharashtra for the United Maharashtra Movement, by reminding the tradition of Maharashtra. Shahir Amarshek, Shahir Gavanquaries "My Mana left the village of my life, what was my life," said the planting. Akle's story (1945), patriot scam (1946), Shetji Election (1946), Illegal (1947), illegal (1947), illegal (1957), got the leader (1952), the Lok Minister (1952) Annabhau gave the form of a traditional Tamasha's modern lendment. In the literature of Annabhau, their story-novel was also highlighted. Living cartridge, Abi, Khanmadi, Barabanda Kanjari (1960), Chiranagar's Dhod (1978), Krishnagaragar (1978), Krishnakaath's story. He wrote the cashier novel. The pictures (1945) is their first novel. Then they wrote 34 novels. They (1959, Ruppy.16-995), Varanche's Wagh (1968), Kadhar, Ranganga, Makki Mal (1963), including the novels like the Wajayanta The novel of his fakira received the Maharashtra Government Award. It is a mixture of reality, ideal and dreams. Trophy, humanity victory is the main formula of Annabhau novels. Some of their novels, the film also went: Wajayanta (1961, novel - Vajanna), Teat, I planted the blood (1969, novelty-likes), hill marriage (1969, novel Apart from this, he also wrote the players (1958), Peng's Lagin, Sultan. Annabhau Sathe is the sixth people of the country of the experience of life. Gor-poor farmers, farmers, labor, Dalits, Passions, labor, Dalit, Paddy-pain stories-pain stories, the stories of the stories-pain novels was a perception. Annabaulo Materials were popular even in Poland, Russia. According to the public, the famous steps of Annabhau, the rural life is durable, and the urban life is reluctant. Mahatma Phule, Shahu Maharaj, Agarkar, Lokitism, Maharshi Shinde, Dr. Babasaheb Ambedkar has the foundation of the rural in the rural dalal in the social revolution and the story of Anna Bhai's story of Anna Bhai-Kadmar, who is written on the same foot. Although there is a highly minor-educated, Shahirah, if Shira is a couple of contemplation and the global work, then he showed that Anna Bhai. Annabhau's stylus was sharp. They say that the earth is not on the rest of the remaining the remaining head and it is laid on the palate of the labor. The inspiration of the writings was an attractive-neglected. Anna Bhag's observation strength is extremely subtle. Theatricality also ahead-different qualities of their writing. Annabhau in which Annabhau took a experience of Annabhau, and the speed and impulses of the moment keeps feeling in their writing. The flexible mocks of writing is independent of the elasticity. They had offered everything on the writing style. From the invitation of Russia Indo-Soviet Cultural Society, he went to Russia in 1961. He was popular at them. Their personality was full of various artists. They doing good acting. Shahiriri rains sing the big turban. Builds, flute, hormonium instruments are also reasonable. Turning a wave. Apart from their own writings, he wrote the reviews and books of many articles and books from Maratha Current Eligibility of Marathas and Acharya Atre. The last time of Annabhau went to the hell. The poverty and lonely lives came to them. They had been far from the prestigious of Marathi literature. In the spring, he died in the Siddharthnagar of Goregaon. Many management of Annabhau have proven from many university. His story-novels are not only Indians but 22 foreign languages.

मराठी भाषा व साहित्य विभाग 2020-21

'मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा' निमित्त विद्यापीठ स्तरीय ऑनलाईन प्रश्नमंजूषा २०२१

महाविद्यालयातील पदवी व पदव्युत्तर मराठी विभाग व मराठी साहित्योपासक मंडळ यांच्या संयुक्त विद्यमाने 'मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा जाने. २०२१' निमित्ताने विद्यापीठ स्तरीय ऑनलाईन प्रश्नमंजूषा दि. ११,१२,१३,१४ फेब्रु. २०२१ ला सदर कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले होते.

मातृभाषा म्हणून मराठी भाषेचे मानवी जीवनातील स्थान व महत्त्व लक्षात घेता मराठी भाषेचे व्यवहारात जास्तीत जास्त वापर व्हाव व तिचे जतन व्हावे यासाठी विद्यार्थ्यांची योग्य ती जाणीव जागृती व्हावी म्हणून सदर कार्यक्रम आयोजित केला होता.

कोरोना या संसर्गजन्य आजारामुळे देशभर टाळेबंदीची घोषणा करण्याती आली होती. त्यामुळे विद्यार्थ्यांचा प्रत्यक्ष प्रत्यक्ष सहभाग घेता आला नाही. आभासी पध्दतीने या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले आते. त्यामुळे विद्यार्थ्यांनी घरी बसुन आपल्या भ्रमणध्वनीचा योग्य तो सदूपयोग करत संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ अमरावतीशी संलग्नित महाविद्यालयातील जवळपास ६५० विद्यार्थ्यांनी ह्या प्रश्नमंजूषेमध्ये आपला सहभाग नोंदवला होतो. विद्यार्थ्यांच्या भाषिक ज्ञानावर व भाषेबद्दल सामान्यज्ञान वाढवणारे ८० गुणासाठी एकूण ४० प्रश्न विचारण्यात आले होते. गुगल फॉर्म च्या माध्यमातून सदर प्रश्नमंजूषा तयार करण्यात आली होती. य विद्यापीठस्तरीय प्रश्नमंजूषेत सहभागी झालेल्या व २० गुण म्हणजेच २५% उत्तरे बरोबर सोडवणाच्या सर्व विद्यार्थ्यांना Online पध्दतीने त्यांच्या ईमेलवर प्रमाणपत्राचे वाटप करण्यात आले होते. या प्रश्नमंजूषेचे आयोजन मराठी विभागांचे प्रमुख प्रा.डॉ.रुपेश कऱ्हाडे, प्रा.डॉ.सौ. अपर्णा पाटील व प्रा. निलेश गायकवाड यांनी केले असून व स्पर्धा यशस्वी करण्यामध्ये बा.बु.कला,ना.भ. वाणिज्य व बा.पा. विज्ञान महाविद्यालय, दिग्रस यांचे विशेष सहकार्य लाभले त्याबद्दल त्यांचे मनापासून धन्यवाद.

'शिव स्वराज्य दिन' या कार्यक्रमाचे ऑनलाईन पद्धतीनं आयोजन

महाराष्ट्र शासनाने छत्रपती शिवाजी महाराज यांचा राज्याभिषेक दिन (६ जून १६७४) हा 'शिवस्वराज्य दिन' म्हणून साजरा करण्याचे निर्देश दिलेले आहे. यानुसार बा.बु.कला,ना.भ. वाणिज्य व बा.पा. विज्ञान महाविद्यालय, दिग्रस अंतर्गत पदवी व पदव्युत्तर मराठी विभाग व इतिहास विभाग संयुक्तिकरित्या ६ जून २०२१ रोजी सकाळी १०.०० वाजता ऑनलाईन माध्यमातून (झुम मिटींग ॲप) 'शिवस्वराज्य दिन' विशेष व्याख्यान कार्यक्रमाद्वारे आयोजन केले. या कार्यक्रमाच्या आयोजनाची जबाबदारी मराठी विभाग प्रमुख प्रो.डॉ. रूपेश कऱ्हाडे, डॉ. अपर्णा पाटील आणि प्रा.पी.व्ही. गावंडे यांनी यशस्वीरीत्या पार पाडली. प्राध्यापक, शिक्षकेत्तर कर्मचारी व विद्यार्थ्यांची सदर कार्यक्रमास आवार्जून उपस्थिती होती. १. शिवस्वराज्य दिन : इतिहास आणि वर्तमान – या विषयावर प्रा. निलेश गायकवाड यांनी सचित्र माहिती दिली. २. 'स्वराज्याचे हृदय किल्ले रायगड : ओळख व माहिती' या विषयावर प्रा.पी.व्ही. गावंडे यांनी सचित्र माहिती दिली. सदर कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन प्रा.डॉ.एस.पी.मोटे यांनी केले, कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल. खळतकर तर प्रमुख उपस्थिती म्हणून रसायनशास्त्र विभागप्रमुख प्रोफेसर डॉ.आर.आर. वानखडे होते.

भौतिकशास्त्र विभाग अहवाल (२०२० – २०२१)

महाविद्यालयाच्या भौतिकशास्त्र विभागाच्या वतीने दि.२४.१२.२०२० रोजी विद्यापीठ स्तरीय ऑनलाईन सेमिनार स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले. या स्पर्धेत विविध महाविद्यालयातील १८ स्पर्धकांनी सहभाग घेतला. या स्पर्धेचे परिक्षक म्हणून प्रा.डॉ.बी.डी.वाटोडे पुसद, प्रा.डॉ.पी.एम.वानखेडे आर्णि व प्रा.डॉ.पी.डी.शिरभाते उमरखेड यांनी कार्य केले. स्पर्धेच्या यशस्वी आयोजनासाठी प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल.खळतकर यांच्या मार्गदर्शनाखाली भौतिकशास्त्र विभागप्रमुख प्रा.डॉ.व्ही.के.जाधव, प्रा.डॉ.पी.चांडक,प्रा.डॉ.जी.एस.जयगांवकर यांनी अथक परिश्रम घेतले.

- Department of English -

Department of English arranges various activities every year. During the academic session 2020-2021, following activities were conducted by the Depart of English. English club was formed to fulfill the aims and objectives of English Language Club. Considering the importance of English Language, various activites are conducted.

In order to develop the personality of the students, Online One Week Workshop on **"Soft Skills and Personality Development"** during 19.10.2020 to 24.10.2020 was organized by Department of English in association with IQAC, Dept. of Marathi, Chemistry & Botany. Prof. Dr. Hanumant Bhopale (Writer & Expert of Personality Development), Shankarrao Chavan Mahavidyalaya, Nanded Maharashtra was the Resource Person. Online Certificates were also provided to the participated students in the Workshop.

To know the importance of English Language, an Online Guest Lecture was arranged with the help of Zoom App on **"Importance of English Language in Competitive Examination"** on 09.12.2020 Hon'ble Dr. A.Y.Ali, Assistant Professor , Dept. of English, M.S.P., Arts, Comm. & Sci. College Manora Dist. Washim was the speaker for this.

One Day National E-Conference on **'New Trends in ICT, Film, Literature & Culture'** was also organized by the Department of English & IQAC on 12.02.2021. We received tremendous response for the said E-Conference. Near about 550 participants were registered from every nook and corner of India for that and 105 Teachers and Research Scholars had sent their research papers. On this occasion, Conference Proceeding was also released.

To make awareness among the students about Natural Resources, Online Webinar was organized by Department of English in association with IQAC, Environmental Studies Committee, Department of Botany, Zoology & Chemistry on the occasion of **'World Environment Day'** on 'Conservation of Natural Resources' on 05.06.2021.

To make overall development of the students, the department was also conducted some online activities like - Group Discussion, Seminar Presentation, Personal Interview, Reading Skill, Assignments, Question-Answer session etc. for the students.

- Department of Botany -

Department of Botany has organized Online guest Lecture of Mr. K.B. Dhokne, Assitant Professor, Shri Vitthal Rukhmini College, Sawana Tq. Mahagaon on Topic **'Current Research Scenarion in Plant Physiology'** for B.Sc. Final Year and M.Sc. Botany Students on 10.12.2020.

Department of Botany has organized Online Intercollegiate / University Level Seminar Competition on 23.12.2020.

Department of Botany has organized Online Poster Competition on theme **'Clean Environment Green Environment'** & **'Biodiversity Conservation'** on the occasion of 'National Science Day' on 28.02.2021.

Internal Quality Assurance Cell Report

IQAC arranges various activities every year, During the academic session 2020-2021, following activities were organized by IQAC.

One Day International webinar on **'Pandemic Covid 19 : Changes and Challenges in society with special reference to higher education'** was organized IQAC in collaboration with NSS and YCMOU Study centre on 05.06.2020. We received tremendous response for the said Webinar near about 3000 participants were registered from every nook and corner of India & abroad to.

In order to develop the personality of the students, Online One Week Workshop on **"Soft Skills and Personality Development"** during 19.10.2020 to 24.10.2020 was organized by Department of English in association with IQAC, Dept. of Marathi, Chemistry & Botany. Prof. Dr. Hanumant Bhopale (Writer & Expert of Personality Development), Shankarrao Chavan Mahavidyalaya, Nanded Maharashtra was the Resource Person. Online Certificates were also provided to the participated students in the Workshop.

One Day National E-Conference on **'New Trends in ICT, Film, Literature & Culture'** was also organized by the Department of English & IQAC on 12.02.2021. We received tremendous response for the said E-Conference. Near about 550 participants were registered from every nook and corner of India for that and 105 Teachers and Research Scholars had sent their research papers. On this occasion, Conference Proceeding was also released.

To make aware to the students about Natural Resources, Online Webinar was organized by Department of English in association with IQAC, Environmental Studies Committee, Department of Botany, Zoology & Chemistry on the occasion of **'World Environment Day'** on 'Conservation of Natural Resources' on 05.06.2021.

To make overall development of the students, the department was also conducted some online activities like - Group Discussion, Seminar Presentation, Personal Interview, Reading Skill, Assignments, Question-Answer session etc. for the students.

– इतिहास विभाग अहवाल –

१. इतिहास विभागाची बी.ए. भाग २ मधील कु. कोमल संजय मदनकार या विद्यार्थीनीने इतिहास विभाग प्रमुख प्रा.पी.व्ही. गावंडे यांच्या मार्गदर्शनाखाली श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, वाशिम संचालित श्री रामराव सरनाईक समाजकार्य महाविद्यालय, वाशिम येथे ०३.०१.२०२१ आयोजित राज्यस्तरीय निबंध स्पर्धेत भाग घेवून 'क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले यांचे स्त्री मुक्ती चळवळीतील योगदान' या निबंधा आधारे राज्यस्तरावर २ क्रमांक पटकावून रोख पारितोषीक ग्रंथभेट व प्रमाणपत्र प्राप्त केले.

२. इतिहास विभाग व मराठी विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने ०६.०६.२०२१ रोजी छत्रपती शिवाजी महाराज यांचा 'राज्याभिषेक दिन' हा महाराष्ट्र शासनाच्या निर्देशानुसार 'शिवस्वराज्य दिन' म्हणून साजरा करण्यात आला. या प्रित्यर्थ महाविद्यालयात शिवछत्रपतीच्या प्रतिमेस मानवंदना व अभिवादन कार्यक्रम आणि ऑनलाईन व्याख्यान कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. प्रस्तुत व्याख्यान कार्यक्रमात मुख्य वक्ते म्हणून इतिहास विभागप्रमुख प्रा.पी.व्ही.गावंडे यांनी 'स्वराज्याचे हृदयस्थान :किल्ले रायगड' आणि मराठी विभागचे प्रा.एन.एस.गायकवाड यांनी 'शिवस्वराज्य दिन : इतिहास व वर्तमान' या विषयावर सचित्र अभ्यासपूर्ण मांडणी केली. सदर कार्यक्रमास ७३ विद्यार्थी ऑनलाईन समूहावर उपस्थित होते. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष स्थान प्रा.डॉ.आर.आर.वानखडे (रसायनशास्त्र विभागप्रमुख) तर प्रमुख उपस्थिती म्हणून महाविद्यालयाचे प्राचार्य प्रा.कॅप्टन व्ही.एल.खळतकर यांनी स्थान भूषविले.

– राष्ट्रीय सेवा योजना अहवाल –

दि .५ जून २०२० रोजी सकाळी १० वाजता आंतरराष्ट्रीय ऑनलाईन वेबिनार आयोजित करण्यात आला. यामध्ये श्रीलंका, नायझेरिया व जळगांव येथील वक्त्यांचे मार्गदर्शन लाभले. वेबिनारचा विषय होता **पॅनडॅमिक कोव्हीड –१९ चेंजेस ॲण्ड चालेंजेस ईन सोसायटी वीथ स्पेशल थीम रेफरन्स टू हायर एज्युकेशन** यामध्ये जवळपास ३४०० लोकांनी सहभाग नोंदविला.

दि. २१ जून २०२० ला आंतरराष्ट्रीय योग दिवस. या दिवशी सकाळी ६.३० वाजता योगशिक्षक श्री संजय निरपासे यांच्या मार्गदर्शनाखाली विद्यार्थी, शिक्षक, शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांनी योग प्रशिक्षण घेतले तसेच त्यांनी योगाचे महत्व पटवून दिले. या प्रसंगी एनसीसी व एनएसएसच्य विद्यार्थ्यांनी योग प्रशिक्षक घेतले व योगाचे महत्व समजून घेतले. तसेच बाकीच्या विद्यार्थ्यांनी सं.गा.बा. अमरावती विद्यापीठाच्या रासेयो विभागाच्या सूचनेनुसार yoga@home & yoga with family या पध्दतीने योग दिवस साजरा केला.

दि. १ जुलै २०२० ला वृक्षारोपन दिनाचे औचित्य साधून महाविद्यालयीन परिसरात ५० वृक्षांचे वृक्षारोपण करण्यात आले. यावेळी प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल.खळतकर, कार्यक्रम अधिकारी व सर्व प्राध्यापक उपस्थित होते. बाकीच्या विद्यार्थ्यांनी सं.गा.बा. अमरावती विद्यापीठाच्या सुचनेनुसार आपापल्या गावी एका स्वयंसेवकाने ५ वृक्षांची लागवड व संवर्धन केले.

राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग, 'राज्यशासन व प्लेज फॉर लाईफ' यांच्या संयुक्त विद्यमाने Spit Free India Mov-ement आयोजित मध्ये स्वयंसेवकाने ऑनलाईन सहभाग मोठ्या प्रमाणात नोंदविला.

दि. ९ ऑगस्ट २०२० ला क्रांती दिन व जागतिक आदिवासी दिनाचे औचित्य साधून महाविद्यालयीन परिसरात वृक्षारोपणाचा कार्यक्रम घेण्यात आला. या प्रसंगी महाविद्यालयाचे प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल.खळतकर यांचा वाढदिवस वृक्षारोपण करुन साजरा करण्यात आला. राष्ट्रीय सेवा योजना यांच्या वतीने ''एक विद्यार्थी–एक कर्मचारी–एक रोपटे'' हे अनोखी संकल्पना यशस्वीपणे राबविण्यात आली.

दि. १३ व १४ ऑगस्ट २०२० ला महाविद्यायाचे प्रांगण स्वच्छ करण्यात आले व स्वातंत्र दिनाची तयारी करण्यात आली.

महाराष्ट्र राज्य एड्स नियंत्रण संस्था अंतर्गत आयोजित यवतमाळ जिल्हासाठी आंतरराष्ट्रीय युवा दिनानिमित्य HIV AIDS या विषयासंदर्भात पोस्टर स्पर्धेत महाविद्यालयाचा माजी विद्यार्थी दिनेश अंबादास अहिरे रा. मांडवा याने पहिला क्रमांक पटकाविला.

दि. १५ ऑगस्ट २०२० ला महाविद्यालयचे प्राचार्य व्ही.एल. खळतकर सर यांच्या हस्ते Fit India Youth Club चे उद्घाटन करण्यात आले.

दि. २४ सप्टेंबर २०२० ला रासेयो दिन भव्य प्रमाणात ऑनलाईन साजरा करण्यात आला. या प्रसंगी प्रा.डॉ.अपर्णा पाटील मराठी विभागप्रमुख वक्त्या म्हणून उपस्थित होत्या, कार्यक्रमाचे अध्यक्ष स्थान डॉ. दिपक कुटे, यवतमाळ जिल्हा समन्वयक रासेयो हे उपस्थित होते. प्रमुख पाहूणे म्हणून प्राचार्य खळतकर सर उपस्थित होते. मान्यवरांनी विद्यार्थ्यांना राष्ट्रीय सेवा योजनेचे विद्यार्थी जीवनात महत्व, राष्ट्रीय सेवा योजनेची स्थापना व त्यांची उद्दीष्टये याविषयावर सखोल मार्गदर्शन केले.

दि. २ ऑक्टोबर २०२० ला महात्मा गांधी व लाल बहादूर शास्त्री यांची जयंती साजरी करण्यात आली. याप्रसंगी महाविद्यालयात स्वच्छता अभियान राबविण्यात आले. याप्रसंगी कोरोना संबंधिचे सर्व नियम पाळण्यात आले.

''माझे कुटूंब माझी जबाबदारी'' अभियानांतर्गत राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या स्वयंसेवकांसाठी युनिसेफ आणि राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग महाराष्ट्र शासन यांच्य द्वारे गृह भेट स्पर्धा आयोजित करण्यात आली. यामध्ये महाविद्यालयाचे रासेयो चे स्वयंसेवक कु. काजल संजय दुर्गे व स्वप्निल गजानन गोटे यांना सर्वात जास्त गृह भेटी करण्यासंबंधी राज्यस्तरावर गौरवण्यात आले.

दि. २१ ऑक्टोबर २०२० ला राष्ट्रीय एकीकरणचे शिल्पकार सरदार वल्लभभाई पटेल यांची जयंती साजरी करुन राष्ट्रीय एकता दिवस शपथ ग्रहण कार्यक्रम कोरोना संबंधीचे सर्व नियम पाळून घेण्यात आला.

दि .२६ नोव्हेंबर २०२० ला संविधान दिन साजरा करण्यात आला. प्रसंगी **Preamble** चे वाचन करण्यात आले.

दि. १ डिसेंबर २०२० ला जागतिक एड्स दिनानिमित्य श्री पंकज वानखडे समुपदेशक आय.सी.टी.सी. ग्रामीण रुग्णालय, दिग्रस यांचे व्याख्यान झाले. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष प्रा. मतीन खान अध्यक्ष, एड्स रिलीफ सोसायटी, दिग्रस यांनी भुषविले.

'रक्तदान श्रेष्ठदान' असा संदेश देवून महाविद्यालय परिसर, दत्तक्ग्राम व दिग्रस शहरातील मुख्य ठिकाणी कोरोनाचा प्रादुर्भाव थांबविण्यासाठी आरोग्याची काळजी घेणे व रक्तदान करणे आज गरज असल्याचे १० बॅनर तयार करुन लावण्यात आले.

दि. २९ डिसेंबर २०२० ला डिस्ट्री युथ पार्लमेंट मध्ये (१) कु. मुस्कान नौरंगाबादे (२) कु. चंचल जंगमवार (३) कु. साक्षी कन्नावार (४) कु. आचल मराठे या रासेयो स्वयंसेवकांनी सहभाग नोंदविला.

'माझी वसुंधरा अभियान अंतर्गत' हरित शपथ उपक्रम दि. १ जानेवारी २०२१ ते १५ जानेवारी २०२१ च्या दरम्यान जवळपास ५० रासेयो स्वयंसेवकांनी उपक्रमात सहभाग नोंदविला.

दि. ३१ जानेवारी २०२१ ला पल्स पोलिओ लसीकरण अभियानात दिग्रस मधील वेगवेगळ्या २१ स्थळावर रासेयो स्वयंसेवकांनी सहभाग नोंदविला.

दि. ८ मार्च २०२१ रोजी सं.गा.बा. अमरावती विद्यापीठ अमरावतीच्या रासेयो विभागातर्फे आयोजित महिला सक्षमीकरण ऑनलाईन कार्यशाळेत रासेयो स्वयंसेवकांनी सहभाग नोंदविला.

भारताच्या स्वातंत्र्याला लवकरच ७५ वर्षे पुर्ण होत आहे. अमृत महोत्सवी वर्षाचे औचित्य साधून रासेयो तर्फे राज्य स्तरीय निबंध स्पर्धा महविद्यालयीन विद्यार्थ्यांकरिता आयोजित करण्यात आली. यामध्ये १३३ विद्यार्थ्यांनी ऑनलाईन सहभाग नोंदविला. या स्पर्धेमध्ये १) प्रथम क्रमांक : हिना सादिक बागबान, किसनवीर महाविद्यालय वाई जि. सातारा २) द्वितीय क्रमांक : मेघा मोतीराम शिंदे, स्व.से.श्री.क.रा.इन्नानी महाविद्यालय, कारंजा (लाड) जि.वाशिम ३) तृतीय क्रमांक : श्रेया गजानन गावंडे, बा.बु.कला,ना.भ. वाणिज्य व बा.पा. विज्ञान महाविद्यालय, दिग्रस जि. यवतमाळ. तर प्रोत्साहनपर बक्षीस : १) पायल अजय अग्रवाल, श्रीमती सुरजदेवी रामचंद्र मोहता महिला महाविद्यालय, खामगांव जि. बुलढाणा २) चैताली दिपकराव रेचे, जगदंबा महाविद्यालय, अचलपूर जि. अमरावती या विद्यार्थांनी पटकाविला.

कोरोना विषाणू *(Covid-19)* कालावधीमध्ये केलेल्या सामाजिक कामाचा अहवाल

१ महाविद्यालयामध्ये कोरोना संबंधी जनजागृती करणारा बॅनर लावण्यात आला

२ मा.पंतप्रधान यांच्या आवाहनानुसार कोरोना विषयी जनजागृती मोहीम स्वयंसेवकांनी आपापल्या गावी व तसेच व्हॉटसॲप द्वारे राबविली.

३ व्हॉटसॲप द्वारे कोरोना विषयी जनजागृती सारखी सुरुच आहे.

४ शासनातर्फे आलेल्या गुगल फॉर्मवर बऱ्याच स्वयंसेवकांनी माहिती भरलेली आहे.

५ काही स्वयंसेवक आपापल्या गावी वृध्दांना त्यांच्या कामात उदा. औषधी, धान्य, किराणा ई. मदत करीत आहे.

६ आरोग्य सेतु डाऊनलोड करण्याबाबत जनजागृती सारखी सुरुच आहे.

७ **Stay Home, Stay Safe** हा संदेश स्वयंसेवक आपल्या परिसरात फोन व व्हॉटसॲप माध्यमातुन सारखे देत आहे.

८ माजी स्वयंसेवक आपल्या परिसरातील ड्युटीवर असलेल्या पोलीस बांधवांना सर्वपरी मदत करीत आहे.

९ काही स्वयंसेवकांनी गावातील बचतगटाच्या महिलांना आपापल्या घरासमोर कोरोनाची रांगोळीच्या माध्यमातून गावात जगजागृती केली.

१० काजल दुर्गे हिने विठोली ग्रामपंचायत मार्फत २००० मास्कची ऑर्डर घेवून ती पूर्ण करण्यात मदत केली व गावात मास्क वाटप केले.

११ काजल दुर्गे ने विठोली येथे ४४८ मास्क स्वखर्चाने स्वतः तयार करुन गरीब गरजु लोकांना वाटप करण्यात आले व तसेच गावातील अपंग लोकांना धान्य किट देण्यात आली व गावात स्वच्छता मोहीम राबविण्यात आली.

१२ अभिजीत राठोड स्वयंसेवकांनी त्यांच्या गावात रुई (तलाव) येथे सॅनिटायझर, साबण व मास्क वाटप केले.

१३ रा.से.यो. च्या वतीने **Online Corona Awareness Programme** घेण्यात आले.

१४ दि. ०५.०६.२०२० ला रासेयो च्या वतीने **International Webinar** चे आयोजन करण्यात आले.

Department of Chemistry

The pandemic situation arises due to COVID– 19, the 2020-21 session was completely online for the students. Hence our department organized following online activities for chemistry students as well as college students.

1. One week workshop on soft skill & personality development during 19/10/2020 to 24/10/2020. Prof. **Dr.Hanumant Bhople**, Writer & famous expert of personality development was the resource person for this workshop.
2. Department organized university level online seminar competition on 23/12/2020 for the students of B.Sc. Final.
3. Following guest lecturers organized.

   i) **Prof. B. G. Kolpawar**, Assistant Professor from ShriRenukadevi Science Mahavidyalaya, Mahur, Nanded. On the topic "Co-ordination Compounds" on 16/12/2020 for the students of B.Sc. II year.

   ii) **Dr.Shoeb Khan**, Assistant Professor from Hislop College, Nagpur. On the topic "Stereochemistry"on 29/12/2020 for the students of B.Sc. II year.

   iii) **Prof. Zamir Sheikh**, Assistant Professor from ShriShivaji College of Arts, Commerce & Science, Akola. On the topic "Molecular Spectroscopy" on 07/01/2021 for the students of B.Sc. III year.

   iv) **Dr. D, M. Chavhan**, Assistant Professor from Indira Mahavidyalaya,Kalamb, Yavatmal. On the topic "Electronic Displacement" on 11/01/2021 for the students of B.Sc. I year.

Department of Zoolgy

The department of Zoology has organized various activities in the session 2020-21.

1) State level webinar on "Challenges and opportunities for college students after Lockdown" on 10th June 2020.
2) Online Guest lecture on "Aquaculture" by Dr. SachinTayade was held on 9th Dec. 2020.
3) Online Guest lecture on "Evolution" by Dr. NitinRaut was held on 11th Dec. 2020.
4) University level Online Seminar competition on "Muscle Physiology and Nerve Physiology" on 23rd Dec. 2020.
5) On occasion of National Science Day Online Intercollegiate level Poster competition was organized on the topic "Economic Zoology, Reproductive Biology and Evolution on 28th Feb. 2021.

– राष्ट्रीय छात्र सेना अहवाल –

शैक्षणिक सत्र २०२०–२१ मध्ये राष्ट्रीय छात्र सेनेमध्ये ९१ कॅडेटस्ला प्रवेश देण्यात आले असुन त्यापैकी ६१ मुले आणि ३० मुलींचा समावेश होता. या राष्ट्रीय छात्र सेनेच्या कॅडेटस्नी वर्षभर विविध शिबीर आणि सामाजिक उपक्रमांमध्ये प्राचार्य कॅप्टन व्ही.एल.खळतकर यांच्या मार्गदर्शनाखाली डॉ.ए.डी.जाधव यांनी सहभगी करुन घेतले.

आंतराष्ट्रीय योग दिवस –

दि. २१ जून २०२० रोजी राष्ट्रीय छात्र सेनेच्या वतीने आंतरराष्ट्रीय योग दिनाचे आयोजन करण्यात आले.

आत्मनिर्भर भारत अभियान –

भारत सरकार कडून राबविण्यात येणाऱ्या आत्मनिर्भर भारत अभियानाचा प्रचार प्रसार करण्यासाठी राष्ट्रीय छात्र सेना विभागाने १ जुलै ते १४ ऑगस्ट २०२० पर्यंत सहभाग घेवून जगजागृती केली.

आत्मनिर्भर भारत कार्यक्रम –

आत्मनिर्भर भारत अभियान सर्वदूर पोहोचवण्यासाठी ऑनलाईन कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. या कार्यक्रमाचे प्रमुख वक्ते कर्नल मुरली कृष्णा आणि अध्यक्ष डॉ.व्ही.के. जाधव होते.

फिट इंडिया मोहिम –

भारत सरकारच्या युवक कल्याण मंत्रालयाद्वारा आयोजित 'फिट इंडीया' चळवळी मध्ये दि. १५ ऑगस्ट ते २५ सप्टेंबर २०२० पर्यंत राष्ट्रीय छात्र सेनेच्या विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदवला. फिट इंडिया मोहिम विषयावर ऑनलाईन कार्यक्रम आयोजित केला असून त्याचे प्रमुख वक्ते कर्नल व्यंकट रत्नम आणि अध्यक्ष डॉ.व्ही.के. जाधव होते.

स्वच्छता पंधरवडा –

दि. १ डिसेंबर ते १५ डिसेंबर २०२० पर्यंत स्वच्छता पंधरवडा चे आयोजन करण्यात आले.

ट्रि प्लांटेशन –

दि. १ जुलै ते ७ जुलै २०२० या काळात वृक्षारोपण आणि संवर्धन सप्ताह राबविला.

राष्ट्रीय एकात्मता आणि हरित शपथ –

राष्ट्रीय छात्र सेनेच्या विद्यार्थ्यांनी राष्ट्रीय एकात्मता आणि हरित भारत अभियानाची शपथ घेतली.

NDA मध्ये निवड झाल्याबद्दल तन्मय देशमुखचा सत्कार –

राष्ट्रीय युवा दिनाचे औचित्य साधून दि. १२ जानेवारी २०१९ रोजी तन्मय देशमुख यांची राष्ट्रीय संरक्षण अकादमी मध्ये निवड झाल्याबद्दल कॅप्टन विनोद खळतकर यांच्या हस्ते सत्कार करण्यात आला. तसेच एनडीए च्या निवड प्रक्रियेबद्दल मार्गदर्शन केले.

कर्नल व्यंकट रत्नमची महाविद्यालयाला भेट –

महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय छात्र सेनेच्या वतीने राबविण्यात आलेल्या कार्यक्रम आणि उपक्रमाची दखल घेवून ४७ महाराष्ट्र बटालियन एनसीसी यवतमाळ चे डम्स ऑफीसर कर्नल व्यंकट रत्नम यांनी महाविद्यालयाला सदिच्छा भेट दिली. त्यांनी राष्ट्रीय छात्र सेनेच्या कार्याचा गौरव केला तसेच मार्गदर्शन केले.

पल्स पोलिओ मोहीम –

देशभर राबविण्यात आलेल्या 'पल्स पोलिओ' मोहिमेमध्ये राष्ट्रीय छात्र सेनेच्या सर्व कॅडेट्सनी सहभाग घेतला. यावी प्राचार्य खळतकर आणि डॉ.ए.डी.जाधव यांनी प्रत्येक बुधवर जावून या मोहिमेत सक्रिय सहभाग घेतला.

संरक्षण दलात संधी राज्यस्तरीय वेबिनार –

दि. १० जून २०१९ रोजी 'अपोर्च्युनिटीज इन डिफेन्स फॉर्सेस' या विषयावर राज्यस्तरीय वेबिनार चे आयोजन करण्यात आले. प्रमुख वक्ते कर्नल मुरली कृष्णा तर अध्यक्ष प्राचार्य कॅप्टन विनोद खळतकर हे होते.

– राज्यशास्त्र विभाग अहवाल –

महाविद्यालयाच्या राज्यशास्त्र विभागाने प्राचार्य कॅप्टन विनोद खळतकर यांच्या मार्गदर्शनाखाली विभाग प्रमुख डॉ. ए.डी.जाधव यांनी शैक्षणिक सत्र २०२०–२१ मध्ये विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगिण विकासासाठी पुढील कार्यक्रम आणि उपक्रम राबविले.

आंतराष्ट्रीय योग दिवस –

दि. २१ जून २०२० रोजी एनसीसी आणि राज्यशास्त्र विभागाने आंतरराष्ट्रीय योग दिनाचे आयोजन केले.

वृक्षा रोपण –

दि. १ जुलै पासुन वृक्षारोपण आणि संवर्धन सप्ताह राबविला.

संविधान दिन –

दि. २६ नोव्हेंबर २०२० रोजी भारतीय संविधान दिनाचे आयोजन करण्यात आले.

स्वच्छता पंधरवडा –

दि. १ डिसेंबर ते १५ डिसेंबर २०२० पर्यंत स्वच्छता पंधरवडा चे आयोजन एनसीसी विभागासोबत केले.

मानवाधिकार दिन –

दि. १० डिसेंबर २०२० रोजी आंतरराष्ट्रीय मानवाधिकार दिनाचे आयोजन करण्यात आले.

मतदार दिन –

दि. २५ जानेवारी २०२१ रोजी राष्ट्रीय मतदार दिनाचे आयोजन करण्यात आले.

या शिवाय राज्यस्तरीय अपोर्च्युनिटीज इन डिफेन्स फॉर्सेस या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात सहभाग घेतला. विद्यार्थ्यांचे ऑनलाईन सेमिनार, गटचर्चा, विविध विषयांवर मार्गदर्शनपर कार्यक्रम राबविण्यात आले.

– ग्रंथालय व माहितीशास्त्र विभाग अहवाल –

महाविद्यालयीन ग्रंथालय व माहितीशास्त्र विभागच्या वतीने दरवर्षी प्रमाणे भारतातील ग्रंथालय शास्त्राचे जनक डॉ.एस.आर.रंगनाथन यांची जयंती दि. १२ ऑगस्ट रोजी साजरी करण्यात आली. त्यानिमीत्याने दुर्मिळ ग्रंथ प्रदर्शनीचे आयोजन करण्यात आले होते. सोबतच शासकिय परिपत्रकातील सूचनेनुसार विविध महापुरुषांच्या जयंती व पुण्यतिथी कार्यक्रम ग्रंथालय व माहितीशास्त्र विभागातर्फे साजरी केली जातात.

आपल्या महाविद्यालयीन ग्रंथालयामध्ये मोठ्या प्रमाणात इतर वाचनिय ग्रंथसंपदा उपलब्ध आहे. आपल्या ग्रंथालयाच्या माध्यमातून आपण मुलांना स्पर्धा परिक्षा अभ्यासिकेची सुविधा सुध्दा उपलब्ध करुन दिलेली आहे. त्या अभ्यासिके संदर्भात आपण संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठातील ज्ञान स्त्रोत केंद्र यांच्याशी MOU सुध्दा केलेला आहे आणि या अभ्यासिकेच्या माध्यामातून आता विद्यार्थ्यांना विद्यापीठातील ग्रंथ सुध्दा वाचायला मिळणार आहे. या व्यतिरिक्त आपल्या ग्रंथालयामध्ये चांगल्या पध्दतीचे मासिके, पाक्षीके आपण दरवर्षी खरेदी करीत असतो. त्यामधून बऱ्याच संशोधन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना त्यांच्या संशोधनासाठी मदत सुध्दा झालेली आहे. आपण ग्रंथालयामध्ये INFLIBNET गांधीनगर, गुजरात यांचे N-List नावाचे Database सुध्दा खरेदी केलेला आहे. त्यामध्ये १४०००००+ ई–बुक्स, ६३००+ ई–जनरल्स उपलब्ध आहे. या व्यतिरिक्त आपल्या महाविद्यालयामध्ये National Digital Library of India याचे सदस्यत्व सुध्दा महाविद्यालयाने घेतले आहे. यामधुन आपण आपल्या विद्यार्थ्यांची नोंदणी या National Platform वर केलेली आहे.

या व्यतिरीक्त साहित्याची आवड असलेल्या वाचकांना वाचनासाठी ग्रंथ उपलब्ध करुन दिले जातील. संपूर्ण ग्रंथालयीन कामकाज सुरळीत चालविण्यासाठी ग्रंथालयीन कर्मचारी श्री.एम.एस.भगत, श्री.जी.एम.खेकाळे, श्री डी.आर.घोडके व ग्रंथापाल श्री पी.व्ही.पचगाडे यांची मोठी भूमिका आहे.

– वाणिज्य शाखा अहवाल –

१. **Guest Lecture** - दि. १६.१२.२०२० रोजी सकाळी १०.०० वाजता वाणिज्य शाखेच्या तिन्ही वर्गातील विद्यार्थ्यांकरीता **Online** व्याख्यान आयोजित केले होते. **SPM** कॉलेज चिखली येथील अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख मा.प्रा.डॉ.वाकोडे सरांनी वाणिज्य शाखेच्या विद्यार्थ्यांकरिता स्पर्धा परीक्षेकरीता तयारी कशाप्रकारे करावी याबद्दल विस्तृत असे मार्गदर्शन केले.

या वेबीनार मध्ये ४ प्राध्यापक, वाणिज्य विभाग व एकूण विद्यार्थी संख्या १७३ होती.

२. दि. २१.०१.२०२१ रोजी सकाळी १०.०० वाजता **New Agriculture Reform in India 2020, Concerns, Issues & Impact** या नविन विषयांवर राष्ट्रीय स्तरीय एक दिवसीय वेबिनारचे आयोजन केले होते.

अध्यक्ष – श्री.मा. विजयकुमारजी बंग – अध्यक्ष, डी.व्ही.एस.एम.,दिग्रस

मार्गदर्शक – १. डॉ. करमसिंग राजपुत – अर्थशास्त्र विभागप्रमुख, लोकमान्य टिळक महाविद्यालय, वणी.

२. डॉ. नागराजा मसगाणी – सहयोगी प्राध्यापक व विभाग प्रमुख (वाणिज्य) शंकरलाल धनराज सिगनोदिया कला आणि वाणिज्य कॉलेज, हैद्राबाद

या वेबिनार मध्ये प्राध्यापक, विद्यार्थी तथा अन्य सन्माननीय मंडळी असे एकूण ३८७ सहभागी झाले होते.

३. दि.०९.०६.२०२१ सकाळी १० वाजता व १४.०६.२०२१ रोजी सकाळी ११ वाजता वाणिज्य शाखेच्या दि. १५.०६.२०१ पासुन प्रारंभ होणाऱ्या **Online** विद्यापीठाच्या परीक्षेपासून वंचित राहू नये म्हणून तिन्ही वर्गातील विद्यार्थ्यांकरिता **Online** मार्गदर्शन पर कार्यक्रमाचे आयोजन केले होते.

मार्गदर्शक – १. प्राचार्य प्रा.व्ही.एल.खळतकर २. प्रा. आर.आर.भोवते वाणिज्य विभाग प्रमुख ३. प्रा.डी.डी.निलावार ४. प्रा. दिनेश साटोणे तसेच १०३ विद्यार्थी सहभागी झाले होते.

महाविद्यालयात राज्यस्तरीय ऑनलाईन वेबिनारचे आयोजन–

महाविद्यालयात दिनांक 10 जून 2020 रोजी सकाळी 10 वाजता 'कोरोना टाळेबंदी नंतर महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यासमोरील आव्हाने व संधी' या विषयावर महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांकरिता राज्यस्तरीय ऑनलाईन वेबिनारचे ग्रंथालय विभाग, शारीरिक शिक्षण विभाग, रसायनशास्त्र विभाग, प्राणिशास्त्र विभाग, आणि वाणिज्य विभाग, विभागातर्फे आयोजन करण्यात आले होते. या वेबिनारचे उदघाटन संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठाचे प्र कुलगुरू डॉ. राजेश जयपूरकर यांचे शुभहस्ते ऑनलाईन संपन्न झाले. या वेबिनारचे मुख्य मार्गदर्शक महाविद्यालयाचे माजी इतिहास विभाग प्रमुख प्रा. सुधीर पाठक आणि नागपूर येथील शिवाजी विज्ञान महाविद्यालयाचे प्रा. दीपक के. कडू हे होते. या वेबिनार मध्ये 2800 पेक्षा अधिक विद्यार्थ्यांनी संपूर्ण राज्यातून नोंदणी केली होती. वेबिनारचे प्रास्ताविक महाविद्यालयाचे प्राचार्य कॅप्टन व्ही. एल. खळतकर यांनी केले व सूत्रसंचालन प्रा. एस. पी. बडवाईक यांनी केले तसेच 'अतिथीतींचा परिचय डॉ. राजेश वानखडे, डॉ. रविभूषण कदम आणि प्रा. विजय पचगाडे यांनी केले. आभार डॉ. नीता लाभसेटवार यांनी व्यक्त केले.

– गृहअर्थशास्त्र विभाग अहवाल –

१. 'कोविड – १९ समज आणि गैरसमज' याविषयावर ऑनलाईन व्याख्यान घेण्यात आले.

प्रमुख मार्गदर्शक – डॉ. शिवानी कोल्हे (कोल्हापूर)
अध्यक्ष – प्रा.डॉ. ए.ए. पाटील (मराठी विभाग)

२. 'Innovative Dish Demonstration' याविषयावर ऑनलाईन व्याख्यान घेण्यात आले.

प्रमुख मार्गदर्शक – सौ. अर्चना फाळके
अध्यक्ष – प्रा.डॉ. ए.ए. पाटील (मराठी विभाग)

३. 'रोजगार व स्वयंरोजगार संधी' याविषयावर ऑनलाईन व्याख्यान घेण्यात आले.

प्रमुख मार्गदर्शक – प्रा.पी.एम.दिवे (MCVC विभाग प्रमुख)
अध्यक्ष – प्रा.डॉ. ए.ए. पाटील (मराठी विभाग)

कनिष्ठ महाविद्यालय भाषानिहाय संपादक मंडळ

प्रा. आर.एन. कोठारी
(पर्यवेक्षक)

प्रा. पी.एम. दिवे
(एच.एस.सी.व्होकेशनल प्रमुख)

मराठी

प्रा. एस.व्ही. राठोड

प्रा. जी.पी. खंडारे

हिन्दी

प्रा. डी.जी.चौधरी

इंग्रजी

प्रा.सी.टी.जोगीया

प्रा.धीरज एन.राहुतिया

विद्यार्थी संपादक मंडळ

मराठी विभाग

कु. समिक्षा गिरी
११ वा (विज्ञान)

हिन्दी विभाग

कु. साक्षी इंगळे
१२ वा (वाणिज्य)

इंग्रजी विभाग

कु. अक्षदा पवार
१२ वा (कला)

कनिष्ठ महाविद्यालय

मराठी विभाग

धगधगता निखारा

साहिल भास्कर गुघाणे
१२ वा (कला)

साहित्याच्या लेखणीला प्रेमाची शिदोर,
आन महाराष्ट्राच्या मातीला शाहिरांचा जोड,

फाळणी, मुंबईची होती चळवळीला तू शिकवली,
गिरणीकामगारांच्या मनात आज तुझ्या लेखनाची बाजी उमटवली

बाबासाहेबांना गुरु मानून तुझे विचार तू तप्त केले,
तुझ्या जिद्दीच्या लेखणाचे गुणगान आज कंठावर गाजू लागले,

खंत वाटते आज तू झोपडीत जन्मास आला,
त्या काळाच्या मर्म सरकारने का तुला दुर्लक्षित केला,

आज गाऊ लागलो शाहिरांच्या मैनेचे गोड गुणगान,
अण्णाभाऊ साठे तुमच्यामुळे वाचली मुंबईची शान.

निरोप

गोपाल गजानन वाघमारे
१२ वा (कला)

१८ जुलै ची पहाट उजाडली
अन हजारो नायकांना जगाच्या
पडद्यासमोर मांडणारा माझा अण्णाभाऊ
काळाच्या पडद्याआड दडून गेला

या वारनेच्या खोऱ्यात डरकाळी
फोडणारा वारनेचा वाघ निशब्द
झाला सह्याद्रीसह संयुक्त
महाराष्ट्र हळहळला

शब्दांचा भांडार मुक झालं
डफावरती थाप मारुन शायरी
म्हणनारे पोवाडा गानारे
ओठ मुके झाले.

सत्याचा शोध घेणारे डोळे
मिटले गेले, साहित्य पोरकं झालं
कारण दिड दिवस शाळा शिकून
साहित्य सम्राट झालेले मुंबई रडली

महाराष्ट्राला मिळवून देणारा जगाला
मानवतेचा धडा शिकवणारा क्रांतीच्या
सुर्य साहित्याचा बादशाह, लेखणीचा
जादुगार माझ्या अण्णाभाऊ साठेंनी
या जगाचा निरोप घेतला......

साहित्यसम्राट अण्णाभाऊ साठे साहित्याविषयक प्रबोधन

कु. समिक्षा प्रविण गिरी
वर्ग ११ वा (विज्ञान)

तुकाराम भाऊराव साठे (१ ऑगस्ट १९२० - १८ जुलै १९६९) हे अण्णा भाऊ साठे म्हणून ओळखले जाणारे एक मराठी समाजसुधारक, लोककवी आणि लेखक होते. साठे एका मांग (दलित) समाजामध्ये जन्मलेले व्यक्ती होते. त्यांचे लेखन सामाजिक आणि राजकीयदृष्ट्या कृतिशीलतेवर आधारलेले होते. साठे हे मार्क्सवादी-आंबेडकरवादी प्रवृत्तीचे होते, सुरुवातीला त्यांच्यावर साम्यवादाचा प्रभाव होता पण नंतर ते आंबेडकरवादी झाले.

अण्णा भाऊ साठे यांचे साहित्य हे परिवर्तनाला दिशा व चालना देणारे ठरले आहे. महाराष्ट्राच्या एकूणच जडणघडणीत आणि परिवर्तनात या साहित्याचे योगदान हे महत्त्वपूर्ण ठरलेला आहे. अजरामर अशा या साहित्याने उपेक्षितांच्या अंतरंगाचा वेध घेण्याचा प्रयत्न केला. उपजत बुद्धिवादी म्हणून त्यांच्या साहित्याचा धांडोळा घेता येतो.

आजही मोठ्या संख्येने विद्यार्थी व अभ्यासक त्यांच्या या साहित्याचा संशोधनात्मक अभ्यास करताना दिसतात. संयुक्त महाराष्ट्राची चळवळ लोकमानसात रुजविण्याचे महत्त्वपूर्ण काम शाहीर अण्णा भाऊ साठे, शाहीर अमर शेख आणि शाहीर द.न. गव्हाणकर यांनी केले. मुंबई, मराठवाडा, विदर्भ, कोकण, पश्चिम महाराष्ट्र यांच्यासह सीमा प्रदेशातील विविध भागांतील हजारो ठिकाणी शाहिरांनी आपल्या लालबावटा कलापथकाचे कार्यक्रम सादर केले. त्याच्यामुळे लोक प्रेरित झाले. मुंबईत कामगारांचे कष्टमय, दुःखाचे जीवन त्यांनी पाहिले. कामगारांचे संप, मोर्चे पाहून त्यांचा लढाऊपणाही त्यांनी अनुभवला. १९३६ मध्ये भारतीय कम्युनिस्ट पक्षाचे नेते कॉ. श्रीपाद अमृत डांगे यांच्या प्रभावाखाली आल्यावर ते कम्युनिस्ट पक्षाचे क्रियाशील कार्यकर्ते झाले. मुंबईत डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांपासून ते स्वातंत्र्यवीर सावरकरांपर्यंत अनेक नेत्यांची भाषणे त्यांनी ऐकली. पक्षाचे कामही ते करीत होतेच, तथापि वडिलांच्या निधनानंतर कुटुंबाची सगळी जबाबदारी अंगावर पडल्याने ते पुन्हा आपल्या गावी आले. तेथे बापू साठे या चुलतभावाच्या तमाशाच्या फडात ते काम करू लागले. तमाशातून जुन्या चालीचा सुरवातीचा साठा अण्णाभाऊंनी आत्मसात केला. मुंबईत परतताच त्यांना मॅक्झिम गोर्कीचे साहित्य वाचायला मिळाले. लिखाणाची उर्मी त्यांना याच साहित्यानं दिली. तो काळ १९४२ च्या चळवळीचा. ते स्वातंत्र्य समरांगणात सहभागी झाले, म्हणून इंग्रज सरकारने त्यांच्यावर पकड वारण्ट काढले. पोलिसांना चुकवीत ते मुंबईला आले, त्याच काळात त्यांची भेट शाहीर अमर शेख, द. ना. गव्हाणकरांशी झाली. आपसातले हेवेदावे, गरीब जनतेला, शेतकऱ्यांना मिळणारा, छळणारा दारिद्र्याचा झगडा त्यांनी न्याहाळला होता. त्यातच मॅक्झिम गोर्कीच्या साहित्यानं प्रभावित झालेल्या त्यांच्या अंतरीच्या उर्मी प्रतिभेला बहर आला.

त्यावेळी अमर शेख या ख्यातनाम मराठी लोकशाहीरांबरोबर अण्णाभाऊंचेही नाव लोकशाहीर म्हणून गाजू लागले. त्यांनी लिहिलेला 'स्तालिनग्राडचा पवाडा' १९४३ साली पार्टी या मासिकात प्रसिद्घ झाला. त्यांनी १९४४ साली शाहीर अमर शेख व गव्हाणकर यांच्या मदतीने ' लाल बावटा ' कलापथक स्थापन केले. या कलापथकावर सरकारने बंदी घातली. 'अमळनेरचे अमर हुतात्मे' आणि 'पंजाब-दिल्लीचा दंगा' या त्यांच्या काव्यरचना १९४७ साली प्रसिद्ध झाल्या. 'पंजाब-दिल्लीचा दंगा' या रचनेत सर्व प्रागतिक शक्तींना एकत्र येऊन शांतता प्रस्थापित करण्याचे आवाहन त्यांनी केले होते.वर्गीय क्रांतीची उकल करण्यासाठी त्यांनी तमाशाचा बाज नेमकेपणानं उचलला. तमाशातल्या नृत्यांगनेचे चाळ काढून टाकले आणि वीररसाच्या अंगाराचे चाळ चेतावणारा बंडखोर बंडागळी उभा केला. जुन्या कथेचा ढाचा ठेऊन नव्या युगाचा अकलेचा मोर्चा बांधला. तमाशात परंपरेने चालत आलेला गण बदलून टाकला. त्याजागी श्रमशक्तीला अभिवादन करणारा गण मोठ्या तडफेनं साकारला. आरंभलाच खऱ्या-खोट्याचे कोडे घालून सामान्यातल्या सामान्य माणसाचं कुतूहल वाढवीत त्यांनी आदिवासींची, कोळी-भिल्लांची, मांग-महार, रामोशांच्या व्यथा वेदनांचा हुंकार शाहिरीच्या लोकबाजातून कथा-कादंबऱ्यांतून

मांडला. अण्णाभाऊंनी अन्यायाविरुद्ध झगडणाऱ्या महाराष्ट्राच्या परंपरेचं स्मरण देऊन, संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलनासाठी उभ्या महाराष्ट्राला प्रेरणा दिली. शाहीर अमरशेख, शाहीर गव्हाणकरांसमवेत "माझी मैना गावावर राहिली, माझ्या जीवाची होतेया कायली" ही लावणी अजरामर केली. अकलेची गोष्ट (१९४५), देशभक्त घोटाळे (१९४६), शेटजींचे इलेक्शन (१९४६), बेकायदेशीर (१९४७), पुढारी मिळाला (१९५२), लोकमंत्र्यांचा दौरा (१९५२) ही त्यांची काही लोकनाट्य होत. अण्णाभाऊंनी पारंपरिक तमाशाला आधुनिक लोकनाट्याचे रूप दिले. अण्णाभाऊंच्या साहित्यात त्यांची कथा-कादंबरीची निर्मितीही ठळकपणे नजरेत भरते. जिवंत काडतूस, आबी, खुळंवाडी, बरबाद्या कंजारी (१९६०), चिरानगरची भुतं (१९७८), कृष्णाकाठच्या कथा हे त्यांचे काही कथासंग्रह.

त्यांनी पस्तीस कादंबऱ्या लिहिल्या. चित्रा (१९४५) ही त्यांची पहिली कादंबरी. त्यानंतर ३४ कादंबऱ्या त्यांनी लिहिल्या. त्यांत फकिरा (१९५९ , आवृ.१६– १९९५), वारणेचा वाघ (१९६८), चिखलातील कमळ, रानगंगा, माकडीचा माळ (१९६३), वैजयंता ह्यांसारख्या कादंबऱ्यांचा समावेश होतो. त्यांच्या फकिरा ह्या कादंबरीला महाराष्ट्र शासनाचा पुरस्कार मिळाला. वास्तव, आदर्श आणि स्वप्नरंजन यांचे मिश्रण त्या कादंबरीत आहे. सत्प्रवृत्तीचा, माणुसकीचा विजय हे अण्णाभाऊंच्या कादंबऱ्यांचे मुख्य सूत्र होय. त्यांच्या काही कादंबऱ्यांवर चित्रपटही निघाले : वैजयंता (१९६१,कादंबरी – वैजयंता), टिळा लावते मी रक्ताचा (१९६९,कादंबरी – आवडी), डोंगरची मैना (१९६९,कादंबरी – माकडीचा माळ), मुरली मल्हारीरायाची (१९६९,कादंबरी – चिखलातील कमळ), वारणेचा वाघ (१९७०,कादंबरी –वारणेचा वाघ), अशी ही साताऱ्याची तऱ्हा (१९७४,कादंबरी – अलगूज),फकिरा (कादंबरी – फकिरा). या शिवाय इनामदार (१९५८), पेंग्याचं लगीन, सुलतान ही नाटकेही त्यांनी लिहिली.

अण्णाभाऊ साठे हे देशातील उपेक्षित लोक जीवनाच्या अनुभवाचे साठे ठरले. गोर-गरीब शेतकरी, शेतमजूर, श्रमिक, दलित, पददलितांचा व्यथा-वेदना कथा कादंबऱ्यांमधून प्रकर्षाने उमटाव्यात त्यांची अशी धारणा होती. अण्णाभाऊंच साहित्य देशाबाहेर अगदी पोलंड, रशियातही लोकप्रिय झालं. जनमानसात प्रसिद्ध पावलं अण्णाभाऊंच्या मते ग्रामीण जीवन टिकाऊ काया आहे, तर शहरी जीवन दिलखुलास आहे. महात्मा फुले, शाहू महाराज, आगरकर, लोकहितवादी, महर्षी शिंदे, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या समाजक्रांतीचा ग्रामीण दलित जीवनातच पाया आहे आणि त्याच पायावर लिहिलेल्या अण्णा भाऊंच्या कथा-कादंबऱ्या ही साहित्यक्षेत्रात समाज संक्रमणाची पहिली किमया आहे. अत्यंत अल्पशिक्षित असला तरी उपजत शाहिराला चिंतनाची जोड आणि वैश्विक कार्याची जोड असेल तर तो अजोड साहित्यिकही होऊ शकतो, हे अण्णा भाऊंनी दाखवून दिले. अण्णाभाऊंची लेखणी धारदार होती. पृथ्वी शेषाच्या मस्तकावर तारली नसून ती श्रमिकांच्या तळहातावर तरलेली आहे, असं ते म्हणत. यांच्या लेखनाचा प्रेरणास्त्रोत सोशीत-उपेक्षितच होता. अण्णा भाऊंची निरीक्षण शक्ती अत्यंत सुक्ष्म आहे. नाट्यमयता हाही त्यांच्या लेखनशैलीचा आगळा-वेगळा गुण. ज्या उपेक्षितांच्या जीवनातून अण्णाभाऊंनी अनुभूती घेतली.

त्यातील क्षणाचा वेग आणि आवेग त्यांच्या लेखनात जाणवत राहतो. लेखनातील लवचिक भावचित्रे अंगासरशा मोडीने साकार करण्याची त्यांची लकबही स्वतंत्र आहे. लेखन शैलीवर त्यांनी सर्वस्व अर्पण केलं होतं. रशियाच्या इंडो-सोव्हिएत कल्चरल सोसायटी च्या निमंत्रणावरुन ते १९६१ साली रशियात गेले. त्यांवर त्यांनी लिहिलेले प्रवासवर्णन लोकप्रिय झाले. त्यांचे व्यक्तिमत्व विविध कलागुणांनी भरलेले होते. ते उत्तम अभिनय करीत. हातात डफ घेऊन शाहिरी कवने मोठ्या तडफेने गात. बुलबुल, बासरी, हार्मोनियम अशी वाद्येही ते वाजवीत. दांडपट्टा फिरवीत. शिवाय स्वतःच्या लिखाणाव्यतिरिक्त त्यांनी नवयुग, युगांतर आणि आचार्य अत्रेंच्या मराठा वर्तमान पात्रातून अनेक लेख व पुस्तकांची परीक्षणे लिहिली.

अण्णाभाऊ साठे यांचे जीवन चरित्र....

कु. प्रिती उत्तम मोहोड
वर्ग १२ वा (वाणिज्य)

अण्णाभाऊ साठे यांचा जन्म १ ऑगस्ट १९२० या दिवशी सांगली जिल्ह्यातील दाळवे तालुक्यात वाटेमाळ या खेड्यात मातंग समाजात झाला आणि अण्णाभाऊ साठे नावाचा क्रांती सूर्य उगवला. वडिलांचे नाव भाऊराव सिद्धोजी साठे व आईचे नांव वालुबाई होते. अण्णाभाऊ हे शाळेत शिकलेले नाहीत. केवळ दिड दिवस ते शाळेत गेले नंतर तेथील सर्वांद्वारे होणाऱ्या भेदभावामुळे त्यांनी शाळा सोडूने दिली.

बारश्याच्या दिवशी त्याचे नांव तुकाराम ठेवण्यात आले संत तुकारामाप्रमाणे हा ही तुकाराम मोठा साहित्यिक झाला. साहित्य क्षेत्रातील चमत्कारी ठरला. अर्थात अण्णाभाऊच्या बालव्यवस्थेत कोणी म्हटले असते की हा मुलगा आंतरराष्ट्रीय ख्याती प्राप्त करील, तर असे भाकित ठरवणाऱ्या वेडेचे ठरविले गेले असते. त्याचे कारण म्हणजे एक तर पददलित जातीकुळी व विलक्षण दैन्यावस्था रोज बारा वाजताची वेळ कशी मागेल यांची भांती असायची. अण्णाभाऊची आई विचारी होती पुर्वी जिजाबाई ने शिवबाला रामायण महाभारता-तील कथा सांगितल्या त्याचप्रमाणे वाळूबाईनी छोट्या तुकारामाला विर लहुजी, वस्तान, फकीरा, विर सत्तु, पिराजी यांच्या गोष्टीचे संस्कार दिल.

माझी मैना गावाकडे ऱ्हायली. माझ्या जीवाची होतीया काह्यली यासारख्या ठसकेबाज लावण्या आणि 'फकीरा', 'वारणेचा वाघ' माकडी ची माळ मास्तर सारख्या कादंबऱ्या त्यांनी लिहिल्या त्याच्या अंतरमाचा तो फुकट हुकार आहे. समाज परिवर्तनाचा विचार मांडणारा हा साहित्यिक स्वातंत्र्य चळवळीच्या जनसागरात गुंतलेला लढाऊ माणूस अण्णांनी आपल्या लेखनिख उभा केला. ग्रामीण पददलित आणि लाचारीचे जीणे जगणारी माणसे खास आपल्या शैलीत उभी केली.

फकीराप्रमाणे मातंग असणारा नायक एक अजस्त्र ताकतिचा व धैर्याचा महामेरु भारतीय स्वातंत्र्य लढ्याचे रणांगणात दिन दुखिताच्या व अपेक्षीताच्या वतीने लढणारा नायक म्हणून त्यांनी फकीराला केला. फकीरा ही कादंबरी त्याच्या काळात फार प्रसिद्ध ठरली. पस्तीस कांदबऱ्या, तीन नाटके, अकरा लोकनाट्ये, तेरा कथासंग्रह आणि सात चित्रपट कथा लिहिणाऱ्या अण्णाभाऊंनी एक्कड लावण्याही लिहिल्या. शाहिर गावकरांच्या लालबावटा कलापथकाद्वारा अनेक तमाशेही केले. जगण्यासाठी लढणाऱ्या माणसांचे चित्रण करणाऱ्या अण्णाभाऊंनी 'मुंबई नगरी बडिबांका जशी रावणाची लंका वाजतोय डंका, चौमुलूखी' अशा शब्दात मुंबईचे चित्रण लेखाटले.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणायचे मार्क्सवादी भाकरीचा प्रश्न सोडवील पण माणूस जगणाचा प्रश्न शिल्लक राहतोच आणि मला भाकरी पेक्षा इज्जत आणि स्वाभिमान प्यारा आहे. या विचाराने अण्णाभाऊ भारावून गेले. हा स्वाभीमान त्यांनी निर्माण केलेल्या पत्रातुन आपले अस्तीत्व दाखवत अण्णा भाऊनी उभ्या आयुष्यात मुख्यतः दोन गोष्टीचा निर्धार केला.

कहाणी साहित्यसम्राटाची

कु. निकीता कैलास राऊत
वर्ग १२ (वाणिज्य)

अहो ! ऐका कहाणी साहित्य सम्राटाची
किती वर्णावी महती माझ्या अण्णाभाऊंची
रास उभी केली त्यांनी साहित्याची
शाळा त्यांची झाली फक्त दिवसाची
शिदोरी घेतली पोळलेल्या तप्त अनुभवाची
कथा अनुभवली त्यांची दृष्ट दारिद्र्याची
त्यांच्या नायकाला चिड असे अन्यायाची
भाषा अन शब्दाला जोड बाणेदारपणाची

शैली कधी येणार नाही त्या कलमेची
प्रसिद्ध कहाणी त्यांच्या गावाकडच्या मैनेची
आजही काहील होते मुंबईच्या कांगाराची
शब्दाशब्दाला किनार होती तुटणाऱ्या अंतःकरणाची
ओळख नव्हती भारताला साहित्य सम्राटाची
तेव्हा रशियात गाजली महती अण्णांची
साहित्याने ओलांडली सिमा सात समुद्राची

संपदा लिहिली त्यांनी कथा कादंबरीची
जोडीला होती प्रवासवर्णने अन पोवाड्याची
त्यातच मेळ होती शाहिरांच्या शाहीरीची
सह्याद्रीची उंची आहे त्यांच्या साहित्याची
ते खानच होते साहित्य रत्नाची
त्यांच्या साठी वणवा आहे फक्त भारतरत्नाची
संधी आहे शोषितांच्या वंचीतांच्या सन्मानाची
साहित्याच्या प्रांतातील राजाला शोभा मुकुटाची
देवून भारतरत्न वाढेल शान पुरस्काराची....

अण्णाभाऊ म्हणजे एक चळवळ

कु. मंजू प्रभाकर रसाळ
वर्ग १२ वा (वाणिज्य)

समाजातील विषमता दूर करण्यासाठी अण्णाभाऊंनी खुप प्रयत्न केले आणि विषमता दूर करण्यासाठी जागोजागी आंदोलणे, चळवळी केल्या.

लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे यांचा जीवन प्रवास जन्म १ ऑगस्ट १९२० साली सांगलीतील वाटेगांव येथील दलित कुटूंबात झाला. ३५ कादंबऱ्या लिहिल्या त्याच बरोबर कया पोवाडे म्हणून त्यांना साहित्यरत्न म्हणतात. त्यांनी वैर फकीरा ही कादंबरी लिहिलं. त्यांना फकीरा या कादंबरीला राज्य शासनाचा पुरस्कार देण्यात आला. त्यांना दलीत नायक उभा केला. महाराष्ट्राच्या लढ्यात देखील अण्णाभाऊंचा मोठा वाटा आहे. महाराष्ट्राच्या लढ्यात त्यांनी शाहिरीतून जनजागृती केली. त्याच्यावर कम्युनिस्ट विचाराचा पगडा होता. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचा प्रभाव होता. त्यांनी १९५८ साली मुंबईमध्ये झालेल्या पहिल्या दलित साहित्य संमेलनात त्यांनी केलेलं भाषण विशेष गाजलं. आपल्या भाषणात ते म्हणाले होते. पृथ्वी हे शेषनागाच्या डोक्यावर उतरलेली नसुन ती कामगार, कष्टकऱ्याच्या तळ हातावर तरलेली आहे. अण्णाभाऊ साठे यांच्या बहुतांश कादंबऱ्यावर चित्रपट तयार झाले. परंतु मानधनाच्या बाबतीत त्यांची उपेक्षाच झाली. अण्णाभाऊ साठे यांची जीवन खुप हलाखीचे होते. पण त्यांनी दिड दिवसच शाळा शिकले त्यांचे चित्रपट, कादंबरी, पोवाडे प्रसिद्ध आहे. लेखनाचा विचार विद्यापीठांना करावा लागतो. यालाच यश म्हणतात.

ज्याप्रमाणे जन्माला आलेल्या मातंग समाजातील माणसाने दिड दिवसात शाळा शिकुन चांगले व्यक्तीमत्व कमविले. दिड दिवस शाळा शिकलेल्या माणसांच्या लेखनाचा विचार विद्यापीठांना करावा लागतो. याला यश म्हणतात. आयुष्यामध्ये यश मिळवायचे असेल तर चांगले व्यक्तीमत्व निर्माण केले पाहिजे. ज्या माणसाने अस्पृश्य मातंग समाजात जन्माला आलेल्या या अण्णाभाऊंनी दिड दिवसाची शाळा केली आणि काही लेखनांची कमाल केली कारण वर्गामध्ये बसून शिक्षण घेतल्यापेक्षा या जगाच्या शाळेमध्ये माणसं वाचण्याचं काम, समाज वाचण्याच काम अण्णाभाऊ साठेंनी केला आणि समाज व्यवस्थेतील योग्य चित्रण अण्णाभाऊ साठेच्या पुस्तकामध्ये आलं. समाजात राहणाऱ्या अस्पृश्य लोकांना

हिरो करण्याचं काम अण्णाभाऊंनी केलं. ज्या माणसांना चेहरा नव्हता. त्या माणसानांच व्यक्तिचित्र रेखाटलं म्हणून खऱ्या अर्थाने तत्कालीन व्यवस्थेतला फकीरा हिरो होऊ शकतो. आणि त्या फकीराला विद्यापिठ्यांमध्ये स्थान मिळू शकत. हे अण्णाभाऊ साठेच्या कर्तुत्वाचा लेखनीचे महत्त्व आहे.

१ ऑगस्ट १९२० साली जन्माला आलेल्या अण्णाभाऊंनी आपल्या आयुष्यामध्ये नेमकं काय भोगलं हे आपल्याला त्याच्या सुरवातीपासुनच लक्षात येते. शाळेमध्ये गेल्यानंतर एक मातंग विद्यार्थी म्हणून त्यांना जी वागणूक मिळाली. त्या वागणूकीला कंटाळून अण्णाभाऊंनी त्या शाळेचं तोडंच बघितले नाही. परंतू म्हणून त्यांनी शिकायचं सोडलं नाही. ते शिकतच राहील. जगाच्या शाळेत शिकत राहीले. सांगली जिल्हातील वाटेगांव सारख्या छोट्याशा गावात जन्माला आलेल्या अण्णाभाऊंनी कथा, कादंबऱ्या असतील आपलं लिखाण कुठेच कमी पडू दिले नाही कारण मागच्या विचारावर चालतांना अण्णाभाऊंचा फकिरा हा मातंगाचा हिरो झाला.

कारण शिक्षण हे त्यांनी शाळेत घेतलं नसलं तर त्यांनी ज्या ज्या शाळेत त्यांना शिक्षण मिळालं ते माणुस बनवणारं मिळालं. माणसाला जगण्याची प्रेरणा देणारं शिक्षण त्यांना एक मोठा लेखक म्हणून सातासमुद्रापार घेवून गेले आणि अण्णा भाऊच्या आयुष्यातील मोठी गोष्ट कुठली असेल तर या देशाच्या इतिहासामध्ये पहिला शिव शाहीर, लोकशाहीर जर कोणाला म्हणयायचं असेल तर अण्णाभाऊंना म्हटले पाहिजे. असे मला वाटते.

रशियाच्या राष्ट्राध्यक्षाला छत्रपती शिवाजी महाराजाचा पहिला पोवाडा ऐकवणारा कोण असेल तर ते माझे अण्णाभाऊ साठे आहे. आजच्या संस्कृतीत महाराष्ट्राला सांस्कृतिक भारताला कळलं पाहिजे की, या देशाचा शिवशाहीर कोण असेल ते लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे होते. अण्णाभाऊ साठेनी फक्त छत्रपती शिवाजी महाराजांनाच नाही तर या व्यवस्थेतील सर्व महापुरुषांना आपल्या समाजातील लोकांना समजावून देण्याचा प्रयत्न केला. अण्णाभाऊची विचार शैली कम्युनिष्ट असली तरी अण्णा भाऊंनी या देशातल्या महाराष्ट्रातल्या लोकांना समान न्याय दिला.

अण्णाभाऊ साठे

कु. प्रणिता कैलास सिरसाट
वर्ग १२ वा (वाणिज्य)

तुकाराम भाऊराव साठे यांना अण्णाभाऊ साठे असे ही म्हणतात. त्यांचा जन्म १ ऑगस्ट १९२० रोजी झाला त्यांचा मृत्यु १८ जुलै १९६९ मध्ये झाला. साठे एका मांग (दलित) समाजामध्ये जन्मलेले व्यक्ती होते. त्यांचे लेखन सामाजिक आणि राजकीयदृष्ट्या कृतिशीलतेवर आधारलेले होते. साठे हे मार्क्सवादी-आंबेडकरवादी प्रवृत्ती होते, सुरुवातीला त्यांच्यावर साम्यवादाचा प्रभाव होता पण नंतर ते आंबेडकरवादी झाले. अण्णा भाऊ साठे यांचे साहित्य हे परिवर्तनाला दिशा व चालना देणारे ठरले आहे. महाराष्ट्राच्या एकूणच जडणघडणीत आणि परिवर्तनात या साहित्याचे योगदान हे महत्त्वपूर्ण ठरलेला आहे. अजरामर अशा या साहित्याने उपेक्षितांच्या अंतरंगाचा वेध घेण्याचा प्रयत्न केला. उपजत बुद्धिवादी म्हणून त्यांच्या साहित्याचा धांडोळा घेता येतो. आजही मोठ्या संख्येने विद्यार्थी व अभ्यासक त्यांच्या या साहित्याचा संशोधनात्मक अभ्यास करताना दिसतात. संयुक्त महाराष्ट्राची चळवळ लोकमानसात रुजविण्याचे महत्त्वपूर्ण काम शाहीर अण्णा भाऊ साठे, शाहीर अमर शेख आणि शाहीर द.न. गव्हाणकर यांनी केले. मुंबई, मराठवाडा, विदर्भ, कोकण, पश्चिम महाराष्ट्र यांच्यासह सीमा प्रदेशातील विविध भागांतील हजारो ठिकाणी शाहिरांनी आपल्या लालबावटा कलापथकाचे कार्यक्रम सादर केले. त्याच्यामुळे लोक प्रेरित झाले.

लेखन साहित्य –

साठे यांनी मराठी भाषेत ३५ कादंबऱ्या लिहिल्या. त्यामध्ये फकिरा (१९५९) समाविष्ट आहे, जिला इ.स. १९६१ मध्ये राज्य सरकारच्या उत्कृष्ट कादंबरीचा पुरस्कार मिळाला आहे. साठेंच्या लघु कथांचा संग्रह १५ आहे, ज्यामध्ये मोठ्या संख्येने बऱ्याच भारतीय भाषांमध्ये आणि २७ अ-भारतीय भाषांमध्ये भाषांतरित केल्या गेल्या आहेत. कादंबरी आणि लघुकथा यांच्याव्यतिरिक्त साठे यांनी नाटक, रशियातील भ्रमंती, १२ पटकथा आणि मराठी पोवाडा शैलीतील १० गाणी लिहिली. साठेंच्या पोवाडा आणि लावणी यांसारख्या लोककथात्मक कथा शैलींच्या वापराने लोकांमध्ये ते लोकप्रिय बनले व त्यांचे कार्य अनेक समुदायांपर्यंत

पोहोचण्यास मदत झाली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या झुंजार लेखणीला अर्पण केलेल्या 'फकीरामध्ये, साठेंनी आपल्या समुदायाला पूर्ण भुखमरीपासून वाचवण्यासाठी ग्रामीण रूढीवादी प्रणाली आणि ब्रिटिश शासनाच्या विरूद्ध विद्रोह करणाऱ्या नायक फकिराला चित्रित केले. नायक आणि त्याच्या समुदायाला नंतर ब्रिटिश अधिकारी द्वारे अटक आणि छळ दिला जातो, आणि अखेरीस फकिराला फाशी देऊन ठार मारले जाते.

साठेंनी लिहिलेली पुस्तके –

अकलेची गोष्ट (लोकनाट्य, १९४५), अण्णा भाऊ साठे : प्रातिनिधिक कथा (संपादक - डा. एस.एम. भोसले), अमृत, आघात, आबी (कथासंग्रह), आवडी (कादंबरी), इनामदार (नाटक, १९५८), कापऱ्या चोर (लोकनाट्य), कृष्णाकाठच्या कथा (कथासंग्रह), गुऱ्हाळ, गुलाम (कादंबरी), चंदन (कादंबरी).

आधुनिक मराठी साहित्य विश्वाचा आढावा घेतला तर अभिजात जागतिक दर्जाच्या साहित्यिकांशी तुलना करता येतील असे लेखक हाताच्या बोटावर मोजता येतील एवढेही नाहीत. पण अण्णा भाऊ साठे व बाबूराव बागूल या दोघांचे स्थान मात्र निश्चितच वरच्या दर्जाचे आहे. कथा, कविता, कादंबरी, प्रवासवर्णने, नाटक या साऱ्या वाङ्मयीन प्रांतांत सामर्थ्याने विहार करणारे अण्णाभाऊ साठे हे महत्त्वाचे भारतीय साहित्यिक होत. अनेक कविनी वृत्तांची आणि छंदांची निर्मिती केली आहे. त्यामध्ये कोणतेच नाविन्य नाही. परंतु एखाद्या कला व वाङ्मय प्रकाराला पूर्णपणे आशय विषयासह बदलून टाकणे आणि तरीही त्या प्रकाराची लोकप्रियता कमी होऊ न देणे हे अभूतपूर्व काम अण्णा भाऊंनी केले. स्त्रीच्या रूपसौंदर्याचे मसालेदार वर्णन, शृंगारिक हावभाव आणि अश्लील विनोद यांच्या साह्याने लोकरंजन करणाऱ्या तमाशाला अण्णा भाऊंनी चळवळीच्या हत्याराची लखलखित धार दिली. ईशस्तवनाच्या जागी कामगार स्तवन आले आणि गणपतीच्याऐवजी मातृभूमीचा गण आला. अण्णा भाऊंनी हा केलेला बदल जनतेने स्वीकारला.

तुम्हीच महासम्राट झाले

कु. साक्षी विनोद इंगोले
१२ वा (वाणिज्य)

साठेंचे अण्णाभाऊ आज अमुचेच प्रेरणा झाले
जीवणाचा साहित्याचे तुम्ही महासम्राट झाले....

दैव वादातुन काढतांना कर्मवादी तुम्ही झाले
सौंदर्य शास्त्राला मात देवूनी मानवी मन दिले
तुझ्या फकीरा वारणेचा वाघाने बदल ते केले
इतिहास हा जगाला कायम याद करुन गेले....

अमुच्या सेवेत राब राब राबुन भुखे तुम्ही झाले
तिकडे तुमचा सिनेमा आणि घरी उदास झाले
पोटात नाही कण आणि डोळ्यात लई पाणी आले
पोट भरण्यासाठी अंतः तुम्ही माती खावून गेले....

तुमच्या महा वेदना कधी कळल्या नाही जनाले
संस्कृतीने तुम्हा जे छळले कळले नाही मनाले
भीम बाबाच्या वाणीने तुम्हाण उर्जा देत चेतविले
शेवटी बाबांना शरण जात आम्हा ते घडविले.

अण्णाभाऊ साठे

कु. धनश्री सुरेश राठोड
वर्ग १२ वा (कला)

अण्णा भाऊ साठे म्हणून ओळखले जाणारे एक मराठी समाजसुधारक, लोककवी आणि लेखक होते. साठे एका मांग (दलित) समाजामध्ये जन्मलेले व्यक्ती होते. त्यांचे लेखन सामाजिक आणि राजकीयदृष्ट्या कृतिशीलतेवर आधारलेले होते. साठे हे मार्क्सवादी- आंबेडकरवादी प्रवृत्तीचे होते. सुरुवातीला त्यांच्यावर साम्यवादाचा प्रभाव होता पण नंतर ते आंबेडकरवादी झाले.

अण्णा भाऊ साठे यांचे साहित्य हे परिवर्तनाला दिशा व चालना देणारे ठरले आहे. महाराष्ट्राच्या एकूणच जडणघडणीत आणि परिवर्तनात या साहित्याचे योगदान हे महत्त्वपूर्ण ठरलेला आहे. अजरामर अशा या साहित्याने उपेक्षितांच्या अंतरंगाचा वेध घेण्याचा प्रयत्न केला. उपजत बुद्धिवादी म्हणून त्यांच्या साहित्याचा धांडोळा घेता येतो.

आजही मोठ्या संख्येने विद्यार्थी व अभ्यासक त्यांच्या या साहित्याचा संशोधनात्मक अभ्यास करताना दिसतात. संयुक्त महाराष्ट्राची चळवळ लोकमानसात रुजविण्याचे महत्त्वपूर्ण काम शाहीर अण्णा भाऊ साठे, शाहीर अमर शेख आणि शाहीर द.न. गव्हाणकर यांनी केले. मुंबई, मराठवाडा, विदर्भ, कोकण, पश्चिम महाराष्ट्र यांच्यासह सीमा प्रदेशातील विविध भागांतील हजारो ठिकाणी शाहिरांनी आपल्या लालबावटा कलापथकाचे कार्यक्रम सादर केले. त्याच्यामुळे लोक प्रेरित झाले.

अण्णाभाऊ साठे

कु. श्रुती सुनिल बेहरे
वर्ग ११ वा (कला)

विद्या न शिकविताही स्वबळावर शिकलेली विद्या हिसकावून घेण्यासाठी एकलव्याचा अंगठाच कापणारे द्रोणाचार्य व शबुंक तेल्याचे शुद्रांना विद्यार्जनाचा अधिकार नाही या सबबीखाली कोणतीही शहनिशा न करता मुंडके उडविणाने प्रभु श्रीराम वारसा चालविणाऱ्या ब्राम्हणी संस्कृतीच्या ठेकेदार आर्यपंतोलींनी कालच शाळेत आलेल्या अण्णाभाऊंची बोटे सडकून काढली आणि अण्णाभाऊंची शाळा कायमची सुटली.

दिड दिवस शाळेत गेलेले निरक्षर अण्णाभाऊ जगप्रसिध्द साहित्यिक ज्यांचे साहित्य जगाच्या २७ देशात पोहचले. अशा जगप्रसिध्द लोकशाहिर अण्णाभाऊ साठी यांचा जन्म १ ऑगस्ट १९२० मध्ये सांगली जिल्ह्यातील वाटेगांव मध्ये झाला. भाऊराव व वालुबाई या दाम्पत्याच्या पोटी अण्णाभाऊ जन्माला आले. त्यांचे पूर्ण नांव तुकाराम भाऊराव साठे. अण्णाभाऊ साठे यांचे लेखनकार्य अतिशय प्रभावी. त्यांनी 'अलगुज', 'फकिरा', 'गुलाम', 'चिख-लातील कमळ' इत्यादी कादंबऱ्या लिहिल्या. त्यांचे कृष्णाकाठच्या कथा, पिसाळलेला माणुस हे कथासंग्रह प्रसिध्द आहेत. सुलतान, इमानदार, प्रवासवर्णन : माझा रशियाचा प्रवास इ. नाटके प्रसिध्द आहेत. अण्णाभाऊ साठेंनी शाहिर हे पुस्तक लिहीले. त्यांच्या लेखणीला महात्मा फुलांच्या असुडांची धग होती. आंबेडकरांच्या रण संग्रामची आग होती. गाडगेबाबांनी उगारलेल्या सोट्याची ती वारसदार होती.

'यह आझादी झुठी है, देश की जनता भुखी है' हा नारा १६ ऑगस्ट १९४७ साली शिवाजी पार्कवर पावसाने रौद्र रुप धारण केलेले असून न हटता नारा दिला. उपेक्षितांचा साहित्यीक, उपेक्षितांसाठी त्यांच्या प्रश्नाला लेखणी भिडवून 'बहूजन हिताय, बहूजन सुखाय', हे ध्येय ठेवून लिहू लागले.

अण्णाभाऊ साठे यांनी आपले संपूर्ण आयुष्य दिनदुबळ्या, भुकी, दुःखी, गोरगरीब, शिक्षणापासून व विकासापासून वंचीत राहीलेल्या समाजाला न्याय मिळावा

यासाठी त्यांनी लोकप्रबोधनामार्फत आपले विचार मांडले. त्यांनी अनेक प्रकारच्या लावण्या, पोवाडे, लोकनाट्य, कथासंग्रह, कांदबऱ्या लिहिल्या. त्यांची ''फकीरा'' कादंबरी १९६१ साली राज्यसरकार मार्फ त सन्मानित करण्यात आले.

समतेवर आधारलेले माणूसकीचे नवे जग निर्माण करण्यासाठी चातुर्वण्यावर घाव घालणाऱ्या फुले, आंबेडकरांचा संदेश अण्णांनी शब्दबध्द केला आणि खड्या आवाजात त्यांनी तो महाराष्ट्रभर गायीला तो असा–

जग बदल घालूनी घाव । सांगुनी गेले मज भीमराव ।।
गुलामगिरीच्या या चिखलात । रुतुन बसला का ऐरावत ।।

अंग झाडूनी निघ बाहेरी । घे बिनीवरती घाव ।।
धनवंतांनी अखंड पिळले । धर्मांधांनी तसेच छळले ।।

मगराचे जणू माणिक गिळीले । चोर जहाले साव ।।
ठरवून आम्हा हीन अवमानीत । जन्मोजन्मी करुनी अंकित ।।

जिणे लावून वर अवमानीत । निर्मुन हा भेदभाव ।।
एकजुटीच्या या रथावरती । आरुढ होऊनी चलबा पुढती ।।
नव महाराष्ट्र निर्मुन जगती । करी प्रगट निज नाव ।।
सांगुनी गेले मज भीमराव ।।

अण्णाभाऊंचे साहित्य हे माणसांनी माणसासाठी माणुसकीने जगले पाहिजे हे शिकवणारे साहित्य आहे. ते माणसाला निर्भय बनविते. ठेविले अनंते तैसेची रहावे चित्ती असू द्यावे समाधान हा विचार अण्णाभाऊंनी फे टाळून लावला. अण्णाभाऊंनी दलित, उपेक्षित समाजासाठी साहित्य लिहिले कारण त्यांच्या माणसिकतेने बदल घडवून आणला तरच अन्याय करणारा कोण हे त्याला शोधता आले पाहिजे हे त्यांना अभिप्रेत होते, 'द्या माणूस म्हणून मानानं जगा आणि अभिमानानं जगू' असे आवाहन अण्णाभाऊंनी आपल्या साहित्यातून केले, म्हणून दलित पिडीत जगाचा अण्णाभाऊ हा पहिला लेखक व भाष्यकार होय असा गौरव प्रा.रा.गं. जाधव यांनी केला आहे.

''प्रारंभी मजला । कर त्याचा आम्ही पुजीला ।
जो व्यापूनी जगला । हलवी या भुगोलाला ।
रुद्र रुपी ज्यांची शक्ती । मानवाची करी जो भक्ती ।
जो उठोनिया रंकाला । जो शापीत आत्माला ।।
तोडोनिया गुलामी शृंखला । तो मी आज पुजीला ।।

अण्णाभाऊ साठे हे खरोखरच थोर विचारवंत साहित्यिक होते. ही तर काळ्या दगडावरची रेघ होय पण या थोर साहित्यिकाच्या साहित्य लेखनाची ही जाण कुणी विचारात घेतली नाही. ही दुःखाची व खेदाची गोष्ट आहे. कारण ज्यांच्या साहित्यकृती जगाच्या पाठीवर आवडीनं वाचतात. विविध भाषांतून ज्यांच्या साहित्याचं भाषांतर झालं, त्यांच्या साहित्याची झेप साता समुद्रपलीकडे जावून पोहोचली त्या थोर साहित्यिकाच्या देशात साधा लेखन म्हणून मान्यता मिळू नये यापेक्षा वाईट मनोवृत्तीचा जगात दाखला नसेल. किंबहूना त्यांच्या साहित्याच्या सामर्थ्यामुळे त्यांच अस्तित्व नष्ट होतयं की काय याची भिती वाटून पोटात गोळातरी उठत असला पाहिजे !

सन १९४४ च्या सुमारास आपल्या शाहिर मंडळी सोबत कलापथकासह टिटवाळा येथे शेतकरी परिषदेसाठी आले असता त्यांनी जो कार्यक्रम सादर केला, त्यांत शेतकऱ्यांच्या मनातलं बोलले.

तु मराठमोळी शेतकरी, घोंगडी शिरी,
जुनी ती काठी, लंगोटी
चल बदल ही दुनिया सारी रे
तु खाशी भाकरी कांदा, बसूनी अंधारी
भुकेला कोंडा, निभेला धोंडा बदल ही दुनिया सारी

स्वतःच्या दुःखाचा विचार न करता आपले विचार, कार्य प्रतिभा जनसामान्य लोकांपर्यंत पोहचविण्याच काम करणारं शिवाशाहीर अण्णाभाऊ.

अण्णाभाऊंच्या लिहिण्याला वस्तादाच्या कुऱ्हाडीची धार होती फकिराच्या तलवारीची चमकावार होती, सत्या ची किनार होती, अन माणूसकीची झालर होती. अशा क्रांतीसुर्य, लोकसम्राट, लोकशाहीर, लोकसाहित्यीक, लोकनाट्य अण्णाभाऊ साठे यांना माझा शतशः प्रणाम.

साहित्यसम्राट अण्णाभाऊ साठे

कु. करिश्मा नागोराव जाधव
वर्ग १२ वा (वाणिज्य)

अण्णाभाऊ साठे यांचे मुळ नांव तुकाराम भाऊराव साठे असे होते. अण्णाभाऊ साठे एक मराठी समाजसुधारक, लोककवी आणि लेखक होते. साठे एका मांग (दलित) समाजामध्ये जन्मलेले व्यक्ती होते. त्यांचे लेखन सामाजिक आणि राजकीयदृष्ट्या कृतिशीलतेवर आधारलेले होते. साठे हे मार्क्सवादी-आंबेडकरवादी प्रवृत्तीचे होते. सुरुवातीला त्यांच्यावर साम्यवादाचा प्रभाव होता पण नंतर ते आंबेडकरवादी झाले.

अण्णा भाऊ साठे यांचे साहित्य हे परिवर्तनाला दिशा व चालना देणारे ठरले आहे. महाराष्ट्राच्या एकूणच जडणघडणीत आणि परिवर्तनात या साहित्याचे योगदान हे महत्त्वपूर्ण ठरलेला आहे. अजरामर अशा या साहित्याने उपेक्षितांच्या अंतरंगाचा वेध घेण्याचा प्रयत्न केला. उपजत बुद्धिवादी म्हणून त्यांच्या साहित्याचा धांडोळा घेता येतो. आजही मोठ्या संख्येने विद्यार्थी व अभ्यासक त्यांच्या या साहित्याचा संशोधनात्मक अभ्यास करताना दिसतात.

साठे यांनी मराठी भाषेत ३५ कादंबऱ्या लिहिल्या. त्यामध्ये फकिरा समाविष्ट आहे, जिला इ.स. १९६१ मध्ये राज्य सरकारच्या उत्कृष्ट कादंबरीचा पुरस्कार मिळाला आहे. साठेंच्या लघु कथांचा संग्रह १५ आहे, ज्यामध्ये मोठ्या संख्येने बऱ्याच भारतीय भाषांमध्ये आणि २७ अ-भारतीय भाषांमध्ये भाषांतरित केल्या गेल्या आहेत. कादंबरी आणि लघुकथा यांच्याव्यतिरिक्त साठे यांनी नाटक, रशियातील भ्रमंती, १२ पटकथा आणि मराठी पोवाडा शैलीतील १० गाणी लिहिली.

साठेंच्या पोवाडा आणि लावणी यांसारख्या लोककथात्मक कथा शैलींच्या वापराने लोकांमध्ये ते लोकप्रिय बनले व त्यांचे कार्य अनेक समुदायांपर्यंत पोहोचण्यास मदत झाली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या झुंजार लेखणीला अर्पण केलेल्या "फकिरामध्ये, साठेंनी आपल्या समुदायाला पूर्ण भुखमरीपासून वाचवण्यासाठी ग्रामीण रूढिवादी प्रणाली आणि ब्रिटिश शासनाच्या विरूद्ध विद्रोह करणाऱ्या नायक फकिराला चित्रित केले. नायक आणि त्याच्या समुदायाला नंतर ब्रिटिश अधिकारी द्वारे अटक आणि छळ दिला जातो, आणि अखेरीस फकिराला फाशी देऊन ठार मारले जाते. मुंबई मधील शहरी पर्यावरणाने त्यांच्या लिखाणावर लक्षणीय प्रभाव टाकला. त्यांनी तो डायस्टोपियन परिवाराच्या रूपात दाखवला.. त्यांनी त्यांच्या 'मुंबईची लावणी' आणि 'मुंबईचा गिरणीकामगार' या दोन गाण्यांतून मुंबईला 'दुर्व्यवहारी, शोषणकारी, असमान और अन्यायपूर्ण' असे म्हटले आहे

अण्णाभाऊ साठे हे देशातील उपेक्षित लोक जीवनाच्या अनुभवाचे साठे ठरले. गोर-गरीब शेतकरी, शेतमजूर, श्रमिक, दलित, पददलितांचा व्यथा-वेदना कथा कादंबऱ्यांमधून प्रकर्षाने उमटाव्यात त्यांची अशी धारणा होती. अण्णाभाऊंच साहित्य देशाबाहेर अगदी पोलंड, रशियातही लोकप्रिय झालं. जनमानसात प्रसिद्ध पावलं अण्णाभाऊंच्या मते ग्रामीण जीवन टिकाऊ काया आहे, तर शहरी जीवन दिलखुलास आहे. महात्मा फुले, शाहू महाराज, आगरकर, लोकहितवादी, महर्षी शिंदे, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या समाजक्रांतीचा ग्रामीण दलित जीवनातच पाया आहे आणि त्याच पायावर लिहिलेल्या अण्णा भाऊंच्या कथा-कादंबऱ्या ही साहित्यक्षेत्रात समाज संक्रमणाची पहिली किमया आहे. अत्यंत अल्पशिक्षित असला तरी उपजत शाहिराला चिंतनाची जोड आणि वैश्विक कार्याची जोड असेल तर तो अजोड साहित्यिकही होऊ शकतो, हे अण्णा भाऊंनी दाखवून दिले.

रशियाच्या इंडो-सोव्हिएत कल्चरल सोसायटी च्या निमंत्रणावरुन ते १९६१ साली रशियात गेले. त्यांवर त्यांनी लिहिलेले प्रवासवर्णन लोकप्रिय झाले. त्यांचे व्यक्तिमत्व विविध कलागुणांनी भरलेले होते. ते उत्तम अभिनय करीत. हातात डफ घेऊन शाहिरी कवने मोठ्या तडफेने गात. बुलबुल, बासरी, हार्मोनियम अशी वाद्येही ते वाजवीत. दांडपट्टा फिरवीत. शिवाय स्वतःच्या लिखाणाव्यतिरिक्त त्यांनी नवयुग, युगांतर आणि आचार्य अत्रेंच्या मराठा वर्तमान पात्रातून अनेक लेख व पुस्तकांची परीक्षणे लिहिली. अण्णाभाऊंच्या शेवटच्या काळ मात्र हलाखीत गेला. दारिद्य आणि एकाकी आयुष्य त्यांच्या वाट्याला आले. मराठी साहित्यातील प्रतिष्ठानकडून त्यांची तशी उपेक्षाच झाली. विपन्नावस्थेत गोरेगावच्या सिध्दार्थनगरात त्यांचं निधन झाले.

मराठी साहित्यभूषण

अण्णाभाऊ साठे

नवनित दिपक राठोड
वर्ग १२ वा (संयुक्त)

१ ऑगस्ट रोजी अण्णाभाऊ साठे यांची जयंती महाराष्ट्रभर उत्साहाने साजरी झाली. त्याच दिवशी लोकमान्य टिळक यांची पुण्यतिथी होती. अण्णाभाऊ साठे यांची जयंती सर्वसामान्य जनतेतर्फे उस्फुर्त पणे साजरी हो असतांना मी पाहत आलेलो आहे. सध्या विविध राजकीय पक्ष आणि महाराष्ट्र सरकार देखील ती साजरी होताना दिसत आहे. राष्ट्रीय समाज पक्षातर्फे पुणे, बारामती, विरा, फलटण तसेच मुंबई येथील केंद्रीय कार्यालयात अण्णा भाऊ साठे यांची जयंती साजरी करण्यात आली. अण्णा भाऊ साठेंच्या तुलनेत लोकमान्य टिळकांची जयंती शाळेत वा सरकारी दरबारी साजरी होतांना दिसून येते. भारतच्या स्वातंत्र्याबद्दलचे टिळकांचे कार्य पाहाणीत आहे. टिळकांच्या सामाजिक विचाराबद्दल प्रतिवाद होवू शकतो, परंतू रोखठोख आणि प्रामाणिक मते मांडणारी टिळकटी स्वातंत्रौत्तर काळात उपेक्षित राहिल्याचे दिसून येते. अपेक्षीत समाजात जन्माला आलेले अण्णाभाऊ साठे जीवंतपणी उपेक्षित राहीले. त्यांचे मरणही उपेक्षीत ठरले. वास्तविक अन्नाभाऊ साठे म्हणजे मराठी साहित्याला पडलेले विस्मयकारक, परंतू सुंदर आणि भव्य स्वप्न होते. निरक्षण अण्णा भाऊ साठेंनी मराठी साहित्यातील ''दादा तात्यांना'' अचंबीत करणारे साहीत्य निर्मीले, अण्णा भाऊ साठे यांचे विचार वाचून जी 'मानसिक-सामाजिक' क्रांती होत आहे. त्यामुळे जीवंतपणी उपेक्षीत राहिलेले अण्णा भाऊ साठे मात्र अमर ठरले आहे.

१९५८ साली भरलेल्या पहिल्या दलित साहित्य संमेलनाचे अण्णा भाऊ साठे पहिले स्वागताध्यक्ष होते. ही पृथ्वी शेषनागाच्या मस्तकावर उभी नसून कामगारांच्या तळहातावर तरलेली आहे. अशी क्रांतीकारक संकल्पना अण्णा भाऊ साठेंनी मांडली. हजारो वर्षाची मान्यता जुगारुन नवा 'मनु' सांगणारी ही संकल्पना होती. अण्णा भाऊ साठेंची हि संकल्पना जातिवाचक व मर्यादित होती, असे हे आपले अण्णाभाऊ होते.

अण्णाभाऊ साठे

कु. समिक्षा प्रविण गिरी
वर्ग ११ वा (विज्ञान)

लेखक ओमप्रकाश कश्यप बता रहे हैं कि मराठी के लोकशाहिर अन्नाभाऊ साठे बचपन में वे 'भगवान विठ्ठल' की सेवा में गीत गाया करते थे। उनमें जातीय ऊंच-नीच को धिक्कारा गया था। समानता का संदेश भी था। उन्हें समझ में आया कि गरीबी सामाजिक समानता की राह में सबसे बड़ी बाधक है। आर्थिक असमानता केवल नियति की देन नहीं है। अन्नाभाऊ साठे (1 अगस्त 1920 – 18 जुलाई 1969).

आगे बढ़ो! जोरदार प्रहार से दुनिया को बदल डालो। ऐसा मुझसे भीमराव कह कर गए हैं। हाथी जैसी ताकत होने के बावजूद गुलामी के दलदल में क्यों फंसे रहते हो। आलस त्याग, जिस्म को झटककर बाहर निकलो और टूट पड़ो।

अन्नाभाऊ साठे कौन थे, क्या थे? कहां के थे? बहुत कम लोग जानते हैं। खासकर हम हिंदी वालों में। 'अन्ना' नाम सुनकर हमारे मस्तिष्क में सिर्फ अन्ना हजारे की तस्वीर बनती है। क्योंकि निहित स्वार्थ के अनुरूप खबरें गढ़ने वाला पूंजीवादी मीडिया, इस नाम को किसी न किसी बहाने बार-बार हमारे बीच ले आता है। सुनकर शायद हैरानी हो कि अन्नाभाऊ से जुड़े एक प्रश्न ने नेहरू जी को भी उलझन में डाल दिया था। उन दिनों रूस और भारत की गहरी मित्रता थी। नेहरू जी वहां पहुंचे हुए थे। यात्रा के बीच एक व्यक्ति ने अकस्मात पूछ लिया 'आपके यहां गरीबों और वंचितों की कहानी कहने वाला एक कलाकार और समाज सुधारक अन्नाभाऊ साठे है....कैसा है वह? नेहरू जी चुप्प। उन्होंने ऐसे किसी अन्नाभाऊ साठे के बारे में नहीं सुना था। देश लौटे। यहां पता लगाना शुरू किया। पर मुश्किल। काफी कोशिश के बाद पता चला कि मुंबई की चाल में ऐसा ही आदमी रहता है। कद पांच फुट, रंग तांबई, बदन इकहरा। आंखों में चमक। सीधे दिल में उतर जाने वाली तेज, जोशीली आवाज। लिखता, गाता-बजाता, तमाशे करता है। मजदूर आंदोलनों में हिस्सा लेकर उनकी बात उठाता है। बोलने के लिए खड़ा होता है तो बड़ी से बड़ी भीड़ में भी सन्नाटा छा जाता है। लोकप्रियता ऐसी कि तमाशा करे तो दर्शकों का हुजूम उमड़ पड़ता है।

अमिरी-गरीबी के बीच भारी अंतर को वह मार्क्सवादी नजरिये से देखता है। लेकिन जातिवाद और छूआछूत की व्याख्या के समय उसे सिर्फ आंबेडकर याद आते हैं। जो सामाजिक न्याय के लिए वर्ग-क्रांति को आवश्यक मानता है। मराठी साहित्य और कला-जगत के शिखर पुरुष अन्नाभाऊ साठे का जन्म 1 अगस्त 1920 को महाराष्ट्र के सांगली जिले की वालवा तहसील के वाटेगांव के मांगबाड़ा में हुआ था। उनके बचपन का नाम तुकाराम था। पिता का नाम भाऊराव और मां का नाम था बालूवाई। जाति थी मांग(मातंग)।

अण्णाभाऊ साठे की राजनिती

कु. अक्षदा सुभाष पवार
वर्ग १२ वा (कला)

साठे से पहले, श्रीपाद अमृत डांगे की कम्युनिस्ट विचारधारा से प्रभावित थे। १९४४ मे दत्ता गव्हणकर और अमर शेख के साथ उन्होंने लाल बावटा कला पथक का गठन किया। इसके द्वारा उन्होंने कई सरकारी फैसलों को चुनौती दी थी। यह १९४० के दशक में काम करना जारी रखा और टेविया अब्राम्स के अनुसार, यह साम्यवाद से पहले स्वतंत्रता के बाद के भारत मे ''१९५० के दशक की सबसे नाटकीय घटना'' थी। भारत सरकार ने १६ अगस्त १९४७ को मुंबई उच्च जाती समुहों के स्वतंत्र भारत के लिये सहमती व्यक्त की थी। २०००० लोंगो ने मार्च किया और उस मार्च में नारा था, 'यह आजादी झूठी है, देश और लोग भूखे है' वह भारतीय पिपूल्य थियेटर एसो.

भारतीय कम्युनिस्ट पार्टी की सांस्कृतिक शाखा और संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन में भी एक महत्वपूर्ण व्यक्ती थे, जिन्होंने एक अलग मराठी भाषी राज्य (बॉम्बे स्टेट) के निर्माण का आवहन किया था ।

साठे के बाद, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर की शिक्षाओं के बाद, उन्होंने दलित कार्यों की और रुख किया और अपनी कहानियों का उपयोग दलितो और श्रमिकों के जीवन के अनुभवों को प्रकट करने के लिये किया । एस, १-९-५८ को अपने पहले भाष में दलित साहित्य बैठक में बॉम्बे द्वारा स्थापित किया गया था, उन्होंने कहा, पृथ्वी दलितों की हथेली है और कार्यकर्ताओंने उनके सिर पर तिरपाल नहीं डाला है'' कि उन्होंने इसे स्पष्ट कर दिया है वैश्विक विन्यास का महत्व दलित और श्रमिक वर्ग । इस अवधि के अधिकांश दलित लेखकां के विपरीत, साठे का काम बौध्द धर्म के बजाय मार्क्सवाद से प्रभावित था ।

उन्होंने कहा, 'दलित, लेखको को जिम्मेदारी दी गई है की वे दलितों को वर्तमान सांसारिक और हिंदू अत्याचारों से मुक्त करे और उनकी रक्षा करे, क्योंकि लंबे समय से चली आ रही पारंपारिक मान्यताओं को तुरंत नष्ट नहीं किया जा सकता है ।'

अण्णाभाऊ साठे

कु. साक्षी विनोद इंगळे
वर्ग १२ वा (वाणिज्य)

दीपक प्रकाश देता हे, मगर इसके लिये उसे तिल तिल जल कर मरना होता है । इसे बहुत कम लोग जानते है यही बात महाराष्ट्र के दलित शाहिर अण्णाभाऊ साठे पर लागू होती है । अण्णाभाऊ का पूरा नाम तुकाराम साठे था । उनका जन्म १ अगस्त १९२० को सांगली जिल्हे के वाटेगांव मे हुआ था । इनके पिता का नाम भाऊराव और माता का नाम वालूबाई था ।

देश में उस समय अंग्रेजी राज्य के खिलाफ जबरदस्त आंदोलन हो रहे थे । अण्णाभाऊ ने सन १९४७ के दौरान नाना पाटील आदि क्रांतीकारियों के साथे अंग्रेजो के विरुध्द बगावत मे डट कर भाग लिया था । उस समय अण्णाभाऊ कम्युनिस्ट पार्टी के साथ जुडे थे । उनके जिम्मे पार्टी का प्रचार कार्य था । अण्णाभाऊ दलित शोषितों के बीच एक लोकप्रिय जन कवि के रुप में प्रसिध्द थे । वे विनोदी स्वभाव के थे अपनी क्रान्तिकारी शाहिरी के बीच जब विनोद की बाते करते तो जनता में हंसी के फव्वारे छूटते थे ।

उन्होंने लोकयुध्द के सासाहिक रिपोर्टर के तौर पर भी काम किया था । अण्णाभाऊ के क्रान्तिकारी काव्य की शोहरत रुस, जर्मनी, पोलंड आदि देशोतक पहुंची थी । उनकी किताबो के अनुवाद वहाँ हुये थे । इन मुल्को मे वे शोषितो के साहित्यकार के रुप मे पहचाने जाने लगे थे । उन्हे इन देशों से निमंत्रण आते थे ।

English Section

Annabhau Sathe

Ku. Akshada Subhash Pawar
12th (Arts)

Tukaram Bhaurao Sathe (1 August 1920 – 18 July 1969), popularly known as Annabhau Sathe, was a social reformer, folk poet, and writer from Maharashtra, India. Sathe was a Dalit born into the untouchable Mang community, and his upbringing and identity were central to his writing and political activism. Sathe was a Marxist-Ambedkarite mosaic, initially influenced by the communists but he later became an Ambedkarite. He is credited as a founding father of 'Dalit Literature'

Early Life :-

He was born on 1 August 1920, in Wategaon village, part of present-day Maharashtra's Sangli district, to a family that belonged to the untouchable Matang caste. Members of the caste used to play traditional folk instruments in Tamasha performances.

Annabhau Sathe did not study beyond class four. He migrated from Satara to Bombay, present-day Mumbai, in 1931, on foot, over a period of six months, following a drought in the countryside. In Bombay, Sathe undertook a range of odd jobs.

Writings :-

Sathe wrote 35 novels in the Marathi language. They include Fakira (1959), which is in its 19th edition and received a state government award in 1961. It is an interesting novel which tells the story of the protagonist; the stout young guy, named Fakira, his feat, his crusading for the rights of people of his community in the British Raj and his enmity towards the evil forces in the village. However, the cause from where the story progresses is the religious practice or ritual called 'Jogin' which gives a way to further actions. There are 15 collections of Sathe's short stories, of which a large number have been translated into many Indian and as many as 27 non-Indian languages. Besides novels and short stories, Sathe wrote a play, a travelogue on Russia, 12 screenplays, and 10 ballads in the Marathi powada style.

Sathe's use of folkloric narrative styles like powada and lavani helped popularise and make his work accessible to many communities. In Fakira, Sathe portrays Fakira, the protagonist, revolting against the rural orthodox system and British Raj to save his community from utter starvation. The prota-gonist and his community are subsequently arrested and tortured by British officers, and Fakira is eventually killed by hanging.

The urban environment of Bombay significantly influenced his writings, which depict it as a dystopian milieu. Aarti Wani describes two of his songs – "Mumbai Chi Lavani" (Song of Bombay) and "Mumbai cha Girni Kamgar" (Bombay's Mill-hand) – as depicting a city that is "rapacious, exploitative, unequal and unjust"

Legacy :-

Sathe has become an icon to Dalits, and especially the Mang caste. The Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation was established in 1985 to further the cause of the Mang people, and women in local branches of the Manavi Hakk Abhiyan (Human Rights Campaign, a Mang-Ambedkarite body) organize jayanti (processions) in his name and those of Babasaheb Ambedkar and Savitribai Phule. Political parties, such as the Indian National Congress and the Bharatiya Janata Party-Shiv Sena alliance, have attempted to appropriate his image as a means of drawing electoral support from the Mangs.

Sathe was commemorated with the issue of a special ₹4 postage stamp by India Post on 1 August 2002. Buildings have also been named after him, including the Lokshahir Annabhau Sathe Smarak in Pune and a flyover in Kurla.

कनिष्ठ महाविद्यालय

वार्षिक अहवाल २०२०-२१

बापुरावजी बुटले कला, नारायणराव भट वाणिज्य व बापुसाहेब पाटील विज्ञान कनिष्ठ महाविद्यालयात विद्यार्थ्यांच्या सुप्त कला गुणांना वाव मिळण्यांच्यादृष्टीने पर्यवेक्षक प्रा. कोठारी सरांच्या मार्गदर्शनामध्ये विविध कार्यक्रम राबविण्यात आले.

विद्यार्थ्यांच्या सुप्त गुणांना वाव देण्याबरोबरच शैक्षणिक प्रगती होण्याच्यादृष्टीने विद्यार्थ्यांकडून प्रत्येक विषयाची कसून तयारी करुन घेतली जाते. त्यामुळे कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या निकालाची उज्ज्वल परंपरा कायम आहे. सत्र २०१९-२० चा १२ वी चा शाखानिहाय निकाल खालीलप्रमाणे -

वर्ग १२ वा कला	:-	७८.७८ %
वर्ग १२ वा वाणिज्य	:-	९४.५३ %
वर्ग १२ वा विज्ञान	:-	९५.९० %

वरील सर्व उपक्रम कार्यकारी प्राचार्य कॅप्टन प्रा. व्ही.एल. खळतकर व पर्यवेक्षक प्रा. आर.एन. कोठारी सरांच्या मार्गदर्शनात राबविण्यात आले.

शाखा - कला शाखा

क्र.	विद्यार्थ्यांचे नांव	टक्केवारी	फोटो
१	कु. किर्ती सुनिल आंबेकर	539/650 82.92%	
२	रितेश नेमिचंद पवार	530/650 81.53%	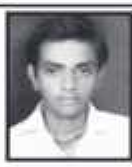
२	अजय विठ्ठल कचारे	530/650 81.53%	
४	धिरज मदन पवार	529/650 81.38%	

शाखा - वाणिज्य शाखा

क्र.	विद्यार्थ्यांचे नांव	टक्केवारी	फोटो
१	कु. अदिती अनुप ढोरे	594/650 91.38%	
२	कु. लक्षता भिमराव राठोड	592/650 91.07%	
३	कु. सोनाली नामदेव चव्हाण	583/650 89.69%	

शाखा - विज्ञान शाखा

क्र.	विद्यार्थ्यांचे नांव	टक्केवारी	फोटो
१	शाहरुख मुसा बाळापूरे	514/650 79.07%	
२	तन्मय शरद मोहिते	491/650 76.00%	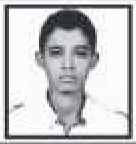
३	कु. सुरेखा वसंता जाधव	488/650 75.07%	

शाखा - व्यवसाय अभ्यासक्रम शाखा

क्र.	विद्यार्थ्यांचे नांव	टक्केवारी	फोटो
१	स्वप्निल नरेश जाधव	455/650 70.00%	
२	कृष्णा रविंद्र भागवत	441/650 67.84%	
३	ओम गजानन ठाकरे	422/650 64.92%	

महाविद्यालयातील विविध विभागातील उपक्रमांचे छायाचित्रे २०२०-२१

शिवस्वराज्य दिनानिमित्य छत्रपती शिवरायांना अभिवादन करतांना डॉ.आर.आर. वानखडे, डॉ.व्ही.के.जाधव, डॉ.एन.एस.लाभसेटवार, डॉ.रूपेश कऱ्हाडे, डॉ.सौ.अपर्णा पाटील, प्रा.आर.आर.भोवते, प्रा. निलेश गायकवाड

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावतीच्या उन्हाळी २०२० परीक्षेत एम.ए. (मराठी) विषयात कु. गीता भाऊराव गावंडे ७ वी मेरीट (CGPA - 8.40) आल्याबद्दल व मराठी विषयात सेट (SET) परिक्षा उत्तीर्ण झाल्याबद्दल पदवी व पदव्युत्तर मराठी भाषा व साहित्य विभागातर्फे सत्कार करतांना डॉ. रूपेश कऱ्हाडे

शिवस्वराज्य दिनानिमित्य शिवस्वराज्य दिन : 'इतिहास आणि वर्तमान' या विषयावर ऑनलाईन पध्दतीने व्याख्यान देतांना प्रा. निलेश गायकवाड व प्रा.डॉ.सौ. अपर्णा पाटील

ऑनलाईन गेस्ट लेक्चर प्रसंगी वनस्पतीशास्त्र विभागप्रमुख प्रोफेसर डॉ.एम.एम.ढोरे, डॉ.एस.एम.देवस्थळे, व प्रा. पी.व्ही.गडकर

ऑनलाईन पोस्टर स्पर्धा प्रसंगी वनस्पतीशास्त्र विभागप्रमुख प्रोफेसर डॉ.एम.एम.ढोरे, प्रा.परेश लाचुरे व प्रा. पी.व्ही.गडकर

ऑनलाईन पोस्टर स्पर्धा प्रसंगी वनस्पतीशास्त्र विभागातील विद्यार्थ्यांना प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांक मिळालेले पोस्टर्स

प्राणीशास्त्र, रसायनशास्त्र, शारिरीक शिक्षण विभाग व ग्रंथालय विभागातर्फे राज्यस्तरीय कोरोना संदर्भातील वेबिनार प्रसंगी मा.विजयकुमारजी बंग, प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर, प्रोफे.डॉ.आर.आर.वानखडे, डॉ.कु.एन.एस.लाभसेटवार प्रोफे. डॉ.आर.एम.कदम, व्ही.एस.पचगाडे व डॉ. पाटील मॅडम

प्राणीशास्त्र विभागातर्फे ऑनलाईन गेस्ट लेक्चर प्रसंगी व्याख्यान देतांना डॉ. सचिन तायडे व उपस्थित मान्यवर डॉ.एस.एस. धांडे,डॉ.कु.एन.एस. लाभसेटवार व डॉ.नरेंद्र मनवर

प्राणीशास्त्र विभागातर्फे ऑनलाईन गेस्ट लेक्चर प्रसंगी व्याख्यान देतांना डॉ. नितीन राऊत व उपस्थित मान्यवर डॉ.कु.एन.एस. लाभसेटवार व इतर

रसायनशास्त्र विभागातर्फे विद्यापीठ स्तरीय ऑनलाईन सेमीनार कॉम्पीटीशन कार्यक्रमात सेमिनार प्रेझेंटेशन करतांना महाविद्यालयीन विद्यार्थी व विद्यार्थीनी

रसायनशास्त्र विभागातर्फे विद्यापीठ स्तरीय ऑनलाईन सेमीनार कॉम्पीटीशन कार्यक्रमात सेमिनार प्रेझेंटेशन करतांना महाविद्यालयीन विद्यार्थी व विद्यार्थीनी तसेच उपस्थित प्रा.डॉ. संजय मोटे

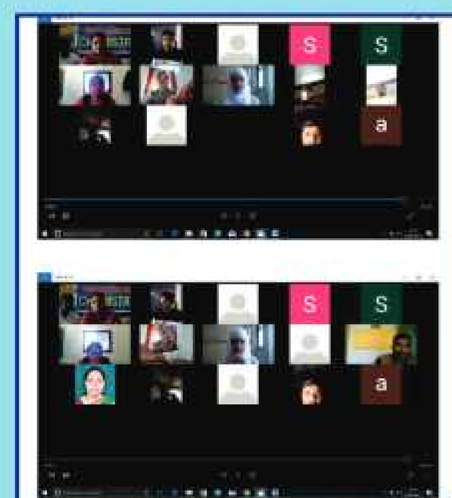

रसायनशास्त्र विभागातर्फे विद्यापीठ स्तरीय ऑनलाईन सेमिनार कॉम्पीटीशन कार्यक्रमात सेमिनार प्रेझेंटेशन करतांना महाविद्यालयीन विद्यार्थी व विद्यार्थीनी तसेच उपस्थित प्रोफे.डॉ.आर.आर.वानखडे, प्रा.कु.पी.एम.सोनपरोते, प्रा.बी.जी.मस्के,प्रा.डॉ. संजय मोटे

महाविद्यालयातील विविध विभागातील उपक्रमांचे छायाचित्रे २०२०-२१

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावतीच्या उन्हाळी २०२० परीक्षेत एम.ए. (मराठी) विषयात कु. गीता भाऊराव गावंडे ७ वी मेरीट (CGPA - 8.40) आल्याबद्दल व मराठी विषयात सेट (SET) परिक्षा उत्तीर्ण झाल्याबद्दल महाविद्यालयातर्फे सत्कार करतांना प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर, डॉ. रुपेश कऱ्हाडे, डॉ.आर.आर.वानखडे, डॉ.व्ही.के.जाधव, डॉ.पी.एम. चांडक

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावतीच्या उन्हाळी २०२० महाविद्यालयीन स्तरीय पदवीदान समारंभ प्रसंगी मा.विजयकुमारजी बंग, प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर,प्रा.डॉ.सौ.अपर्णा पाटील उपस्थित विद्यार्थी व विद्यार्थीनी गीता गावंडे, शिल्पा राठोड, प्राची गावंडे, डॉ. पी.एम. चांडक, प्रा.पी.व्ही.गावंडे व इतर

मराठी विभाग व तक्रार निवारण समिती तर्फे सायबर क्राईम विषयक प्रबोधन कार्यक्रमात ॲड.सौ.आरती सवने मार्गदर्शन करतांना व प्रमुख अतिथी प्रा.डॉ.सौ.अपर्णा पाटील, प्रोफे.डॉ.एम.एम.जगताप

राज्यशास्त्र विभागातर्फे आयोजित आंतरराष्ट्रीय मानवाधिकार दिनानिमित्त्य कार्यक्रमात डॉ.व्ही.के.जाधव, प्रोफे.डॉ.आर.आर.वानखडे,डॉ.ए.डी.जाधव व डॉ.सौ.अपर्णा पाटील

राज्यशास्त्र विभागातर्फे आयोजित भारतीय संविधान दिनानिमित्त्य कार्यक्रमात मार्गदर्शन करतांना डॉ.ए.डी.जाधव डॉ.व्ही.के.जाधव, डॉ.एन.एस.लाभसेटवार, प्रा.कु.पी.एम. सोनपरोते, प्रा.कु.पूजा राऊत व डॉ. नरेंद्र मनवर

गृहअर्थशास्त्र विभागातर्फे 'इनोव्हेटीव डिश डेमोन्सट्रेशन' या विषयावर ऑनलाईन कार्यक्रम प्रसंगी विद्यार्थीनी

गृहअर्थशास्त्र विभागातर्फे 'रोजगार व स्वयंरोजगार संधी' या विषयावर ऑनलाईन कार्यक्रम प्रसंगी प्रोफे.डॉ.एम.एम. जगताप व विद्यार्थीनी

इतिहास विभागातर्फे शिवस्वराज्य दिनानिमित्त्य कार्यक्रमात 'स्वराज्याचे हृदय किल्ले रायगड' या विषयावर ऑनलाईन व्याख्यान प्रसंगी किल्ले रायगडची प्रतिकृती

इतिहास विभागातर्फे शिवस्वराज्य दिनानिमित्त्य कार्यक्रमात 'स्वराज्याचे हृदय किल्ले रायगड' या विषयावर ऑनलाईन व्याख्यान देतांना प्रा. पी.व्ही.गावंडे

वाणिज्य विभागातर्फे आयोजित राष्ट्रस्तरीय ऑनलाईन वेबिनार प्रसंगी प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर, प्रा.आर.आर.भोवते प्रा.एस.पी.बडवाईक, डॉ.व्ही.आर.रोटे व इतर

वाणिज्य विभागातर्फे आयोजित राष्ट्रस्तरीय ऑनलाईन वेबिनार प्रसंगी प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर, प्रा.आर.आर.भोवते,प्रा.एस.पी. बडवाईक, डॉ.व्ही.आर.रोटे, डॉ. पी.एम.चांडक व डॉ.एम.एन. भगत

रा.से.यो. तर्फे पल्स पोलिओ अभियानात पोलीओ ड्रॉप पाजतांना कार्यक्रम अधिकारी डॉ.कु.पी.डी.भट, डॉ.पी.एम.चांडक व रा.से.यो. स्वयंसेविका

रा.से.यो.तर्फे आयोजित कोरोना कालावधीमध्ये उत्कृष्ट सामाजिक कार्य केल्याबद्दल कु. काजल दुर्गे व अभिजीत राठोड यांचा सत्कार करतांना कुलगुरु डॉ. मुरलीधर चांदेकर, कुलसचिव डॉ. तुषार देशमुख, मा.विजयकुमारजी बंग, श्यामभाऊ पाटील, डॉ.पी.एम.चांडक व डॉ.एम.एन.भगत

राष्ट्रीय छात्र सेने तर्फे कार्यक्रमात पोलिओ डोस पाजतांना प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर, एन.सी.सी. कॅडेटस् व रुग्णालय कर्मचारी

राष्ट्रीय छात्र सेनेचे प्रभारी प्राध्यापक डॉ.ए.डी.जाधव, कॅप्टन प्राचार्य व्ही.एल.खळतकर सोबत एन.सी.सी. कॅडेटस्